

Verbonden & Veerkrachtig

De dynamiek tussen gemeenschappen en hun land van herkomst

Januari 2025, Utrecht

labyrinth onderzoek & advies

VERWEY Instituut
JONKER

Auteurs:

Samater Geddi & Kim Caarls (Labyrinth Onderzoek & Advies)

Hans Bellaart (Verwey-Jonker Instituut)

Dit rapport is tot stand gekomen met de gewaardeerde medewerking van collega's en interviewers van Verwey-Jonker en Labyrinth Onderzoek & Advies

Dit onderzoek is geschreven in opdracht van:

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

© 2025, Labyrinth Onderzoek & Advies

Amerikalaan 203
3526 VD Utrecht

T: +31 (0)30 262 71 91

E: info@labyrinthonderzoek.nl

W: www.labyrinthonderzoek.nl

Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag - door iemand anders dan de opdrachtgever - worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Samenvatting

Het rapport “*Verbonden en Veerkrachtig: de dynamiek tussen gemeenschappen en hun land van herkomst*” verkent de complexe interacties tussen diasporagemeenschappen in Nederland en de invloed vanuit hun landen van herkomst. Met ‘diaspora’ wordt hier bedoeld op bevolkingsgroepen die zijn gemigreerd of gevlucht naar het buitenland, gezien vanuit het perspectief van het land van herkomst. Dit rapport, opgesteld door Labyrinth Onderzoek & Advies in samenwerking met het Verwey-Jonker Instituut, richt zich op vijf gemeenschappen: de Chinees-, Surinaams-, Turks-, Marokkaans- en Eritrees-Nederlandse diaspora. Door middel van literatuuronderzoek, expertinterviews en diepte-interviews met leden van de Turks-, Marokkaans- en Eritrees-Nederlandse gemeenschappen is onderzocht hoe verschillende vormen van invloed vanuit het land van herkomst zowel kansen kunnen bieden als spanningen kunnen veroorzaken. De invloed vanuit landen van herkomst kan bijdragen aan de culturele verbondenheid en sociaaleconomische ontwikkeling van diasporagemeenschappen in Nederland. Dit onderzoek richt zich vooral op de spanningen die hierdoor kunnen ontstaan, met daarbij de nadruk op het vergroten van de weerbaarheid en veerkracht om met deze spanningen om te gaan.

Vormen van invloed

Er zijn drie verschillende vormen van invloed uit het land van herkomst te onderscheiden: diasporabeleid, ongewenste buitenlandse inmenging en indirecte invloed.

Diasporabeleid omvat strategieën en maatregelen van landen van herkomst om de banden met hun diasporagemeenschappen in het buitenland te onderhouden of te versterken. Dit kan gericht zijn op het bevorderen van culturele identiteit, het behoud van taalvaardigheid, ondersteuning van godsdienstbeleving of het stimuleren van economische samenwerking. Hoewel diasporabeleid vaak wordt beschouwd als een legitieme vorm van betrokkenheid, kan het in sommige gevallen spanningen veroorzaken, bijvoorbeeld wanneer bepaalde subgroepen worden bevoordeeld.

Daarnaast kan de invloed vanuit landen van herkomst problematische vormen aannemen. *Ongewenste buitenlandse inmenging* verwijst naar repressieve strategieën zoals surveillance, intimidatie van politieke tegenstanders, gedwongen financiële afdrachten of het onder dwang laten tekenen van spijtbetuingen. Dergelijke inmenging kan wantrouwen en verdeeldheid binnen gemeenschappen veroorzaken en de sociale stabiliteit in de samenleving ondermijnen. Om deze reden beschouwt de Nederlandse regering dit als ongewenst.

Naast directe en ongewenste vormen van invloed bestaat er ook *indirecte invloed*. Dit verwijst naar onbedoelde gevolgen van gebeurtenissen of omstandigheden in het land van herkomst, zoals conflicten tussen groeperingen, politieke machtswisselingen, economische crises of culturele ontwikkelingen. Dergelijke gebeurtenissen kunnen spanningen vergroten in de diasporagemeenschappen en soms leiden tot conflicten tussen groeperingen.

Hiermee classificeren we de invloed vanuit landen van herkomst in drie hoofdcategorieën:

1. *Diasporabeleid*: bewuste maatregelen van landen van herkomst die gericht zijn op het versterken van culturele, economische of politieke banden met hun diaspora. Dit kan zowel positieve als negatieve effecten hebben.
2. *Ongewenste buitenlandse inmenging*: repressieve en problematische strategieën die gericht zijn op controle, intimidatie of het afdwingen van loyaliteit binnen de diaspora.
3. *Indirecte invloed*: gevolgen van gebeurtenissen in het land van herkomst, zoals politieke instabiliteit, economische crises, of onbedoelde effecten van beleid, die spanningen binnen de diaspora in Nederland kunnen aanwakkeren.

In dit onderzoek is vervolgens onderzocht hoe de invloed vanuit het land van herkomst doorwerkt binnen vier domeinen: *politiek, economisch, sociaal-cultureel* en *juridisch*.

Spanningen en kansen

De dynamiek van indirecte invloed, diasporabeleid en ongewenste buitenlandse inmenging kan spanningen veroorzaken binnen diasporagemeenschappen en de relatie met de bredere Nederlandse samenleving beïnvloeden. Indirecte invloed ontstaat zonder doelbewust beleid, terwijl diasporabeleid bewust wordt ingezet door landen van herkomst. Ongewenste buitenlandse inmenging overschrijdt een grens en is vaak heimelijk en repressief van aard. Alle vormen van invloed kunnen spanningen of stress oproepen bij individuen, gemeenschappen en de samenleving als geheel. Dit noemen we spanningen op micro-, meso- en macroniveau.

Samenvattend zien we de volgende *spanningen* per niveau:

- ⊙ *Microniveau*: individuen ervaren identiteitsconflicten, economische druk en angst door monitoring of repressie.
- ⊙ *Mesoniveau*: polarisatie binnen gemeenschappen als gevolg van uiteenlopende loyaliteiten, die door externe invloeden kunnen worden versterkt en soms leiden tot spanningen of conflicten tussen groeperingen
- ⊙ *Macroniveau*: wantrouwen in de bredere samenleving door vermeende dubbele loyaliteiten, wat inclusie bemoeilijkt.

Betrokkenheid vanuit het land van herkomst bij de diasporagemeenschappen in Nederland hoeft niet noodzakelijk spanningen te veroorzaken. Deze betrokkenheid kan ook positieve effecten hebben:

- ⊙ Diasporabeleid kan bijdragen aan het behoud van de taal, culturele identiteit en gemeenschapszin.
- ⊙ Diasporagemeenschappen kunnen bruggen bouwen tussen Nederland en de landen van herkomst door hun transnationale banden, bijvoorbeeld door financieel of met kennis bij te dragen aan de ontwikkeling van het land van herkomst.

Vanwege de nadruk op veerkracht en weerbaarheid ligt de focus in dit rapport op de spanningen naar aanleiding van deze betrokkenheid.

Weerbaarheid en veerkracht

De mate waarin diasporagemeenschappen zo goed mogelijk met spanningen kunnen omgaan, wordt bepaald door hun weerbaarheid - het vermogen om druk en spanningen te weerstaan - en hun veerkracht - het vermogen om zich aan te passen en sterker terug te komen na tegenslagen. Veerkracht en weerbaarheid worden beïnvloed door een combinatie van beschermende en risicofactoren, onder te verdelen naar de drie niveaus: micro, meso en macro.

Beschermende factoren zijn eigenschappen, omstandigheden of interventies die individuen en gemeenschappen helpen om beter om te gaan met stress en negatieve invloeden. Ze verminderen de impact van risico's en dragen bij aan psychologisch welzijn, sociale stabiliteit en integratie. Voorbeelden zijn:

- ⊙ *Microniveau*: een sterk zelfbeeld, emotionele veerkracht en effectieve copingstrategieën.
- ⊙ *Mesoniveau*: sterke sociale netwerken, gemeenschapsorganisaties en toegang tot emotionele steun binnen een groep.
- ⊙ *Macroniveau*: politieke stabiliteit, inclusieve beleidsvorming, en toegang tot onderwijs en werkgelegenheid dragen bij aan een omgeving waarin veerkracht kan floreren.

Risicofactoren vergroten de kans op negatieve uitkomsten in stressvolle situaties en belemmeren het ontwikkelen van veerkracht en weerbaarheid. Ze creëren een context waarin individuen of gemeenschappen vatbaarder zijn voor externe invloeden en stress. Voorbeelden zijn:

- ⊙ *Microniveau*: gebrek aan zelfvertrouwen, sociale isolatie en een geschiedenis van traumatische ervaringen.
- ⊙ *Mesoniveau*: polarisatie, conflicten binnen gemeenschappen en discriminatie op basis van religie, etniciteit of politieke overtuigingen.
- ⊙ *Macroniveau*: sociale exclusie, economische ongelijkheid en een gebrek aan antidiscriminatiebeleid kunnen barrières vormen voor integratie en psychologisch welzijn.

Er zijn *fysieke, sociale, culturele* en *psychologische middelen* die individuen en gemeenschappen kunnen inzetten om met stress en spanningen om te gaan. Deze middelen kunnen de beschermende factoren versterken en risico's verminderen. Voorbeelden zijn:

- ⊙ *Fysieke hulpbronnen*: Toegang tot adequate huisvesting, gezondheidszorg en financiële middelen.
- ⊙ *Sociale hulpbronnen*: Steun vanuit netwerken van familie, vrienden en gemeenschappen.
- ⊙ *Culturele hulpbronnen*: Identiteit, tradities en rituelen die een gevoel van continuïteit en betekenis bieden.
- ⊙ *Psychologische hulpbronnen*: Persoonlijke vaardigheden zoals probleemoplossend vermogen, zelfvertrouwen en emotionele regulatie.

Conclusie

De interactie tussen diasporagemeenschappen en landen van herkomst is een complex samenspel van verbondenheid, spanningen en veerkracht. Hoewel diasporabeleid kansen kan bieden voor culturele verbondenheid en economische samenwerking, kan de invloed vanuit het land van herkomst – met name wanneer deze repressieve vormen aanneemt – spanningen veroorzaken binnen gemeenschappen en de stabiliteit ondermijnen. Dit rapport doet aanbevelingen aan beleidsmakers om de weerbaarheid en veerkracht van diasporagemeenschappen te versterken en zo bij te dragen aan een inclusieve, stabiele samenleving waarin diaspora zich volledig thuis kunnen voelen.

Aanbevelingen

Om met de mogelijke spanningen door invloed vanuit landen van herkomst om te gaan en de weerbaarheid en veerkracht te versterken, heeft het rapport aanbevelingen geformuleerd voor gemeenten en lokale organisaties, voor diasporagemeenschappen en voor de landelijke overheid. Samenvattend doet het rapport de volgende aanbevelingen:

Voor gemeenten en lokale organisaties:

- ⊙ Versterk de kennis- en informatiepositie.
- ⊙ Versterk het contact met de verschillende diasporagemeenschappen.
- ⊙ Vergroot de weerbaarheid en veerkracht van diasporagemeenschappen.
- ⊙ Gebruik verbindende communicatie.

Voor diasporagemeenschappen:

- ⊙ Ondersteun bruggenbouwers.
- ⊙ Steun zelforganisatie en creëer alternatieven.
- ⊙ Steun collectieve actie tegen discriminatie en uitsluiting.
- ⊙ Stimuleer participatie in landelijke en lokale overlegstructuren.

Voor de landelijke overheid:

- ⊙ Formuleer een actiegericht beleid gericht op het vergroten van de weerbaarheid en veerkracht
- ⊙ Verspreid de kennis over de verschillende vormen van invloed vanuit landen van herkomst naar gemeenten en professionals.

- ⊙ Ontwikkel richtlijnen voor lokaal beleid over het omgaan met spanningen.
- ⊙ Maak zichtbaar wat de rijksoverheid doet om ongewenste buitenlandse inmenging tegen te gaan.
- ⊙ Bevorder inclusie en acceptatie.
- ⊙ Steun empowermentprojecten met focus op vertrouwen en veiligheid.
- ⊙ Versterk de overlegstructuur over diasporabeleid op landelijk niveau.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inhoudsopgave	8
1 Inleiding	9
2 Onderzoeksaanpak	10
2.1. Literatuurstudie	10
2.2. Interviews met experts en sleutelfiguren	10
2.3. Interviews met diasporagemeenschappen	11
3 Literatuurstudie en conceptueel kader	13
3.1. Diasporabeleid en andere vormen van betrokkenheid	13
3.2. Spanningen	20
3.3. Invloed, spanningen, weerbaarheid en veerkracht per domein	25
4 Casestudies	28
4.1. China	28
4.2. Suriname	31
4.3. Turkije	33
4.4. Marokko	41
4.5. Eritrea	53
5 Conclusies	63
5.1. Diasporabeleid en andere vormen van invloed	63
5.2. Effecten op de diasporagemeenschappen	64
5.3. Beschermende- en risicofactoren voor diasporagemeenschappen	67
5.4. Vergroten van weerbaarheid en veerkracht	69
5.5. Ondersteuning vanuit het ministerie van SZW	71
6 Aanbevelingen	73
6.1. Aanbevelingen voor gemeenten en lokale organisaties	73
6.2. Aanbevelingen voor de diasporagemeenschappen	74
6.3. Aanbevelingen voor de landelijke overheid	75
6.4. Aanbevelingen voor nader onderzoek	76
Referentielijst	77
Bijlage 1: Topiclijst	83
Bijlage 2: Overzicht respondenten diepte- interviews	87

1 Inleiding

De invloed van het diasporabeleid van landen van herkomst op gemeenschappen met een migratieachtergrond in Nederland roept complexe vraagstukken op. Met ‘diasporabeleid’ wordt het beleid vanuit het land van herkomst bedoeld dat gericht is bevolkingsgroepen die zijn gemigreerd of gevlucht naar het buitenland, inclusief de generaties daarna die in het buitenland zijn geboren (de diaspora). Dit beleid kan zich op verschillende manieren manifesteren, variërend van directe betrokkenheid, zoals consulaire diensten en culturele programma’s, tot indirecte betrokkenheid via informele netwerken en financiële steun aan gemeenschapsinitiatieven. Daarnaast kunnen ook ongewenste vormen van betrokkenheid optreden, zoals politieke controle, sociale druk of intimidatie van diaspora-leden. Hoewel deze betrokkenheid kan bijdragen aan de culturele verbondenheid en sociaaleconomische positie van diasporagemeenschappen, kan het ook spanningen en polarisatie veroorzaken – zowel binnen de diaspora zelf als in de bredere Nederlandse samenleving.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Labyrinth Onderzoek & Advies (hierna: Labyrinth) in samenwerking met onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut. Hierin verkennen we de verschillende vormen van invloed vanuit landen van herkomst en analyseren we de impact daarvan op vijf diasporagemeenschappen in Nederland: de Chinees-, Surinaams-, Turks-, Marokkaans- en Eritrees-Nederlandse gemeenschappen.

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) heeft gevraagd om te onderzoeken hoe diasporagemeenschappen omgaan met de invloed vanuit hun land van herkomst. Daarbij wordt specifiek gekeken naar de mogelijke spanningen die dit kan veroorzaken en hoe de veerkracht en weerbaarheid van deze gemeenschappen versterkt kunnen worden om hiermee om te gaan. Daarnaast wordt onderzocht hoe gemeenten, professionals en de rijksoverheid – in het bijzonder het ministerie van SZW – hen hierin kunnen ondersteunen.

We hebben de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Hoofdvraag

Op welke beschermende en risicofactoren kan het ministerie van SZW inzetten om de weerbaarheid en veerkracht ten aanzien van verschillende vormen van diasporabeleid te vergroten?

Deelvragen

1. *Welke vormen van diasporabeleid kunnen uit de (wetenschappelijke) literatuur worden gedestilleerd?*
2. *Hoe kunnen deze vormen van diasporabeleid bijdragen aan enerzijds het ontstaan van ongewenste spanningen en polarisatie en anderzijds het bevorderen van de sociale stabiliteit?*
3. *Welke relevante beschermende en risicofactoren kunnen op basis van de (wetenschappelijke) literatuur worden geïdentificeerd?*
4. *Hoe kunnen beschermende en risicofactoren worden beïnvloed om de individuele en collectieve veerkracht en weerbaarheid binnen en van gemeenschappen ten aanzien van verschillende vormen van diasporabeleid te vergroten?*
5. *Wat kan het ministerie van SZW zelf doen en hoe kan het ministerie gemeenten en professionals ondersteunen bij het vergroten van de veerkracht en weerbaarheid van gemeenschappen ten aanzien van de verschillende vormen van diasporabeleid?*

De aanpak en onderzoeksmethodiek beschrijven we in het volgende hoofdstuk.

2 Onderzoeksaanpak

Voor dit onderzoek hebben we literatuuronderzoek verricht, een conceptueel kader ontwikkeld en diepte-interviews gehouden met sleutelpersonen, experts en leden van drie diasporagemeenschappen: de Marokkaans-, Turks- en Eritrees-Nederlandse gemeenschap.

2.1. Literatuurstudie

De literatuurstudie richtte zich op de invloed van diasporabeleid op sociale veerkracht en weerbaarheid van gemeenschappen in Nederland. Het onderzoek bestudeerde verschillende beleidsmaatregelen vanuit het land van herkomst en de invloed daarvan op spanningen en polarisatie binnen de diaspora. Er werden vijf landen onderzocht in de literatuurstudie: Eritrea, Marokko, Turkije, Suriname en China.

Deze selectie is gebaseerd op meerdere overwegingen. De Marokkaans-, Turks- en Surinaams-Nederlandse gemeenschappen behoren tot de grootste in Nederland. Binnen de Eritrees-Nederlandse gemeenschap hebben spanningen in de afgelopen jaren geleid tot ernstige incidenten (Bellaart & Kahmann, 2024). Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de Chinees-Nederlandse gemeenschap te maken heeft met repressie vanuit het land van herkomst (Pieke, 2023). In overleg met de opdrachtgever is besloten om verder in te zoomen op drie gemeenschappen: de Marokkaans-, Turks- en Eritrees-Nederlandse. Dit komt doordat in deze gemeenschappen al langere tijd spanningen bestaan in relatie tot diasporabeleid en hierover meer gegevens beschikbaar zijn dan over de Surinaamse en Chinese gemeenschappen.

Relevante literatuur werd voornamelijk verzameld uit nationale en enkele internationale bronnen, waaronder wetenschappelijke en grijze literatuur. Per herkomstland werd gezocht naar publicaties over spanningen binnen diasporagemeenschappen, de impact van diasporabeleid op deze gemeenschappen en literatuur over veerkracht en weerbaarheid in het algemeen. Deze bevindingen vormden de basis voor het conceptueel kader en de topiclijsten voor de interviews.

2.2. Interviews met experts en sleutelfiguren

2.2.1. Werving

We hielden interviews met 14 experts. Drie van hen waren werkzaam bij internationale ngo's, om een breed beeld te krijgen van het diasporabeleid van verschillende landen. Daarnaast voerden we diepte-interviews met drie tot vier experts per gemeenschap binnen de Turks-, Marokkaans- en Eritrees-Nederlandse diaspora. De experts zijn geselecteerd op basis van hun expertise in diasporabeleid en de effecten daarvan op gemeenschappen in Nederland. Dit omvatte zowel academici als vertegenwoordigers van migranten- en hulporganisaties.

Voor de Turks-Nederlandse gemeenschap interviewden we vier experts: twee gemeenteambtenaren die zich bezighouden met het netwerk van sleutelpersonen en het voorkomen van spanningen in de lokale samenleving, en twee goed geïnformeerde sleutelpersonen uit het midden en oosten van Nederland.

Voor de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap interviewden we een gemeenteambtenaar (tevens sleutelpersoon), twee wetenschappers en een sleutelpersoon. Ter voorbereiding op deze interviews raadpleegden we drie experts die ons informeerden over recente ontwikkelingen en hielpen bij de selectie van respondenten.

Voor de Eritrees-Nederlandse gemeenschap interviewden we een onderzoeker, een gemeenteambtenaar en een voormalig vrijheidsstrijder. De laatste woont al meer dan 30 jaar in Nederland en zet zich actief in voor de gemeenschap en de Eritrees-Orthodoxe Tewahedo kerk. De onderzoeker doet onderzoek naar migratie en woont al bijna 10 jaar in Nederland. De Eritrees-Nederlandse gemeenteambtenaar woont eveneens zo'n 10 jaar in Nederland.

2.2.2. Semigestructureerde interviews

De interviews waren semigestructureerd, waardoor respondenten voldoende ruimte kregen om onderwerpen te bespreken die zij belangrijk vonden, terwijl de interviewer ervoor zorgde dat alle thema's uit de topiclijst aan bod kwamen.

Tijdens de expertinterviews werden de volgende thema's behandeld: spanningen binnen de gemeenschap in relatie tot diasporabeleid, de invloed van verschillende typen diasporabeleid, de veerkracht van gemeenschappen en individuen, relevante beschermende en risicofactoren, en de rol en mogelijkheden van de overheid, gemeenten en professionals om veerkracht en weerbaarheid te versterken (zie Bijlage 1 voor de volledige topiclijst).

2.3. Interviews met diasporagemeenschappen

2.3.1. Werving

Voor de interviews met diasporagemeenschappen en experts zijn drie casussen geselecteerd: de Eritrees-, Marokkaans- en Turks-Nederlandse gemeenschappen. Deze keuze is gebaseerd op het feit dat binnen deze groepen al jarenlang spanningen in relatie tot diasporabeleid worden gesignaleerd en hier relatief veel onderzoek naar is gedaan. Daarnaast verschillen de vormen van invloed vanuit het land van herkomst en het bijbehorende diasporabeleid per gemeenschap.

De werving vond plaats via bestaande netwerken en de snowballmethode, waarbij deelnemers andere kandidaten aandroegen. In totaal werden 28 respondenten geïnterviewd: 10 uit de Turks-Nederlandse gemeenschap (vijf mannen, vijf vrouwen), 11 uit de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap (vijf mannen, zes vrouwen) en zeven uit de Eritrees-Nederlandse gemeenschap (drie mannen, vier vrouwen). Er is gestreefd naar een evenwichtige verdeling van geslacht, leeftijd en diasporagemeenschap, wat grotendeels is gelukt.

Ons doel om 10 Eritrees-Nederlandse respondenten te werven bleek niet haalbaar; uiteindelijk konden zeven personen worden geïnterviewd. Deze doelgroep was minder toegankelijk en toonde aanzienlijke argwaan ten aanzien van het onderzoek. In meerdere gevallen gaven geïnteresseerden aanvankelijk aan deel te willen nemen, maar zegden zij op het laatste moment af, vaak op een angstige manier, zoals door plotselinge terughoudendheid of het vermijden van verdere communicatie. Dit gebeurde uitsluitend binnen de Eritrees-Nederlandse doelgroep. De exacte redenen voor deze afzeggingen bleven onduidelijk, aangezien de betreffende respondenten verdere gesprekken afwezen. Voor een overzicht van de respondenten, zie Bijlage 2.

Bij alle interviews werden de respondenten vooraf geïnformeerd over het doel van het onderzoek. Aan het begin van het interview is geverifieerd of dit volledig duidelijk was en of de respondent instemde met deelname. Alle respondenten die in het verslag zijn opgenomen, hebben hiervoor toestemming gegeven.

2.3.2. Diepte-interviews

Op basis van de ervaring en expertise van het onderzoeksteam is gekozen voor individuele diepte-interviews. Deze methode bood de meeste ruimte om de ervaringen en leefwereld van de respondenten centraal te stellen. De keuze werd mede ingegeven door de gevoeligheid van het onderwerp: binnen de doelgroep kon mogelijk wantrouwen heersen, zowel onderling als tegenover buitenstaanders, en sommige respondenten vreesden mogelijke repercussies bij deelname. In een vertrouwelijke één-op-één setting waren deelnemers doorgaans meer bereid om open hun ervaringen te delen. Bovendien vergde het opbouwen van vertrouwen met de respondenten tijd, en individuele interviews boden hiervoor meer ruimte dan bijvoorbeeld focusgroepen. Deze benadering was ook inclusiever, doordat de voertaal kon worden aangepast aan de deelnemer; indien nodig konden gesprekken in de moedertaal worden gevoerd.

De diepte-interviews zijn semigestructureerd uitgevoerd. Hoewel er een algemene leidraad werd ontwikkeld (zie Bijlage 1), behield de interviewer de flexibiliteit om dieper in te gaan op relevante onderwerpen of nieuwe inzichten die tijdens het gesprek naar voren kwamen. Dit bood ruimte om mee te bewegen met de behoeften van de respondent, wat het gevoel van comfort en vertrouwen vergrootte en leidde tot meer openhartige gesprekken.

2.3.3. Topiclijst

De inhoud van de topiclijst is bepaald op basis van initiële inzichten uit eerdere onderzoeksonderdelen, de expertise van het onderzoeksteam, actuele vraagstukken en input van de opdrachtgever. Binnen de topiclijst kwamen ten minste de volgende thema's aan bod: ervaringen met ongewenste buitenlandse inmenging, ervaringen met diasporabeleid (zowel positieve als negatieve aspecten), de beleefde effecten daarvan op individuele leden en de gemeenschap, reacties van de gemeenschap en gemeenschapsleiders op diasporabeleid en/of ongewenste buitenlandse inmenging, beschermende en risicofactoren die volgens respondenten een rol speelden bij de weerbaarheid van de gemeenschap, en de behoefte aan en ervaringen met instrumenten om de weerbaarheid te versterken.

Voordat de topiclijst definitief werd vastgesteld, is deze voor feedback aan de opdrachtgever voorgelegd. Na de eerste interviews bleek echter dat respondenten weinig informatie gaven. Om uit te sluiten dat dit aan de vragenlijst lag, hebben we enkele kleine wijzigingen doorgevoerd. We vereenvoudigden de taal en minimaliseerden het gebruik van jargon. Ook hebben we stellingen toegevoegd aan het einde van de topiclijst voor het geval het gesprek weinig informatie opleverde. Ook deze wijzigingen zijn uitvoerig besproken en goedgekeurd door de opdrachtgever.

2.3.4. Verslaglegging en analyse

Met toestemming van de respondenten zijn de interviews opgenomen en later uitgewerkt in een verslag. Tijdens het voorgesprek werd hun bereidheid hiertoe gepeild. De audio-opnamen en eventuele notulen zijn omgezet in gedetailleerde gespreksverslagen, waarbij een consistente structuur is gehanteerd. Alle interviews zijn in het Nederlands afgenomen; er zijn geen gesprekken in andere talen gevoerd. Net als bij de expertinterviews is gestreefd naar maximale anonimiteit van de respondenten.

Alle gespreksverslagen zijn geanalyseerd met behulp van het softwareprogramma NVivo. Dit gebeurde aan de hand van een set codes, ontwikkeld op basis van de onderwerpen uit de topiclijst, de expertise van het onderzoeksteam en bevindingen uit eerdere studies. Op deze manier kon de informatie zorgvuldig per doelgroep worden gecategoriseerd en konden de belangrijkste thema's worden geïdentificeerd.

3 Literatuurstudie en conceptueel kader

Om meer zicht te krijgen op de mate waarin gebeurtenissen of beleid vanuit het land van herkomst invloed hebben op de gemeenschappen in Nederland en de samenleving als geheel, hebben we in de literatuur gezocht naar indirecte, directe en ongewenste vormen van betrokkenheid vanuit het land van herkomst en de effecten daarvan op de Eritrees-, Marokkaans-, Turks-, Surinaams- en Chinees-Nederlandse gemeenschappen.

De specifieke betrokkenheid per land beschrijven we in Hoofdstuk 4 (casestudies). In dit hoofdstuk beschrijven we de hoofdlijnen en mechanismen. Daarbij hebben we ook gezocht naar bronnen over zowel individuele als collectieve veerkracht en weerbaarheid van deze groepen en de beschermende factoren (hulpbronnen) en risicofactoren.

Op grond van de bevindingen in de literatuur beschrijven we in dit hoofdstuk een conceptueel model met de indirecte, directe en ongewenste vormen van invloed vanuit het land van herkomst in relatie tot de spanningen die het kan oproepen op micro-, meso- en macroniveau en de veerkracht die kan helpen om met de spanningen om te gaan.

3.1. Diasporabeleid en andere vormen van betrokkenheid

Diasporabeleid verwijst naar het geheel van doelgerichte strategieën, maatregelen en initiatieven van een land van herkomst. Enerzijds gericht op het onderhouden en versterken van de banden met zijn diasporagemeenschap in het buitenland en anderzijds om de gemeenschappen te beïnvloeden zodat zij positief bijdragen aan het land van herkomst en het regeringsbeleid. Dit beleid kan verschillende doelen hebben, zoals het bevorderen van culturele identiteit, economische samenwerking, politieke participatie, kennisuitwisseling, maar ook sociale controle en propaganda voor het regeringsbeleid. Diasporabeleid heeft vooral een direct effect op de gemeenschappen in het 'gastland' en de bredere samenleving waarin zij zich bevinden (Gamlen, 2006; Østergaard-Nielsen, 2016; Adamson, 2018).

Ongewenste buitenlandse inmenging is een extreme vorm van diasporabeleid, die vanuit Nederlands perspectief een grens overschrijdt, omdat het de democratische rechtsorde kan ondermijnen en de sociale stabiliteit kan bedreigen. Ook kan het negatieve gevolgen hebben voor Nederlandse burgers met een migratieachtergrond. Onder ongewenste buitenlandse inmenging valt elke activiteit die de democratische rechtsorde in Nederland ondermijnt en die wordt ondernomen door een buitenlandse overheid of proxy namens een buitenlandse overheid (AIVD en NCTV, 2024).

Vrijwel ieder land heeft wel in meer of mindere mate een diasporabeleid, om (voormalige) staatsburgers in het buitenland aan zich te binden en te faciliteren. Het kan zowel positief als negatief worden ervaren door de gemeenschappen en het land waarin die gemeenschappen wonen. Het belang van het binden van de diasporagemeenschappen kan voortkomen uit economische, politieke, juridische en sociaal-culturele overwegingen. Een economisch belang is bijvoorbeeld dat de gemeenschappen het land financieel of met kennis blijven steunen, politiek dat de oppositie tegen het regeringsbeleid zo klein mogelijk blijft, dat het electoraat in

het buitenland de regeringspolitiek ondersteunt, sociaal-cultureel dat zij verbonden blijven en kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het land en juridisch dat iedereen die de nationaliteit heeft behouden moet voldoen aan de plichten van het land. Financiële ondersteuning kan bijvoorbeeld door remittances (overmaking van geld aan familie) of investeringen in het betreffende land te stimuleren. Landen als Marokko, Turkije en Suriname ontvingen bijvoorbeeld in 2020 meer dan 80 miljoen euro aan remittances vanuit Nederland (Ehrismann, De Gruijter, Bouwmeester & Sikkema, 2022): geld dat door leden van de diaspora wordt overgemaakt naar familie in het land van herkomst. Vooral voor landen in de 'global south' kan het nationaal inkomen soms voor een aanzienlijk deel uit remittances bestaan: voor Somalië was dit in 2020 bijvoorbeeld bijna een kwart van het Bruto Binnenlands Product, GDP (World Bank, 2022). Maar ook de nationale veiligheid wordt door sommige landen als argument gezien om invloed te willen hebben op de diaspora (Abrahamson, 2024).

De manier waarop landen invloed op hun diaspora proberen te hebben, verschilt sterk (Selen Artan, 2022). Dit varieert van positieve communicatie, informatievoorziening en ondersteuning tot het onmogelijk maken om de nationaliteit op te geven. Hoewel de Nederlandse wet verplicht om bij naturalisatie afstand te doen van de oorspronkelijke nationaliteit, is dit voor mensen van Marokkaanse, Syrische, Afgaanse, Griekse, Eritrese, Somalische of Iraanse herkomst vaak niet mogelijk (Cousijn & Helmi, 2023). En meerdere autoritaire regimes hebben verregaande strategieën ontwikkeld om dissidenten in het buitenland (online) te volgen en zelfs te ontvoeren en vermoorden (Wackenhut & Orjuela, 2023). Leden van de diaspora kunnen zich aan de ene kant ondersteund voelen door het diasporabeleid, maar aan de andere kant kunnen bepaalde individuen of groeperingen ernstige negatieve consequenties ondervinden van diasporabeleid en buitenlandse inmenging. Landen kiezen vaak voor positieve strategieën gericht op groepen die de regering van het land van herkomst steunen en repressieve strategieën gericht op de oppositie (Selen Artan, 2022).

Dit onderscheid tussen groepen uit hetzelfde land van herkomst kan leiden tot spanningen tussen die groepen in Nederland. Maar ook binnen een gemeenschap en zelfs op individueel niveau kunnen sommige diasporastrategieën als positief ervaren worden en andere negatief (Baser & Erdi Öztürk, 2021). Zo blijkt uit onderzoek onder de Turks-Nederlandse gemeenschap dat een kwart van de Nederlanders van Turkse afkomst zich onveilig voelt vanwege de Turkse invloed in Nederland en dat 40% wil dat de Nederlandse overheid hen hier beter beschermt. Tegelijkertijd zijn de meeste mensen in dit onderzoek positief over het feit dat Turkije weekendscholen ondersteunt om de Turkse taal en cultuur te bevorderen (Houtkamp, Van Heukelingen, Van der Laan & Van Veen, 2023).¹ Om de complexe dynamieken en mechanismen van de invloed vanuit het land van herkomst op gemeenschappen in Nederland te kunnen analyseren, is het van belang verschillende vormen te onderscheiden.

- ⊙ **Indirecte invloed** verwijst naar onbedoelde effecten van gebeurtenissen in het land van herkomst, zoals veranderingen in politieke of economische omstandigheden, of incidenten tussen groeperingen die weerklink vinden binnen de diaspora (Bilgili & Siegel, 2011; Adamson, 2018). Hier is dus geen sprake van beleidsmatige beïnvloeding.
- ⊙ **Diasporabeleid** is een vorm van directe invloed. Dit verwijst naar de bewust geplande acties vanuit het land van herkomst naar de diasporagemeenschappen om de band met de diaspora te behouden, zoals via culturele- en taalprogramma's, ondersteuning van kerken of moskeeën, ondersteuning van organisaties (politiek, sociaal-cultureel) en economische stimulering (Gamlen, 2006; Mahieu, 2014).
- ⊙ **Ongewenste buitenlandse inmenging** is een vorm van diasporabeleid waarvan de invloed vanuit Nederlands perspectief als ongepast of problematisch wordt ervaren. Dit wordt door AIVD en NCTV 'statelijke inmenging' genoemd: een verzamelnaam voor allerlei manieren waarop buitenlandse overheden zich proberen te bemoeien met of te mengen in de gang van zaken in Nederland. Onder statelijke inmenging valt elke activiteit die de democratische rechtsorde ondermijnt en die wordt ondernomen door een buitenlandse overheid of proxy namens een buitenlandse overheid (AIVD en

---

¹ Uit de representatieve survey gebruikt voor dit rapport van Houtkamp et al. (2023), onder 1000 Turkse Nederlanders in 2023, blijkt dat een ruime meerderheid van 65% positief is over de steun van Turkije bij de organisatie van weekendscholen in Nederland, en dat een grote meerderheid van 67% tegen het verbieden van buitenlandse financiering voor deze scholen is.

NCTV, 2024). Repressieve vormen van ongewenste inmenging ten aanzien van de diasporagemeenschappen gaan bijvoorbeeld over politieke propaganda, het onder dwang eisen van diasporabelasting, of het intimideren van politieke opposenten, censuur en het wegnemen van dreiging voor een regime. Daarmee trachten staten onder meer steun bij de gemeenschap voor het eigen regeringsbeleid te vergroten (Kaya & Drhimeur, 2022). Deze vorm van invloed kan politieke spanningen teweegbrengen tussen groeperingen en de cohesie binnen gemeenschappen ondermijnen.

Door deze driedeling kunnen we niet alleen de aard en omvang van de betrokkenheid beter begrijpen, maar ook de manieren waarop deze betrokkenheid spanningen en uitdagingen oproept binnen en tussen de gemeenschappen en de Nederlandse samenleving als geheel.

In dit hoofdstuk richten we ons op de algemene lijnen en mechanismen die deze vormen van betrokkenheid kenmerken. Daarbij zoeken we naar inzichten in hoe diasporagemeenschappen hierop reageren, zowel op collectief als individueel niveau. De literatuur biedt aanwijzingen over:

- ⊙ Veerkracht en weerbaarheid: hoe gemeenschappen omgaan met externe invloeden, welke beschermende factoren ondersteuning bieden en welke factoren hen juist belemmeren.
- ⊙ Spanningen en dynamieken: hoe betrokkenheid vanuit het land van herkomst spanningen kan creëren op micro-, meso- en macroniveau, zoals binnen gezinnen, gemeenschappen en in relatie tot de Nederlandse samenleving.

Op basis van deze bevindingen uit de literatuur presenteren we een conceptueel model dat de verschillende vormen van invloed en (diaspora)beleid integreert. Dit model brengt de spanningen in kaart die deze betrokkenheid kan oproepen en laat zien hoe veerkracht en beschermende factoren (hulpbronnen)² kunnen bijdragen aan het omgaan met deze spanningen. Hiermee leggen we de basis voor de meer gedetailleerde casestudies in Hoofdstuk 4, waarin de specifieke betrokkenheid van Eritrees-, Marokkaans-, Turks-, Surinaams- en Chinees-Nederlandse gemeenschappen wordt onderzocht.

In de onderstaande Tabel 1 worden drie vormen van invloed weergegeven voor vier domeinen, met in de cellen voorbeelden van invloeden waarmee gemeenschappen met een migratieachtergrond in Nederland te maken kunnen krijgen. Sommige domeinen overlappen elkaar enigszins en er zijn meer voorbeelden te noemen dan in dit kader passen. De juridische band met het land van herkomst wordt vooral bepaald door de nationaliteit. Dat geeft het land van herkomst de mogelijkheid om greep te houden op hun burgers terwijl ze in het buitenland wonen. Dit kan overlappen met politieke of economische invloed wanneer nationaliteit als dwangmiddel wordt gebruikt.

---

² We spreken hier expliciet over hulpbronnen, omdat in de literatuur wordt benadrukt dat het versterken van sociale, economische en culturele hulpbronnen een cruciale strategie is om stress en spanningen te verminderen die voortkomen uit externe invloeden en diasporabeleid (Fergus & Zimmerman, 2005; Masten, 2014).

Tabel 1. Vormen van invloed vanuit het land van herkomst per domein

Vorm van invloed	Domein			
	Politiek	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch
<i>Indirecte invloed</i>	Spanningen tussen groeperingen	Armoede, Vraag van familie om steun	Band met familie en eigen groepering	Nationaliteit met rechten en plichten: erfrecht, familierecht, kiesrecht, registratieplicht
<i>Diasporabeleid</i>	Steun aan regeringsgezinde groepen; Politieke beïnvloeding bij verkiezingen	Aanmoedigen om te investeren in land van herkomst; Middel voor overheid om inkomsten te verwerven	Stimuleren van behoud van eigen taal, cultuur en geloof Aanbieden taal-cultuurlessen; weekendscholen Zenden van geloofsbedienaren	Bevorderen binding d.m.v. nationaliteit; Beleid om gemeenschap in Nederland te beïnvloeden als onderdanen van het land van herkomst
<i>Ongewenste buitenlandse innemingen</i>	Oproepen tot aangeven van politieke tegenstanders en intimidatie; Politieke beïnvloeding door regering land van herkomst	Gedwongen afdracht diasporabelasting	Extremistische sprekers; Aanzetten tot verzet tegen Nederlandse kernwaarden	Het eisen van loyaliteit aan het land van herkomst op grond van de nationaliteit Het inperken van de vrijheid van meningsuiting

We beginnen met een verkenning van de verschillende vormen van betrokkenheid en de specifieke domeinen waarin deze tot uiting komen. Vervolgens bespreken we de spanningen die uit deze betrokkenheid voortkomen, evenals de veerkracht en weerbaarheid die nodig zijn om hiermee om te gaan. Hierbij maken we steeds onderscheid tussen invloeden en dynamieken op micro-, meso- en macroniveau.

3.1.1. Indirecte invloed

Zoals gezegd verwijst indirecte invloed naar de onbedoelde of onvoorziene effecten van beleid of gebeurtenissen in het land van herkomst die weerklank vinden binnen diasporagemeenschappen. Deze invloeden ontstaan zonder directe aansturing vanuit het land van herkomst, maar kunnen diepgaande gevolgen hebben voor het sociale, economische, culturele en juridische leven van diaspora in gastlanden (Baser, 2015). Indirecte invloed speelt vaak een rol in de voortdurende transnationale verbondenheid van diaspora met hun herkomstlanden.

Politieke domein

Politieke situaties in het land van herkomst, zoals conflicten tussen groeperingen, politieke instabiliteit of regimewisselingen, kunnen indirect invloed hebben op diasporagemeenschappen. Bijvoorbeeld, politieke spanningen in het herkomstland kunnen leiden tot mobilisatie of polarisatie binnen de diaspora, waarbij gemeenschappen reageren op gebeurtenissen zoals etnische conflicten of verkiezingen (Lubbers et al., 2024). Zulke situaties kunnen leiden tot solidariteitsbewegingen, maar ook tot spanningen tussen groepen binnen het gastland, zoals eerder waargenomen in de Turkse diaspora in Europa na de coup poging in 2016. Toen werden Gülen-aanhangers door Turkije bestempeld als terroristen en ook in Nederland geïntimideerd en bedreigd binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap (Houtkamp et al., 2023).

Economisch domein

Economische crises, armoede of het ontbreken van sociaal-financiële vangnetten in het land van herkomst kunnen leiden tot indirecte verwachtingen van financiële steun vanuit diaspora. Remittances zijn vaak essentieel voor

families in herkomstlanden en worden versterkt door economische afhankelijkheid. Deze financiële betrokkenheid kan subtiel zijn, zoals bij spontane verzoeken van familieleden, maar ook structureel, zoals bij gemeenschappelijke verantwoordelijkheden om bij te dragen aan collectieve familie-uitgaven (Lafleur & Vintila, 2020). Hoewel remittances vaak vrijwillig zijn, kunnen deze verwachtingen leiden tot een blijvende economische betrokkenheid, zelfs wanneer deze niet expliciet door diasporabeleid wordt gestuurd.

Sociaal-cultureel domein

Sociale en culturele banden met het land van herkomst blijven vaak sterk, zelfs zonder directe interventie van overheden. Familiebanden, nieuwsconsumptie en culturele evenementen spelen een belangrijke rol in het dagelijks leven van diasporagemeenschappen. Diasporaleden blijven bijvoorbeeld vaak betrokken bij de cultuur en taal van hun herkomstland door het volgen van media of het onderhouden van transnationale familiebanden (Mahieu, 2018). Deze subtiele vormen van sociaal-culturele invloed kunnen bijdragen aan identiteitsvorming en het behoud van culturele tradities in de diaspora. Tegelijkertijd kan het intensieve contact met het herkomstland leiden tot gevoelens van vervreemding of dubbele loyaliteiten binnen diasporagemeenschappen.

Juridisch domein

Juridische indirecte invloed verwijst naar de onbedoelde of impliciete gevolgen van wetten en juridische systemen in het land van herkomst die diasporagemeenschappen beïnvloeden. In tegenstelling tot directe betrokkenheid, waarbij juridische instrumenten bewust worden ingezet als onderdeel van diasporabeleid, ontstaat juridische indirecte invloed door bestaande nationale wetgeving of tradities die onverwachte effecten hebben op diasporaleden.

Daarnaast kan erfrecht een rol spelen in juridische indirecte invloed. Wetten omtrent eigendom en nalatenschap in het land van herkomst kunnen diasporaleden binden aan specifieke juridische processen of culturele verwachtingen. Hoewel erfrecht diaspora voordelen kan bieden, zoals economische zekerheid door toegang tot eigendommen in het thuisland, kunnen complexe juridische eisen of inconsistenties tussen de wetgeving van het herkomstland en het gastland voor onzekerheid zorgen (Uluyol, 2024).

Kiesrecht biedt een ander voorbeeld, waarbij diasporaleden automatisch stemrecht kunnen behouden in het land van herkomst, zelfs als ze niet langer actief verbonden zijn met de politieke realiteit daar. Hoewel dit een vorm van betrokkenheid kan faciliteren, kan het ook leiden tot onbedoelde verplichtingen of druk om te participeren in verkiezingen in het land van herkomst, met mogelijke sociale of politieke gevolgen in diasporagemeenschappen (Houtkamp et al., 2023).

3.1.2. Diasporabeleid

Zoals hierboven al kort is toegelicht omvat diasporabeleid de bewuste en geplande maatregelen die landen van herkomst nemen om banden te behouden of te versterken met hun diasporagemeenschappen in het buitenland. Dit type betrokkenheid kan variëren in intensiteit en doelstelling (Selen Artan, 2022). Van het bevorderen van politieke participatie tot het stimuleren van economische investeringen en het onderhouden van sociaal-culturele banden. Hoewel diasporabeleid positieve effecten kan hebben, zoals het versterken van de culturele identiteit of economische samenwerking, kunnen er ook negatieve gevolgen optreden, zoals spanningen binnen diasporagemeenschappen of tussen diasporagemeenschappen en gastlanden (Gamlen, 2018; Østergaard-Nielsen, 2016).

Politiek domein

Politieke betrokkenheid is een belangrijk aspect van diasporabeleid. Diasporabeleid biedt vaak mogelijkheden voor diasporagemeenschappen om stemrecht uit te oefenen in het land van herkomst, of zelfs vertegenwoordiging te hebben in nationale parlementen. De regering in Turkije ziet de diaspora als een belangrijk deel van het electoraat,

die voornamelijk stemt op de regeringspartijen. In 2017 wilden vertegenwoordigers van de regering campagne voeren en werd er geprotesteerd tegen het tegenhouden van de Turkse ministers. Daarna heeft de Nederlandse regering een campagneverbod voor vertegenwoordigers van buitenlandse regeringen afgekondigd, drie maanden voorafgaand aan verkiezingen in het buitenland (Houtkamp et al., 2023). Bij de Turkse verkiezingen in 2023 heeft de Turkse regering zich aan dit verbod gehouden.

Economisch domein

Diasporabeleid richt zich vaak op het mobiliseren van economische hulpbronnen, zoals remittances en investeringen. Voor veel landen zijn remittances een cruciale bron van nationale inkomsten (landen als Marokko, Turkije en Suriname ontvingen bijvoorbeeld in 2020 meer dan 80 miljoen euro aan remittances vanuit Nederland (Ehrismann, De Gruijter, Bouwmeester & Sikkema, 2022)). In Somalië dragen remittances bijna een kwart bij aan het BBP, terwijl landen zoals Marokko en Turkije strategisch inzetten op diasporagelden om economische groei te stimuleren (Lafleur & Vintila, 2020; Page & Mercer, 2017). Daarnaast gebruikt China haar diaspora om mondiale economische initiatieven te ondersteunen (Liu, 2022).

Sociaal-cultureel domein

Sociaal-cultureel beleid speelt een belangrijke rol in het onderhouden en versterken van culturele banden tussen diasporagemeenschappen en hun land van herkomst. Overheden financieren vaak programma's en instellingen die gericht zijn op het bevorderen van taal, cultuur en religie in het buitenland. Deze initiatieven, zoals onderwijsprogramma's, religieuze ondersteuning en culturele activiteiten, bieden diasporagemeenschappen een sterke identiteit die hun relatie met het land van herkomst versterkt. Marokko bijvoorbeeld organiseert zomerscholen en culturele uitwisselingen voor jongeren uit de diaspora, waarmee zij zowel hun culturele erfgoed als hun verbondenheid met het thuisland kunnen behouden (Mahieu, 2018). Ondersteuning van religie speelt ook een rol in diasporabeleid. Turkije bijvoorbeeld gebruikt instellingen zoals de Diyanet om religieuze en culturele waarden te versterken binnen de diaspora (Kaya & Drhimeur, 2022). Meestal wordt dit beleid als positief ervaren, maar er zijn ook groeperingen binnen de diasporagemeenschappen die het negatief ervaren, omdat het eenzijdig het gewenste beleid van de overheid weerspiegelt.

Een ander voorbeeld van diasporabeleid is de ondersteuning van het onderwijs in de 'eigen taal'. Veel landen bieden taallessen aan voor diasporagemeenschappen, zodat zij de taal van het land van herkomst kunnen leren of behouden. Dit wordt door een deel van de gemeenschappen gewaardeerd omdat jongere generaties de taal kunnen behouden en hen in staat stelt om beter te communiceren met familieleden in het land van herkomst en binnen de eigen gemeenschap. Voor ouders en grootouders versterkt dit de intergenerationele verbondenheid en voorkomt het taalbarrières binnen families. Daarnaast draagt het bij aan een sterker gevoel van culturele identiteit en trots op het culturele erfgoed, wat weer kan leiden tot een hechtere gemeenschap en meer culturele uitwisseling binnen de diaspora (Lafleur & Vintila, 2020).

China zet haar diaspora actief in voor 'diasporische publieke diplomatie' (Liu, 2022). Dit concept, geïntroduceerd door de Chinese overheid tijdens de Nationale Diaspora Conferentie van 2011, benadrukt het gebruik van emigranten als 'natuurlijke diplomaten' met als doel de positie en perceptie van China in gastlanden subtiel te verbeteren. Emigranten worden aangemoedigd om de 'verhalen van China goed te vertellen' (*jianghao zhongguo gushi*) door hun persoonlijke connecties en culturele kennis in te zetten om het imago van China positief te beïnvloeden. Met deze strategie positioneert China diasporagemeenschappen als actoren die door alledaagse interacties invloed uitoefenen op de gastlanden (Liu, 2022).

Juridisch domein

Juridische mechanismen zoals dubbele nationaliteit en stemrecht zijn belangrijke instrumenten binnen diasporabeleid. Turkije en Marokko bieden diasporagemeenschappen toegang tot belastingvoordelen en overheidsdiensten, waardoor hun formele band met het land van herkomst wordt versterkt (Houtkamp et al.,

2023; Mahieu, 2018). Tegelijkertijd kunnen dergelijke maatregelen spanningen veroorzaken, vooral wanneer diasporagemeenschappen onder druk staan om financiële of politieke loyaliteit te tonen (zie ook: 'ongewenste buitenlandse inmenging') (Gebresilassie et al., 2022; Uluyol, 2024).

3.1.3. Ongewenste buitenlandse inmenging

Zoals gedefinieerd in de AIVD en NCTV- analyse, omvat statelijke inmenging "*elke activiteit die de democratische rechtsorde ondermijnt en die wordt ondernomen door een buitenlandse overheid of proxy namens een buitenlandse overheid*" (AIVD & NCTV, 2024, p. 9). Ongewenste buitenlandse inmenging kan gericht zijn op de diaspora, maar ook op de Nederlandse samenleving, waarbij de diasporagemeenschappen instrument worden gebruikt. De impact hiervan kan diep ingrijpen in het gevoel van veiligheid en welzijn binnen diasporagemeenschappen en kan leiden tot zelfcensuur, sociale spanningen en polarisatie. Inmenging kan variëren van subtiele tactieken tot directe intimidatie of repressie, en het effect hiervan kan leiden tot verstoorde integratie, polarisatie en negatieve beïnvloeding van de binding met de Nederlandse samenleving (Baser & Féron, 2022). We beschrijven hieronder de ongewenste invloed op de diasporagemeenschappen in het politieke, economische, sociaal-culturele en juridische domein.

Politieke domein

Politieke inmenging door buitenlandse overheden richt zich vaak op het monitoren, intimideren en onderdrukken van politieke dissidenten binnen diasporagemeenschappen. Sommige autoritaire overheden bestempelen politieke tegenstanders in het buitenland zelfs als terroristen of extremisten om zo andere landen te bewegen hen uit te leveren. Het is voor die landen vaak moeilijk in te schatten of beschuldigingen ook daadwerkelijk kloppen (AIVD & NCTV, 2024). Er zijn voorbeelden van ongewenste politieke inmenging door het oproepen dissidenten te melden via kliklijnen, zoals gebeurde na de coup poging in Turkije toen er een heksenjacht ontstond op volgers van de Gülenbeweging (Lubbers, Fleischmann, Geurts & Gijsberts, 2024). Ook zijn er vele voorbeelden van het intimideren van politieke tegenstanders (ANV, 2022; Wackenhut & Orjuela, 2023). Deze vormen van inmenging kunnen spanningen veroorzaken binnen diasporagemeenschappen en leiden tot angst en wantrouwen, en bovendien de sociale cohesie in de gastlanden onder druk kan zetten (Gebresilassie et al., 2022; Uluyol, 2024).

Verschillende landen maken gebruik van strategieën om diasporaleden die zich kritisch uiten, te volgen en soms te intimideren met als doel dat ze hun mening voor zich houden. China gebruikt ook organisaties voor diaspora om haar geopolitieke invloed uit te breiden en politieke dissidenten te monitoren (Uluyol, 2024).

Economisch domein

Met inmenging op het economisch domein doelen we vooral op het afdwingen van financiële bijdragen en het uitoefenen van controle over diaspora-ondernemingen. Een voorbeeld daarvan was dat Eritrese Nederlanders 2% van hun inkomen als diasporabelasting moeten afdragen, om voor consulaire diensten in aanmerking te kunnen komen, vaak onder dreiging van repressieve maatregelen tegen familieleden in dat land (AIVD & NCTV, 2024; Gebresilassie et al., 2022). De Nederlandse regering heeft aangegeven dat dit niet toelaatbaar is. Sinds die tijd gebeurt dit niet meer openlijk.

Sociaal-cultureel domein

Sociaal-culturele inmenging heeft vaak tot doel om loyaliteit aan het land van herkomst te bevorderen ten koste van integratie in het gastland. Dit kan plaatsvinden via verspreiding van propaganda of het verspreiden van boodschappen binnen diasporagemeenschappen die haaks staan op de normen en waarden in Nederland, zoals artikel 1 van de grondwet. Voorbeelden zijn (haat)predikers die zich negatief uiten over de LHBTIQ+ gemeenschap, digitale beïnvloeding en desinformatiecampagnes, het verspreiden van angst en vijandbeelden, intimidatie of in diskrediet brengen van media en wetenschappers. Hierdoor kan de culturele afstand tussen

diasporagemeenschappen en andere Nederlanders, maar ook tussen de groeperingen onderling worden vergroot (ANV, 2022; Kaya & Drhimeur, 2022).

Juridisch domein

Juridische inmenging door buitenlandse staten richt zich vaak op diasporaleden met een dubbele nationaliteit of politieke tegenstanders in het buitenland. Voorbeelden hiervan zijn het verhinderen van het opgeven van de nationaliteit van het land van herkomst of het intimideren en vervolgen van dissidenten via juridische procedures. Dit beperkt niet alleen de vrijheid en veiligheid van deze individuen, maar kan ook leiden tot spanningen binnen diasporagemeenschappen en in de relatie met het gastland (Houtkamp et al., 2023; Uluyol, 2024). Het niet kunnen opgeven van nationaliteit, zoals bij sommige Marokkaanse of Syrische diasporaleden, is een voorbeeld van hoe juridische beperkingen de transnationale verbondenheid kunnen beïnvloeden (Cousijn & Helmi, 2023). AIVD en NCTV scharen deze vorm van invloed in de fenomeenanalyse onder administratieve repressie (AIVD en NCTV, 2024).

3.2. Spanningen

De dynamiek van indirecte invloed, diasporabeleid en ongewenste buitenlandse inmenging kan spanningen genereren binnen diasporagemeenschappen en hun relatie met de bredere Nederlandse samenleving. Hoewel diasporabeleid vaak bewust wordt ingezet door landen van herkomst, indirecte invloed onbedoeld ontstaat en ongewenste buitenlandse inmenging (veelal) heimelijk en repressief van aard is, delen deze vormen van interactie dat ze spanningen kunnen veroorzaken op micro-, meso- en macroniveau. Deze spanningen manifesteren zich via politieke, economische, sociaal-culturele en juridische domeinen en hebben invloed op individuen, gemeenschappen en de samenleving als geheel. Hoewel betrokkenheid niet noodzakelijk spanningen hoeft te veroorzaken en ook positieve effecten kan hebben, ligt de focus in dit rapport op spanningen vanwege de nadruk op veerkracht en weerbaarheid.

Spanningen op microniveau

Op individueel niveau kunnen diasporaleden spanning ervaren door verschillende vormen van druk en verwachtingen:

- 🕒 **Surveillance en controle:** diasporaleden kunnen het gevoel hebben dat hun handelingen (digitaal) worden gevolgd door het land van herkomst. Dit creëert stress, vooral onder dissidenten of critici van het regime in hun land van herkomst (Wackenhut & Orjuela, 2023). Bijvoorbeeld de monitoring door Eritrese autoriteiten (Gebresilassie et al., 2022).
- 🕒 **Economische verplichtingen:** de verwachting om financieel bij te dragen aan familieleden of via remittances kan een belasting vormen voor diasporaleden, vooral wanneer deze verplichtingen impliciet voortvloeien uit sociale normen of expliciet worden afgedwongen via belastingheffingen (Lindley, 2010; Lafleur & Vintila, 2020).
- 🕒 **Identiteitsconflicten:** botsende culturele waarden tussen het land van herkomst en de Nederlandse samenleving kunnen leiden tot identiteitsconflicten en gevoelens van vervreemding, vooral onder jongeren die transnationale loyaliteiten proberen te verenigen (Cherepanov, 2023).

Spanningen op mesoniveau

Binnen gemeenschappen kunnen spanningen ontstaan tussen groeperingen met verschillende politieke, culturele of religieuze achtergronden:

- 🕒 **Polarisatie binnen gemeenschappen:** de (indirecte) invloed vanuit het land van herkomst kan loyaliteiten versterken en polarisatie veroorzaken tussen groepen die regeringsgezind zijn en degenen die oppositie

voeren. Dit is waargenomen in gemeenschappen zoals de Turkse en Eritrese diaspora in Nederland, waar loyaliteit aan regimes in het land van herkomst spanningen en conflicten heeft veroorzaakt (Baser & Erdi Öztürk, 2021; Houtkamp et al., 2023).

- ④ Culturele en religieuze spanningen: verschillende etnische of religieuze groepen binnen diasporagemeenschappen ervaren soms concurrentie of uitsluiting, wat kan leiden tot confrontaties tijdens gemeenschappelijke evenementen of politieke manifestaties (Kaya & Drhimeur, 2022).

Spanningen op macroniveau

Op maatschappelijk niveau worden spanningen vaak veroorzaakt door dubbele loyaliteiten, onbegrip en wantrouwen:

- ④ Dubbele loyaliteiten: de perceptie dat diasporaleden loyaal zijn aan zowel Nederland als het land van herkomst kan leiden tot wantrouwen in de bredere samenleving. Dit kan bijdragen aan exclusie en discriminatie, wat op zijn beurt diasporagemeenschappen motiveert om zich opnieuw te oriënteren op hun land van herkomst (Lubbers et al., 2024).
- ④ Discriminatie en gebrek aan inclusie: wanneer diasporagemeenschappen zich buitengesloten voelen of geconfronteerd worden met discriminatie, kan dit leiden tot versterkte transnationale banden en het gevoel dat zij niet volledig worden geaccepteerd in de Nederlandse samenleving (Cherepanov, 2023).

Domeinen van spanningen

De hierboven beschreven spanningen manifesteren zich in de vier domeinen:

1. Politieke spanningen: politieke instabiliteit in het land van herkomst kan diasporaleden belasten met zorgen om familieleden en politieke participatie in het gastland beïnvloeden. Tegelijk kan activisme tegen regimes in het land van herkomst leiden tot intimidatie en repressie (Uluyol, 2024; Baser & Erdi Öztürk, 2021).
2. Economische spanningen: diasporaleden ervaren vaak druk om remittances te sturen of economische bijdragen te leveren, wat kan leiden tot financiële lasten en stress (Lindley, 2010; Gebresilassie et al., 2022).
3. Sociaal-culturele spanningen: druk om traditionele waarden en normen te behouden kan identiteitsconflicten veroorzaken, vooral onder jongere generaties die meer verbonden zijn met de Nederlandse samenleving (Mahieu, 2018).
4. Juridische spanningen: juridische verplichtingen, zoals dubbele nationaliteit of dienstplicht, kunnen diasporaleden binden aan het land van herkomst en conflicteren met de verwachtingen van het gastland (AIVD & NCTV, 2024).

Spanningen kunnen de interactie tussen diasporagemeenschappen en landen van herkomst kleuren. Ze bieden inzicht in de persoonlijke en collectieve gevolgen van deze transnationale dynamieken. Het begrijpen en adresseren van spanningen op micro-, meso- en macroniveau is essentieel voor beleid dat diasporagemeenschappen wil ondersteunen zonder hun integratie of welzijn te schaden.

3.2.1. Veerkracht en weerbaarheid

De concepten veerkracht en weerbaarheid vormen een essentieel kader voor het begrijpen van hoe diasporagemeenschappen omgaan met de directe betrokkenheid, indirecte invloed en ongewenste buitenlandse inmenging vanuit hun land van herkomst. Terwijl deze vormen van invloed spanningen kunnen veroorzaken op micro-, meso- en macroniveau, bieden veerkracht en weerbaarheid inzichten in hoe individuen en gemeenschappen omgaan met deze uitdagingen, zich aanpassen aan moeilijke omstandigheden, en zelfs sterker terugkomen. Deze sectie bouwt voort op eerder besproken spanningen en richt zich op de manieren waarop

diasporagemeenschappen weerbaarheid en veerkracht ontwikkelen om tegenslagen te hanteren en hun welzijn te waarborgen.

Definities

Weerbaarheid verwijst naar het vermogen van individuen en gemeenschappen om weerstand te bieden aan spanningen en zo in staat zijn om negatieve gevolgen van externe invloed te voorkomen. Het bestaat uit denkvermogen (het behouden van emotioneel evenwicht onder druk) en handelingsvermogen (vaardigheden zoals voor jezelf opkomen en grenzen aangeven) (Fergus & Zimmerman, 2005; Tugade & Frederickson, 2004; Ungar, 2008).

Veerkracht gaat verder dan weerstand bieden en verwijst naar het vermogen om zich aan te passen aan stressvolle situaties en een nieuw evenwicht te vinden na tegenslagen. Het omvat zowel individuele als collectieve capaciteiten om hulpbronnen zoals sociale netwerken en emotionele steun in te zetten voor herstel en groei (Masten, 2014; Fekkes et al., 2023).

Het onderscheid tussen de twee ligt in hun aanpak: weerbaarheid richt zich op weerstand tegen negatieve invloeden, terwijl veerkracht gericht is op herstel en transformatie.

Factoren die veerkracht en weerbaarheid beïnvloeden

Veerkracht en weerbaarheid worden beïnvloed door een combinatie van beschermende en risicofactoren, die op verschillende niveaus (micro, meso en macro) kunnen opereren. Deze factoren bepalen in welke mate individuen en gemeenschappen in staat zijn om weerstand te bieden aan externe druk en zich aan te passen aan uitdagende omstandigheden.

Beschermende factoren zijn eigenschappen, middelen of omstandigheden die individuen en gemeenschappen helpen om beter om te gaan met stress en negatieve invloeden. Ze verminderen de impact van risico's, versterken veerkracht en dragen bij aan psychologisch welzijn, sociale stabiliteit en integratie. Beschermende factoren kunnen worden geclassificeerd naar hun aard en niveau van invloed:

- ⊙ Microniveau: persoonlijke eigenschappen en vaardigheden zoals een sterk zelfbeeld, emotionele veerkracht, effectieve copingstrategiekenmerken en probleemoplossend vermogen (Fergus & Zimmerman, 2005; Tugade & Frederickson, 2004; Noor, 2016).
- ⊙ Mesoniveau: sterke sociale netwerken, gemeenschapsorganisaties en toegang tot emotionele steun binnen een groep, waaronder steun vanuit familie, vrienden en gemeenschappen. Culturele factoren, zoals gedeelde tradities en rituelen binnen gemeenschappen, dragen bij aan sociale cohesie en een gevoel van continuïteit (Sleijpen et al., 2016; Ungar, 2008; Mahieu, 2018).
- ⊙ Macroniveau: politieke stabiliteit, inclusieve beleidsvorming, toegang tot onderwijs en werkgelegenheid, en adequate huisvesting en gezondheidszorg dragen bij aan een omgeving waarin veerkracht kan floreren. Daarnaast spelen culturele factoren zoals nationale identiteit en beleidsmaatregelen ter ondersteuning van culturele diversiteit een rol in het versterken van maatschappelijke stabiliteit (Boelhouwer, 2013; Fekkes et al., 2023; Mahieu, 2018).

Risicofactoren vergroten de kans op negatieve uitkomsten in stressvolle situaties en vormen belemmeringen voor het ontwikkelen van veerkracht en weerbaarheid. Ze creëren een context waarin individuen of gemeenschappen meer vatbaar zijn voor externe invloeden en stress. Voorbeelden zijn:

- ⊙ Microniveau: gebrek aan zelfvertrouwen, sociale isolatie, en een geschiedenis van traumatische ervaringen (Masten, 2014).
- ⊙ Mesoniveau: polarisatie, conflicten binnen gemeenschappen, en discriminatie op basis van religie, etniciteit of politieke overtuigingen (Houtkamp et al., 2023; Kaya & Drhimeur, 2022).

- ⊙ Macroniveau: sociale exclusie, economische ongelijkheid, en gebrek aan anti-discriminatiebeleid kunnen barrières vormen voor integratie en psychologisch welzijn (Lubbers et al., 2024).

In relatie tot veerkracht en weerbaarheid dragen beschermende factoren bij aan de ontwikkeling van veerkracht en weerbaarheid door individuen en gemeenschappen te voorzien van middelen om uitdagingen het hoofd te bieden. Risicofactoren daarentegen ondermijnen deze capaciteiten en vergroten de kwetsbaarheid voor negatieve invloeden.

Weerbaarheid richt zich op het vermogen om weerstand te bieden aan spanningen en risico's door gebruik te maken van beschermende factoren. Het is een reactief mechanisme dat voorkomt dat externe druk individuen en gemeenschappen uit balans brengt. Veerkracht gaat een stap verder en benadrukt het vermogen om zich aan te passen aan en te herstellen van tegenslagen. Het is een dynamisch proces waarin individuen en gemeenschappen niet alleen omgaan met uitdagingen, maar ook nieuwe evenwichten vinden en sterker terugkomen (Masten, 2014; Sleijpen et al., 2016).

Micro: het niveau van het individu

Op individueel niveau spelen beschermende factoren een sleutelrol in het omgaan met uitdagingen:

- ⊙ Beschermende factoren: sociale steun van familie en vrienden, persoonlijke ontwikkeling en een sterk zelfbeeld bevorderen weerbaarheid en veerkracht. Religie en culturele identiteit bieden vaak een gevoel van zingeving en continuïteit (Masten, 2014; Noor, 2016).
- ⊙ Risicofactoren: financiële druk, zoals remittances of diasporabelastingen, en juridische verplichtingen, zoals dienstplicht, kunnen een grote last vormen. Voor individuen met een dubbele nationaliteit kan de angst voor consequenties bij kritiek op het thuisland een bron van stress zijn (Gebresilassie et al., 2022).

Meso: het niveau van de gemeenschap

Binnen gemeenschappen spelen interne dynamiek en sociale structuren een belangrijke rol in het bevorderen of belemmeren van veerkracht:

- ⊙ Beschermende factoren: sterke sociale netwerken, culturele en religieuze organisaties bieden praktische en emotionele steun. Collectieve initiatieven kunnen dienen als veilige plekken waar individuen zich kunnen uiten en steun kunnen vinden (Sleijpen et al., 2016; Mahieu, 2018).
- ⊙ Risicofactoren: interne spanningen, zoals verdeeldheid tussen politieke, religieuze of etnische subgroepen, kunnen de cohesie ondermijnen. Diasporabeleid dat bepaalde groepen bevoordeelt, zoals regeringsgezinde groeperingen, kan conflicten verergeren (Houtkamp et al., 2023; Kaya & Drhimeur, 2022).

Macro: het niveau van de samenleving

Op het niveau van de samenleving als geheel beïnvloeden zowel beschermende als risicofactoren de mate van veerkracht en weerbaarheid van diasporagemeenschappen:

- ⊙ Beschermende factoren: stabiliteit en inclusiviteit zijn cruciaal. Een stabiele democratie die rechten en participatie waarborgt, biedt een veilige basis voor diasporagemeenschappen. Inclusief beleid dat culturele diversiteit erkent, versterkt het zelfvertrouwen en de binding van diaspora met de samenleving (Boelhauer, 2013; Fekkes et al., 2023).
- ⊙ Risicofactoren: polarisatie en discriminatie ondermijnen veerkracht door het gevoel van exclusie en vervreemding te versterken. Dubbele loyaliteiten kunnen verkeerd worden begrepen en leiden tot wantrouwen vanuit de samenleving, wat spanningen vergroot (Lubbers et al., 2024).

Veerkracht en weerbaarheid bieden een tegenwicht tegen de uitdagingen die diasporabeleid en externe invloeden met zich mee kunnen brengen. De volgende lijst met risicofactoren en beschermende factoren is samengesteld op basis van bevindingen uit de voorgaande teksten, gesprekken met experts en respondenten en relevante literatuur. De mate waarin individuen en gemeenschappen deze eigenschappen ontwikkelen, hangt af van hun toegang tot hulpbronnen, zoals hun sociale kapitaal en de aanwezigheid van ondersteunende structuren in hun omgeving.

Risicofactoren die spanningen en stress kunnen vergroten:

- ⊙ Escalatie van conflicten in het land van herkomst
- ⊙ Machtswisseling in het land van herkomst kunnen de verhoudingen in Nederland op zijn kop zetten.
- ⊙ Toename van uitsluiting van minderheidsgroepen in de Nederlandse samenleving. Dit maakt gemeenschappen gevoeliger voor invloeden van het thuisland.
- ⊙ Toename van invloed en culturele druk vanuit landen van herkomst door het betalen en bepalen van de godsdienstbeleving en lessen in eigen taal en cultuur.
- ⊙ Samenwerking tussen Nederlandse gemeenten en organisaties met ambassades of consulaten brengt het risico met zich mee dat een deel van de gemeenschap de indruk krijgt dat de Nederlandse organisaties aan de kant staan van de partijen die de regering in het land van herkomst steunen.
- ⊙ Consulaire en juridische afhankelijkheid leidt tot stress en frustratie, vooral wanneer zaken via consulaten geregeld moeten worden en deze processen complex of inefficiënt zijn.
- ⊙ Gebrekkige opleiding, een tekort aan zelfredzaamheid en beperkte participatie (dit is met name zichtbaar bij Eritrees-Nederlandse jongeren) maakt jongeren kwetsbaar en verhoogt het risico op extreem gedrag. Dat kan zijn voor oppositiegroepen, maar ook voor nationalistische groeperingen die de regering in het land van herkomst steunen.

Beschermende factoren die stress en spanningen kunnen verminderen:

- ⊙ Toename van inclusie in de Nederlandse samenleving zal de binding met Nederland versterken, met name bij de jongere generaties.
- ⊙ Netwerken binnen de diasporagemeenschap bieden een belangrijk vangnet, waarbij hulp en ondersteuning geboden wordt bij praktische uitdagingen. Deze netwerken versterken de weerbaarheid van individuen en helpen hen om zich sociaal en economisch sterker te voelen.
- ⊙ Een goede opleiding, zelfredzaamheid en participatie in de Nederlandse samenleving versterken de weerbaarheid en maken jongeren minder kwetsbaar voor extreme reacties op spanningen in relatie tot diasporabeleid of gebeurtenissen in het land van herkomst. Het versterkt de binding met Nederland en laat jongeren beseffen dat ze ook iets te verliezen hebben.
- ⊙ Het actief tegengaan van ongewenste politieke inmenging vanuit de Nederlandse overheid draagt bij aan het gevoel van veiligheid bij gemeenschappen. Communicatie hierover met de gemeenschappen zal een positieve uitwerking hebben.
- ⊙ Goede informatievoorziening over individuele rechten vermindert stress bij burgers met een dubbele nationaliteit.

Bovenstaande elementen hebben we geordend in onderstaande Tabel 2 met de beschermende- en risicofactoren tegen spanningen als gevolg van de invloed en diasporabeleid vanuit het land van herkomst op micro- meso- en macroniveau.

In de hierop volgende analyses wordt voornamelijk ingegaan op de beschermende factoren die bijdragen aan veerkracht en weerbaarheid. Deze factoren vormen in essentie een tegenwicht tegen de geïdentificeerde risicofactoren. De keuze om beschermende factoren centraal te stellen is bewust gemaakt, omdat deze concreet bijdragen aan het versterken van weerbaarheid en veerkracht bij individuen en gemeenschappen, en daarmee risicofactoren kunnen mitigeren. In de literatuur wordt benadrukt dat het versterken van sociale, economische en

culturele hulpbronnen een cruciale strategie is om stress en spanningen te verminderen die voortkomen uit externe invloeden en diasporabeleid (Fergus & Zimmerman, 2005; Masten, 2014).

Tabel 2. Beschermende en risicofactoren tegen spanningen

Niveau	Spanningen	Beschermende factoren	Risicofactoren
<i>Micro</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Omdat je in de gaten wordt gehouden - Door zorgen om familie en financiële druk - Door wet- en regelgeving uit land van herkomst - Door botsende waarden 	<ul style="list-style-type: none"> - Stabiele sociale relaties - Stabiele persoonlijkheid, doorzettingsvermogen, flexibiliteit, zelfvertrouwen - Hulp bij transnationale regelingen. - Voldoende inkomen: bestaanszekerheid. - Stabiele culturele- of religieuze identiteit. - Participatie: meedoen in werk, school, de buurt. 	<ul style="list-style-type: none"> - Multiprobleemgezinnen - Gebrek aan zelfwaardering, instabiele persoonlijkheid - Gebrek aan informatie en hulp. - Minder kansen door (taal)achterstanden - Financiële verplichtingen - Identiteitsconflicten en vervreemding - Inactiviteit, onvoldoende participatie.
<i>Meso</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Tussen voor- en tegenstanders regering land van herkomst - Botsende waarden en uitsluitingsmechanismen en tussen meerderheids- en minderheids-groeperingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Bonding: erbij horen in de eigen groepering. Gedeelde waarden en culturele identiteit - Bridging naar andere groeperingen door sleutelpersonen - Opkomen voor eigen groep, het ervaren van eigen regie 	<ul style="list-style-type: none"> - Sociaal geïsoleerde groepen, geen gedeelde waarden - Polarisatie tussen groeperingen - Gebrek aan bruggenbouwers, sleutelpersonen
<i>Macro</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Door onbegrip over dubbele loyaliteit - Door gebrek aan inclusie 	<ul style="list-style-type: none"> - Bridging: erbij horen in de samenleving. - Linking: toegang tot maatschappelijke hulp - Toegang tot informatie - Diversiteitsensitieve hulpverleners - Open contact tussen groeperingen en overheid 	<ul style="list-style-type: none"> - Onbegrip, exclusie en discriminatie vanuit de maatschappij - Beperkte toegang tot maatschappelijk hulp. - Beperkte toegang tot informatie - Niet-diversiteitsensitieve hulpverleners - Gebrek aan contact tussen groeperingen en overheid. - Schijnbare partijdigheid door samenwerking overheden en vertegenwoordigers van landen van herkomst

3.3. Invloed, spanningen, weerbaarheid en veerkracht per domein

De dynamiek van invloed vanuit het land van herkomst, de spanningen die hieruit voortvloeien, en de mate van veerkracht en weerbaarheid binnen diasporagemeenschappen kunnen worden geanalyseerd aan de hand van de vier domeinen: politiek, economisch, sociaal-cultureel en juridisch. Elk domein kent eigen uitdagingen en beschermende factoren die bijdragen aan de veerkracht en weerbaarheid van individuen en gemeenschappen.

Politieke factoren

De invloed van politieke instabiliteit, propaganda en repressieve maatregelen vanuit het land van herkomst heeft vaak diepgaande effecten op diasporagemeenschappen:

- ⊙ Spanningen: politieke onrust in het herkomstland kan leiden tot zorgen over familieleden en spanningen binnen diasporagemeenschappen. Botsingen tussen voor- en tegenstanders van regeringen kunnen polarisatie veroorzaken, zoals eerder gezien binnen de Turkse en Eritrese diaspora (Houtkamp et al., 2023; Baser & Erdi Öztürk, 2021). Daarnaast kunnen dissidenten en oppositieleiden in de diaspora angst ervaren door monitoring of repressieve maatregelen, zoals kliklijnen en andere tactieken van transnationale repressie (Wackenhut & Orjuela, 2023; Uluyol, 2024).
- ⊙ Beschermende factoren: effectief leiderschap binnen diasporagemeenschappen, educatie over politieke rechten en ondersteuning van de Nederlandse overheid om repressieve praktijken aan te pakken, zoals het verbieden van diasporabelastingen, kunnen de veerkracht versterken (Gebresilassie et al., 2022; Kaya & Drhimeur, 2022).

Economische factoren

De economische verbondenheid met het land van herkomst kan zowel vrijwillig als opgelegd zijn, wat verschillende effecten heeft:

- ⊙ Spanningen: armoede in het herkomstland en sociale verplichtingen om familieleden financieel te ondersteunen, vormen een zware last voor diasporaleden. Verplichte bijdragen, zoals de "diasporataks" die Eritrea oplegt, vergroten deze druk (Gebresilassie et al., 2022; Lindley, 2010).
- ⊙ Beschermende factoren: financiële ondersteuning via veilige en onafhankelijke geldtransfersystemen en bescherming tegen dwangmaatregelen zijn essentieel. Daarnaast kan het aanbieden van economische kansen in het gastland bijdragen aan economische veerkracht (Lafleur & Vintila, 2020).

Sociaal-culturele factoren

Diasporagemeenschappen hechten vaak sterk aan het behoud van hun cultuur en religie. Enerzijds is dat een beschermingsfactor, anderzijds kan deze verbondenheid ook spanningen opleveren:

- ⊙ Spanningen: het streven naar culturele continuïteit kan leiden tot identiteitsconflicten, vooral wanneer normen en waarden botsen met die van het gastland. Daarnaast ontstaan spanningen tussen verschillende etnische en religieuze groepen binnen diasporagemeenschappen, vaak verergerd door diasporabeleid dat bepaalde groepen bevoordeelt (Mahieu, 2018; Houtkamp et al., 2023).
- ⊙ Beschermende factoren: inclusieve programma's die culturele participatie bevorderen, zoals culturele uitwisselingsprogramma's en taalonderwijs, kunnen bijdragen aan een gevoel van verbondenheid en inclusie. Mentale ondersteuning kan ook cruciaal zijn voor individuen die worstelen met identiteitsconflicten (Sleijpen et al., 2016; Noor, 2016).

Juridische factoren

Juridische verplichtingen en beperkingen vanuit het land van herkomst kunnen diasporaleden in moeilijke posities brengen:

- ⊙ Spanningen: het behouden van de nationaliteit van het land van herkomst kan juridische plichten zoals dienstplicht of erfrecht met zich meebrengen. Daarnaast kan het gevoel van surveillance door autoriteiten in het herkomstland leiden tot zelfcensuur en beperking van vrijheden (Uluyol, 2024; AIVD & NCTV, 2024).
- ⊙ Beschermende factoren: toegang tot juridische bijstand en bewustwording van rechten in Nederland kunnen juridische veerkracht versterken. Overheidsmaatregelen om druk vanuit buitenlandse regimes tegen te gaan, zoals het waarborgen van vrijheid van meningsuiting en het aanpakken van intimidatiepraktijken, zijn essentieel (Kaya & Drhimeur, 2022; Lubbers et al., 2024).

In Tabel 3 zetten we de (mogelijk indirecte) invloed vanuit het land van herkomst, de spanningen die dat met zich mee kan brengen en de beschermende factoren voor weerbaarheid en veerkracht af tegen de politieke,

economische, sociaal- culturele en juridische domeinen. Uiteraard is er, zoals eerder aangegeven ook positieve invloed, maar hier gaat het om de invloed die spanningen kan veroorzaken.

Tabel 3. Invloed, spanningen en beschermende factoren

	Domein			
	Politiek	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch
Invloed	Politieke instabiliteit. Propaganda voor de regering thuisland en het tegengaan van oppositie.	Armoede thuisland. Overmaking geld naar familie. Financiële afdrachten onder druk van band met thuisland	Behoud eigen cultuur. Propaganda thuisland via religieuze organisaties en culturele instellingen.	Behoud eigen nationaliteit, erfrecht, familierecht, documenten, consulaire diensten.
Spanningen	Zorgen om familie in thuisland. Spanning tussen groepen voor en tegen regering thuisland; Angst voor intimidatie en repercussies.	Spanning financiële situatie en zorgen om familie. Spanning wanneer druk wordt ervaren om financieel bij te dragen aan regering land van herkomst.	Spanning tussen etnisch-religieuze groepen. Angst voor geweld, uitsluiting en intimidatie. Identiteitsconflicten en een gevoel van vervreemding.	Spanning bij politiek activisme, gebrek aan vrijheid door wakend oog van regering thuisland. Angst voor intimidatie. Moeizaam regelen situaties thuisland.
Beschermende factoren	Inzet eigen belangen-organisatie; Overkoepelende zelforganisaties; Dialoog, onderling vertrouwen; Leiderschap, educatie sleutelpersonen; Inzet Nederlandse overheid; Aanpak 'kliklijnen' e.d.	Financiële draagkracht. Steun Nederlandse overheid, weerstand tegen dwang uit thuisland. Onafhankelijke overmakings-procedures.	Mentale ondersteuning; Overbruggende culturele en educatieve programma's; Inclusie: erbij horen in de Nederlandse samenleving Participatie. Dialoog, onderling vertrouwen; Leiderschap, educatie sleutelpersonen;	Toegang tot juridische bijstand; Inzet Nederlandse overheid; Internationale steun.

4 Casestudies

Inzicht in de specifieke ontwikkelingen per land en de impact op de gemeenschappen in Nederland is van belang om de nuances per gemeenschap en de verschillende groeperingen daarbinnen goed te begrijpen. Ook de dynamiek tussen de gemeenschappen en de Nederlandse samenleving in zijn geheel is van belang. In de volgende paragrafen beschrijven we daarom per land de belangrijkste context, de betrokkenheid bij de diaspora, de mogelijke spanningen die er kunnen zijn en de veerkracht om daarmee om te gaan.

We hebben in overleg met de opdrachtgever gekozen voor vijf casestudies. Zoals we in hoofdstuk 1 al aangaven kozen we voor deze selectie, omdat de Marokkaans-, Turks- en Surinaams-Nederlandse gemeenschappen de grootste in Nederland zijn, omdat in de Eritrees-Nederlandse gemeenschap de laatste jaren spanningen hebben geleid tot forse incidenten (Bellaart & Kahmann, 2024) en omdat er aanwijzingen zijn dat de Chinees-Nederlandse gemeenschap te maken heeft met repressie uit het land van herkomst (Pieke, 2023).

China (paragraaf 4.1) en Suriname (paragraaf 4.2) beschrijven we kort en uitsluitend op basis van de literatuur. In overleg met de opdrachtgever is besloten om op de drie andere gemeenschappen verder in te zoomen. De gemeenschappen met een achtergrond in Turkije (4.3), Eritrea (4.4.) en Marokko (4.5) beschrijven we uitgebreider op grond van literatuur en interviews met experts en leden van de gemeenschappen zelf.

4.1. China

De Chinese overheid voert wereldwijd een uitgebreid diasporabeleid uit dat is gericht op het versterken van culturele, economische en politieke banden met diasporagemeenschappen (Houtkamp, Van Heukelingen, Van der Laan, Van Veen, 2023). In Nederland omvat dit beleid activiteiten zoals de financiering van Chinese scholen, het organiseren van uitwisselingsprogramma's, en culturele evenementen. Tegelijkertijd voert de Chinese Communistische Partij (CCP) een repressief beleid, gericht op minderheidsgroepen zoals de Oeigoeren en op diasporaleden die zich kritisch uitlaten over de CCP. Deze dubbele strategie, bestaande uit culturele ondersteuning en repressieve controle, veroorzaakt een breed scala aan spanningen en uitdagingen voor zowel de diaspora als de Nederlandse samenleving (Pieke, 2023; De Regt & Strijker, 2024).

De Chinese regering zet actief diasporabeleid in om de culturele identiteit te versterken en politieke controle te behouden. Voorbeelden hiervan zijn:

- 📍 **Educatie en cultuur:** de CCP ondersteunt Chinese scholen, culturele programma's en uitwisselingskampen, georganiseerd door instellingen zoals de Stichting Chinees Onderwijs Nederland. Deze instellingen onderhouden nauwe banden met de Chinese ambassade en het United Front Work Department, een organisatie van de CCP die invloed probeert uit te oefenen op diasporagemeenschappen (De Regt & Strijker, 2024; Pieke, 2023).
- 📍 **In 2024 werden er zorgen geuit over de buitenlandse invloed op het informeel onderwijs.** Het ministerie van OCW wil kunnen ingrijpen als dat nodig is. Daarom is er in november 2024 een [wetsvoorstel 'Toezicht op informeel onderwijs'](#) ter consultatie voorgelegd.
- 📍 **Surveillance en repressie:** minderheidsgroepen zoals de Oeigoeren worden nauwlettend gevolgd door de CCP. Dit omvat het monitoren van diasporaleden via surveillance en intimidatie. Ook pro-CCP-diasporaleden worden ingezet om dissidenten te rapporteren of onder druk te zetten (Uluyol, 2024; Tobin & Elimä, 2023).

- ⊙ De CCP voert transnationale repressiecampagnes tegen Oeigoeren, Tibetanen en andere dissidente diasporaleden. Deze activiteiten, zoals bedreigingen en intimidatie, roepen zorgen op over de veiligheid en soevereiniteit van Nederland (Uluyol, 2024; Wackenhut & Orjuela, 2023).

4.1.1. Spanningen

De strategie van de Chinese overheid om zowel culturele banden te versterken als politieke controle uit te oefenen binnen de diaspora kan tot complexe spanningen leiden. Aan de ene kant bieden educatieve en culturele programma's steun aan de gemeenschap, maar aan de andere kant zorgen surveillance en repressieve maatregelen voor angst en verdeeldheid. Deze spanningen zijn voelbaar op individueel, gemeenschaps- en maatschappelijk niveau en hebben zowel psychologische als sociale en politieke gevolgen.

Microniveau

Op individueel niveau veroorzaken de activiteiten van de CCP aanzienlijke psychologische druk:

- ⊙ Oeigoeren en andere critici van de CCP ervaren directe intimidatie, zoals bedreigende telefoontjes of verzoeken om informatie over mede-diasporaleden. Dit leidt tot een gevoel van constante waakzaamheid en onveiligheid (Uluyol, 2024; Tobin & Elimä, 2023).
- ⊙ Angst voor represailles tegen familieleden in China dwingt diasporaleden tot zelfcensuur. Dit beperkt hun vrijheid van meningsuiting en versterkt gevoelens van isolatie (Tobin & Elimä, 2023; Wackenhut & Orjuela, 2023).

Mesoniveau

Binnen de Chinese diaspora ontstaan spanningen als gevolg van de diversiteit aan politieke loyaliteiten en identiteiten:

- ⊙ Pro-CCP-diasporaleden en dissidenten, zoals Oeigoeren en Tibetanen, staan vaak lijnrecht tegenover elkaar. Dit leidt tot confrontaties tijdens gemeenschappelijke evenementen en demonstraties (Houtkamp et al., 2023; Uluyol, 2024).
- ⊙ Sociale exclusie en intimidatie: minderheidsgroepen worden geïsoleerd binnen de bredere diaspora, deels door druk op diasporaleden om dissidenten te monitoren en te rapporteren. Deze sociale uitsluiting versterkt wantrouwen binnen gemeenschappen (Tobin & Elimä, 2023).

Macroniveau

De activiteiten van de CCP veroorzaken op macroniveau spanningen die de relatie tussen diasporagemeenschappen en de Nederlandse samenleving beïnvloeden:

- ⊙ De financiële en inhoudelijke invloed van de CCP op onderwijs- en culturele instellingen wekt wantrouwen bij de Nederlandse overheid en samenleving. Deze invloed wordt gezien als een poging tot ideologische controle over Chinese diasporagemeenschappen in Nederland (Pieke, 2023).
- ⊙ Chinese Nederlanders ervaren vooroordelen en discriminatie in de Nederlandse samenleving. Mensen met een Chinese achtergrond maken van alle groepen met een achtergrond in (Zuid-)Oost-Azië het vaakst discriminatie mee, namelijk één op de twee. Meer dan één op de drie mensen (36 procent) uit dit Aziatische gebied heeft het afgelopen jaar discriminatie ervaren. Bij mensen met een Indonesische achtergrond ligt dit lager, namelijk 16 procent (Feddes, Yong-Qi Cong, Doosje, Mann, Van Schaik, Chan, Kinanthik, Jelia & Andriessen, 2024).

4.1.2. Veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren

In deze subparagraaf wordt ingegaan op de beschermende factoren die bijdragen aan het vergroten van veerkracht en weerbaarheid binnen diasporagemeenschappen op individueel (micro), gemeenschaps- (meso) en maatschappelijk (macro) niveau. Zoals eerder genoemd is de keuze om te focussen op beschermende factoren bewust gemaakt: deze vormen een concreet tegenwicht tegen de eerder geïdentificeerde risicofactoren. Zoals de literatuur aangeeft, kunnen beschermende factoren stress verminderen en individuen en gemeenschappen beter in staat stellen om met externe druk en spanningen om te gaan (Fergus & Zimmerman, 2005; Masten, 2014).

Door in te zetten op het versterken van deze beschermende factoren, worden niet alleen de veerkracht en de weerbaarheid vergroot, maar kunnen ook de negatieve effecten van buitenlandse inmenging en diasporabeleid worden beperkt. Hieronder wordt uiteengezet hoe veerkracht en weerbaarheid kunnen worden versterkt op micro-, meso- en macroniveau.

Microniveau

Op individueel niveau kunnen de volgende beschermende factoren bijdragen aan het vergroten van veerkracht:

- 🌀 Mentale gezondheidszorg: toegang tot diversiteitsensitive zorg helpt individuen om om te gaan met stress, angst en identiteitsconflicten.
- 🌀 Juridische ondersteuning: diasporaleden die geconfronteerd worden met intimidatie of repressie kunnen baat hebben bij toegang tot juridische hulpbronnen (Gebresilassie et al., 2022; Melamed et al., 2019).

Mesoniveau

Sociale cohesie binnen diasporagemeenschappen kan worden versterkt door:

- 🌀 Bruggenbouwers: bruggenbouwers binnen de diaspora kunnen helpen om verschillen te overbruggen en solidariteit te bevorderen.
- 🌀 Bescherming en steun: gemeenschapsorganisaties die zich inzetten voor de bescherming van minderheidsgroepen spelen een belangrijke rol in het verminderen van sociale spanningen en het bieden van praktische en emotionele steun (Bellaart et al., 2019).

Macroniveau

De Nederlandse overheid speelt een cruciale rol in het beschermen van diasporagemeenschappen tegen transnationale repressie:

- 🌀 Juridische bescherming: wet- en regelgeving gericht op het tegengaan van buitenlandse inmenging biedt diasporaleden meer veiligheid en vrijheid. Het lijkt daarom raadzaam om dit beter bekend te maken onder de diasporagemeenschappen en ook te laten zien welke inspanningen de Nederlandse overheid verricht om hen te beschermen tegen ongewenste buitenlandse inmenging.
- 🌀 Bewustwordingscampagnes: initiatieven om buitenlandse inmenging en intimidatiepraktijken aan het licht te brengen, kunnen bijdragen aan vertrouwen en weerbaarheid binnen diasporagemeenschappen (Houtkamp et al., 2023).

De activiteiten van de CCP in Nederland illustreren de complexe interacties tussen diasporabeleid en transnationale repressie. Deze activiteiten creëren spanningen op meerdere niveaus: tussen diasporagemeenschappen en de bredere samenleving, binnen de diaspora zelf, en op individueel niveau. Het erkennen van deze dynamieken, gecombineerd met het bieden van gerichte ondersteuning en bescherming, is essentieel voor het versterken van de veerkracht en weerbaarheid van de Chinese diaspora in Nederland.

4.2. Suriname

Suriname onderhoudt al decennia nauwe banden met de Surinaamse diaspora in Nederland, waarbij deze relatie historisch gezien vaak gericht was op de economische voordelen voor Suriname. Het diasporabeleid werd lang bekritiseerd vanwege de eenzijdige focus op het aantrekken van economische steun, met te weinig aandacht voor de rechten en belangen van de diaspora zelf (Gowricharn, 2015). In recente jaren heeft Suriname echter stappen gezet om dit beleid te institutionaliseren en te verbreden. Op 18 november 2020 werd het Diaspora Instituut Suriname (DI) opgericht, dat in samenwerking met de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) een vijfjarenactieplan ontwikkelde om de sociale en economische ontwikkeling van Suriname te bevorderen door middel van diasporabetrokkenheid. Dit plan omvat initiatieven zoals het aantrekken van diaspora-investeringen en het stimuleren van kennisuitwisseling (IOM, 2021).

De economische situatie in Suriname heeft een sterk indirect effect op de diaspora in Nederland. Het gebrek aan een stabiel sociaal vangnet in Suriname dwingt families in Nederland vaak tot het bieden van financiële steun aan familieleden in Suriname. Deze remittances zijn essentieel geworden voor de monetaire stabiliteit van het land. In 2023 ontvingen huishoudens in Suriname USD 146.894.430 aan overmakingen vanuit de diaspora, zo'n 4% van het bruto binnenlands product van de bijna 3,8 miljard in 2022 (World Bank, 2024). Vanuit Nederland is er in 2020 een bedrag van €81.648.000 naar Suriname overgemaakt (Ehrismann et al, 2022). Deze bijdragen worden voornamelijk gebruikt voor basisbehoeften zoals voedsel, zorg en onderwijs. Hoewel deze financiële steun niet expliciet wordt aangestuurd door de Surinaamse overheid, wordt de diaspora indirect gemotiveerd om financieel bij te dragen door de aanhoudende economische nood in het land (Gowricharn, 2020).

In recente jaren heeft Suriname concrete stappen gezet om diasporabetrokkenheid te versterken. Voorbeelden hiervan zijn:

- ④ De oprichting van de Suriname-Nederland Kamer van Koophandel in 2018, een samenwerkingsverband tussen de Surinaamse ambassade en diaspora-organisatie SunDeSa, heeft als doel investeringen van de diaspora in Suriname te bevorderen. Deze initiatieven worden echter bemoeilijkt door bureaucratische obstakels en een gebrek aan toegang tot krediet, wat de aantrekkelijkheid voor diaspora-ondernemers vermindert (Gowricharn, 2020; IOM, 2021).
- ④ In 2023 organiseerde het Diaspora Instituut, samen met partners zoals de Tabto Group, seminars om barrières voor diaspora-investeringen te identificeren en strategieën te ontwikkelen om deze te overwinnen.

In tegenstelling tot sommige andere landen met een diasporabeleid, zijn er geen meldingen van repressieve of dwingende maatregelen door de Surinaamse overheid richting de diaspora in Nederland (Gowricharn, 2020; IOM, 2021). Het Surinaamse beleid is overwegend gericht op positieve stimulering en economische samenwerking.

4.2.1. Spanningen

Microniveau

Op individueel niveau kunnen diasporaleden stress ervaren door de voortdurende economische verplichtingen richting familie in Suriname. Deze druk wordt vaak versterkt door sociale verwachtingen binnen de gemeenschap. Hoewel deze verplichtingen voortkomen uit culturele normen en familiebanden, kunnen ze een grote emotionele en financiële belasting vormen voor individuen die zelf al te maken hebben met financiële onzekerheid in Nederland (Gowricharn, 2020). De betrokkenheid van Suriname bij haar diaspora in Nederland weerspiegelt een combinatie van economische noodzaak en culturele verbondenheid. Hoewel het beleid gericht is op positieve stimulering en samenwerking, creëert de aanhoudende afhankelijkheid van diasporagelden spanningen. Tegelijkertijd bieden institutionele ontwikkelingen zoals het Diaspora Instituut een kans om deze relatie te versterken en de bijdrage van de diaspora op een meer duurzame en gestructureerde manier te benutten.

Mesoniveau

Op mesoniveau lijken de spanningen binnen de Surinaamse diaspora in Nederland beperkt. Wel zijn er soms spanningen door de [verdeeldheid](#) tussen voor- en tegenstanders van de onlangs overleden oud-president Bouterse. Voorstanders zien hem als een sterke leider die Suriname heeft geholpen om onafhankelijk te blijven, maar tegenstanders beschouwen hem als een dictator en een misdadiger die verantwoordelijk is voor ernstige mensenrechtenschendingen en de decembermoorden. Deze spanningen leiden binnen de Surinaamse gemeenschap in Nederland nogal eens tot conflicten tijdens herdenkingen en politieke bijeenkomsten.

Ook worden er, ook in Nederland, vanaf 2020 in toenemende mate spanningen gesignaleerd tussen de twee grootste etnische groepen van Suriname: Hindostanen en Afro-Surinamers, wat deels te maken heeft met de nationalistische dominantie van de Afro-cultuur met het sranan tongo als voertaal (Hira, 2021).

Gemeenschapsinitiatieven zoals de Suriname-Nederland Kamer van Koophandel worden overwegend positief ontvangen en bevorderen samenwerking en wederzijdse steun. De gemeenschappelijke inzet voor de ontwikkeling van Suriname versterkt de cohesie binnen de diaspora (IOM, 2021).

Macroniveau

Op macroniveau ervaren Surinaamse Nederlanders discriminatie en soms spanningen naar aanleiding van negatieve reacties uit rechtsextremistische hoek over de herdenking van het slavernijverleden, de zwartepietendiscussie of [Black Lives Matter manifestaties](#).

4.2.2. Veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren

De betrokkenheid van de Surinaamse diaspora bij hun land van herkomst kent zowel kansen als uitdagingen, waarbij veerkracht en weerbaarheid op verschillende niveaus een rol spelen. Aan de ene kant wordt de bijdrage die de diaspora kan geven aan Suriname positief ervaren, aan de andere kant brengen de financiële verplichtingen en de vraag aan voornamelijk hoger opgeleiden om bij te dragen spanningen met zich mee. In deze subparagraaf worden de verschillende niveaus van veerkracht en betrokkenheid kort toegelicht op basis van de literatuur.

Microniveau

Op individueel niveau vormen sterke familiebanden en culturele verbondenheid belangrijke bronnen van veerkracht. Diasporaleden putten motivatie en steun uit hun relaties met familieleden in Suriname, maar de financiële verplichtingen die hiermee gepaard gaan, kunnen ook een bron van stress zijn. Het bieden van ondersteuning via diasporanetwerken en toegang tot financiële en psychologische hulp kan bijdragen aan het vergroten van de persoonlijke veerkracht (Gowricharn, 2020; Melamed et al., 2019). De oprichting van het Diaspora Instituut Suriname en de samenwerking met IOM bieden een gestructureerde benadering van diasporabetrokkenheid. Deze institutionalisering creëert een raamwerk waarin de diaspora op een georganiseerde manier kan bijdragen aan de ontwikkeling van Suriname. Dit versterkt niet alleen de veerkracht van de gemeenschap, maar kan ook de afhankelijkheid van informele structuren verminderen (IOM, 2021).

Gemeenschapsinitiatieven zoals de Suriname-Nederland Kamer van Koophandel worden overwegend positief ontvangen en bevorderen samenwerking en wederzijdse steun. De gemeenschappelijke inzet voor de ontwikkeling van Suriname versterkt de cohesie binnen de diaspora (IOM, 2021).

Mesoniveau

Er lijkt voorsnog voldoende weerbaarheid bij de Surinaams-Nederlandse gemeenschap om spanningen tussen groeperingen, zoals voor- en tegenstanders van Bouterse te weerstaan.

Initiatieven zoals de Suriname-Nederland Kamer van Koophandel bieden een platform voor economische samenwerking en kennisdeling binnen de diaspora. Door diasporaleden te betrekken bij netwerken en zakelijke kansen te creëren, versterken deze initiatieven de gemeenschapsveerkracht en stimuleren ze een gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van Suriname.

Macroniveau

Ook op macroniveau lijken Surinaamse-Nederlanders voldoende weerbaarheid te bezitten om de exclusie in de samenleving, discriminatie, racisme en de negatieve reacties uit rechtsextremistische hoek over de herdenking van het slavernijverleden, de zwartepietendiscussie en dergelijke te weerstaan.

In de volgende drie paragrafen beschrijven we de gemeenschappen uitgebreider en baseren we ons niet uitsluitend op literatuur, maar ook op interviews met experts en deelnemers uit de gemeenschap zelf.

4.3. Turkije

4.3.1. Context

Op 1 januari 2022 woonden er 431.000 Nederlanders met een Turkse achtergrond in Nederland, waarvan 226.000 in Nederland geboren zijn met ten minste één ouder die uit Turkije komt (CBS, 2023). Ongeveer 80% van deze groep heeft een dubbele nationaliteit. In de afgelopen jaren is het aantal vluchtelingen uit Turkije sterk toegenomen, met meer dan 8.000 asiolverzoeken tussen 2021 en 2023 (CBS, 2024a). Dit maakt de Turkse gemeenschap de op een na grootste vluchtelingengroep na de Syriërs. Deze stijging hangt onder andere samen met de vervolging van (vermeende) aanhangers van de Gülenbeweging sinds de mislukte staatsgreep van 2016. Ook kritische journalisten, Koerdische opposanten en mensenrechtenactivisten zijn vaker doelwit van de Turkse autoriteiten, waardoor velen naar Nederland vluchten ([VluchtelingenWerk Nederland](#)).

De Turks-Nederlandse gemeenschap is divers en kent subgroepen die zich onderscheiden op religieus, etnisch en politiek vlak. Deze subgroepen kennen een hoge mate van organisatie met vaak een eigen stichting of vereniging. Het inspraakorgaan Turken (IOT) is een landelijke organisatie die opkomt voor de belangen van alle Turkse Nederlanders, maar wordt niet door iedereen gezien als hun vertegenwoordiger. [Volgens onderzoek van Clingendael](#) vindt 87% van de Turkse Nederlanders het IOT niet zo belangrijk of is het bij hen onbekend.

Religieuze, etnische en politieke groeperingen

Binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap zijn soennitische moslims de grootste religieuze groep. Diyanet is een Turkse overheidsorganisatie voor godsdienstsaken. In Nederland heeft deze organisatie de meeste moskeeën. Formeel gaat het om de 'Islamitische Stichting Nederland', maar in het dagelijks verkeer wordt de Nederlandse afdeling ook wel 'Diyanet' genoemd. Andere grote organisaties voor moslims zijn Milli Görüş, en de Süleymanci (Stichting Islamitisch Centrum Nederland). Samen verenigen deze koepelorganisaties zo'n 220 moskeeën.

Daarnaast is er de Gülen-beweging (Hizmet), die sinds de coup poging van 2016 onder druk staat omdat de Turkse regering Hizmet als terroristische organisatie heeft aangemerkt. Alevieten vertegenwoordigen ongeveer een kwart van de Turks-Nederlandse gemeenschap en hebben een eigen levensbeschouwing die voortkomt uit de islam, maar veel Alevieten beschouwen het niet als een stroming van de islam (Soetenhorst, 2016). Naast islamitische groepen omvat de gemeenschap ook christelijke minderheden, zoals de Turks-Armeense en Suryoye Nederlanders, die vooral in Twente aanwezig zijn (Suryoye Aramese Federatie Nederland, 2024).

Binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap bevinden zich etnische minderheden die in Turkije zelf vaak gemarginaliseerd zijn. Naar schatting zijn er meer dan 45.000 Nederlanders van Koerdische afkomst (Moors, van den Reek Vermeulen & Siesling, 2009), een groep die ook politiek actief is en vertegenwoordigd wordt door

organisaties zoals Demned, die het aantal Koerdische Nederlanders zelfs nog hoger inschatten. Daarnaast zijn er ongeveer 15.000 Turks-Armeense Nederlanders (Veerman & Weitenberg, 2008) en 30.000 Suryoye Nederlanders (Suryoye Aramese Federatie Nederland, 2024) in Nederland, waarvan de meerderheid in Twente woont. De Suryoye identificeren zich vaak als Assyrisch of Aramees, wat tot uiting komt in hun verschillende organisaties.

De politieke diversiteit binnen de Turkse gemeenschap is groot en verbonden met de politieke partijen en bewegingen in Turkije. De Turkse Federatie Nederland (TFN), een nationalistische organisatie met 50 lidorganisaties, speelt hierin een belangrijke rol. Andere organisaties zijn de Turkse Arbeiders Vereniging (HTIB), de Federatie van Democratische Verenigingen van Arbeiders uit Turkije (DIDF), en de Federatie van Links-Democratische Verenigingen (DSDF). Ook de Union of European Turkish Democrats (UID) is actief in Europa. Deze organisatie, die nauwe banden heeft met de AKP, de partij van de Turkse president Erdoğan, fungeert als een platform voor met hoogopgeleiden en organiseert politieke bijeenkomsten (AIVD en NCTV, 2024).

Uit onderzoek blijkt dat het vertrouwen in de medemens binnen de Turkse gemeenschap lager ligt (36%) dan het Nederlandse gemiddelde van 62,6% (CBS, 2021). Tegelijkertijd is het vertrouwen in ambtenaren onder Turkse Nederlanders met 53,3% juist hoger dan het landelijke gemiddelde van 43,8% (ibid.). Veel Turkse Nederlanders voelen zich echter politiek minder vertegenwoordigd, wat resulteert in een lagere politieke participatie. De mislukte staatsgreep in 2016 en de daaropvolgende vervolging van Gülen-aanhangers hebben de polarisatie binnen de gemeenschap versterkt. In Nederland werden [Gülen-sympathisanten bedreigd](#) en veel Turkse Nederlanders haalden hun kinderen van 'Gülenscholen' in de periode na de coupoging. De rust is nu wel grotendeels teruggekeerd, maar volgens de geïnterviewde experts is de kou nog niet uit de lucht. Leden van nationalistische groeperingen willen vaak niet met Gulen-sympathisanten aan tafel. Vanuit Turkije wordt de beweging nog steeds als terroristisch aangemerkt en vluchtelingen uit Turkije worden door de Turks-Nederlandse bevolking herkend en vaak genegeerd.

4.3.2. Betrokkenheid van Turkije bij de Turkse diaspora in Nederland

Turkije richt zijn betrokkenheid bij de Turkse gemeenschap in Nederland op het behoud van taal, cultuur en vaderlandsliefde, en moedigt daarbij integratie in het gastland aan. Het Turkse diasporabeleid is gericht op taal, cultuur en nationale identiteit, via de organisaties YTB en Yunus Emre, op handel via TOBB en op het faciliteren van godsdienstbeleving en imams via Diyanet (Houtkamp et al., 2023). Het accent van het Turkse diasporabeleid ten aanzien van Nederland en veel andere Europese landen ligt tegenwoordig voornamelijk op het werven van stemmen en het mobiliseren van het electoraat door partijen (Houtkamp et al., 2023).

Indirecte invloed

Politiek

Naast direct beleid kan indirecte invloed van Turkije ook een impact hebben. De coupoging van 2016 heeft ook in Nederland grote impact gehad. Turkije gaf de Gülenbeweging de schuld en betitelde hen als terroristen. Daags na de coup waren er protesten en demonstraties in verschillende grote steden in Nederland, vooral in Rotterdam en Deventer. Aanhangers van de Gülen-beweging werden door Erdoğan-aanhangers terroristen genoemd, bedreigd en geïntimideerd. Er zijn gebouwen van de Gülenbeweging in brand gestoken en er zijn ruiten ingegooid. Op sociale media circuleerden al snel lijsten met namen van ondernemers en organisaties die sympathieën zouden hebben voor Gülen en geboycot zouden moeten worden (Kennissplatform Integratie en Samenleving en ESS, 2019). Kliklijnen voor het aangeven van Gülen-aanhangers leidden tot spanningen, waarbij ouders hun kinderen van 'Gülenscholen' weghaalden. De Nederlandse regering heeft aangegeven dat het doorgeven van informatie aan de vertegenwoordigers van de Turkse regering in Nederland over Nederlandse personen en organisaties die onder controle van de Gülenbeweging zouden staan, niet toelaatbaar is (Tweede Kamer, 2018b). Deze gebeurtenissen versterkten de polarisatie en verbondenheid met Turkije, met negatieve gevolgen voor Gülen-georiënteerde organisaties: (Lubbers, Fleischmann, Geurts & Gijssberts, 2024).

“Gülenisten worden over een kam geschoren en ten onrechte bestempeld als terrorist. Veel Turkse Nederlanders zien de Gülenbeweging nog steeds als terroristische beweging” - Turkije-expert

Economisch

De economische banden met Turkije blijven sterk. Uit bezorgdheid om de armoede bij familie in het land van herkomst, maken Turkse Nederlanders regelmatig geld over aan familie. Mensen kunnen financiële druk ervaren door de verwachting om geld naar hun thuisland te sturen om familieleden te ondersteunen. Deze remittances kunnen een aanzienlijke belasting vormen op hun eigen financiële middelen (Ehrismann et al, 2022).

Diasporabeleid

Het Turkse diasporabeleid, gericht op culturele en politieke verbondenheid, wordt ondersteund door organisaties als Diyanet en de Kamer van Koophandel TOBB. Het Yunus Emre Instituut bevordert culturele projecten en taalonderwijs, terwijl de YTB (Presidency for Turks Abroad and Related Communities) streeft naar identiteitsbehoud en het tegengaan van islamofobie. Een expert licht toe:

Diyanet heeft een belangrijke rol in het ondersteunen van religieuze organisaties en beheert meer dan 150 moskeeën in Nederland via de Islamitische Stichting Nederland (ISN). Hoewel Diyanet een religieuze koers van de Turkse regering volgt, is het volgens experts niet zo dat men die koers blindelings volgt: er is enige loskoppeling van Turkse politieke belangen.

“Natuurlijk worden er soms regeringsgezinde standpunten verkondigd, maar je kunt Diyanet niet zien als de spreekbuis van de regering in Turkije” - Turkije-expert

Politiek

Turkije moedigt politieke betrokkenheid onder de diaspora sterk aan, met bijvoorbeeld stemrecht voor Turkse-Nederlanders bij Turkse verkiezingen, geïntroduceerd in 2014. Volgens Bakker & Casier (2018) is de Turkse diaspora een waardevol electoraal potentieel, wat ertoe heeft geleid dat politieke partijen in Turkije diasporabelangen integreren in hun campagnes. De Union of International Democrats (UID), een organisatie gelieerd aan de AKP, organiseert regelmatig politieke bijeenkomsten in Europa (AIVD en NCTV, 2024).

POCOB wijst op de invloed die de Turkse overheid uitoefent, en de angst die dit veroorzaakt bij minderheidsgroepen zoals de Koerden, Armeniërs, Alevieten en Gülen-sympathisanten. Het gaat om de angst om een mening te verkondigen die afwijkt van de lijn van de Turkse regeringspartij en daaraan gelieerde organisaties. De POCOB constateert dat de invloed van de Turkse overheid leidt tot sociale druk en intimidatie in Nederland (Tweede Kamer, 2022).

Economisch

Een belangrijk voorbeeld is dienstplicht, die diasporaleden met een dubbele nationaliteit verplicht kan stellen om te dienen in het leger van hun land van herkomst. Turkije profiteert van de inkomsten uit de afkoop van dienstplicht. Dit beleid kan stress veroorzaken door loyaliteitsconflicten of door de hoge kosten voor het afkopen van de dienstplicht. Zoals een respondent aangaf:

“Tot ik 38 jaar ben moet ik een bepaald bedrag betalen aan Turkije en als ik dat betaal, heb ik mijn dienstplicht gedaan. Ik word als Turk zijnde geacht te zeggen dat ik trots ben dat ik de €5000 kan geven... maar ik kijk er iets anders tegenaan.” - R31

Sociaal-cultureel

Binnen de Turkse gemeenschap zijn culturele en religieuze banden met Turkije belangrijk. Culturele evenementen en religieuze bijeenkomsten versterken de identiteit van Turkse-Nederlanders. Diyanet is de grootse organisatie en beheert meer dan 150 moskeeën in Nederland via de Islamitische Stichting Nederland (ISN). Omdat de imams vanuit Turkije komen, zijn zij minder bekend met de Nederlandse samenleving en de taal. De Turkse regering betaalt de imams (Sunier & Landman, 2014). Er is aandacht voor behoud van de eigen religieuze waarden en de eigen identiteit. De vrijdagpreek wordt voor Diyanet centraal geschreven in Ankara, maar de Nederlandse tak van Diyanet (ISN) schrijft sinds 2017 de vrijdagpreken zelf (Houtkamp et al, 2024). Volgens de respondenten in ons onderzoek kiest Diyanet steeds meer een eigen koers en laat zich minder beïnvloeden vanuit Turkije. De laatste jaren is er een ontwikkeling zichtbaar waarbij de imams zich meer op de Nederlandse samenleving richten en de Nederlandse taal leren.

Voor informele scholing in de eigen taal en cultuur kunnen instellingen in Nederland subsidie aanvragen in Turkije. In september 2019 werden er [in de media zorgen geuit](#) over de buitenlandse invloed op dit informele onderwijs. De Minister van Buitenlandse Zaken van Turkije heeft toen laten weten dat het niet de bedoeling is dat de gesubsidieerde activiteiten indruisen tegen de normen en waarden van het betreffende land. Onderzoekers hebben in de lessen geen antidemocratische, anti-rechtstatelijke of anti-integratieve boodschappen of effecten geconstateerd. De aanbieders van informeel onderwijs gaven aan open te staan voor verbinding, contact en vormen van controle (Tweede Kamer, 2020).

Ongewenste buitenlandse inmenging

Politiek

Er zijn geen duidelijke aanwijzingen dat er sprake is van ongewenste buitenlandse inmenging vanuit Turkije, maar onder de Turkse Nederlanders wordt het soms wel zo ervaren. In Nederland concludeerde de 'Parlementaire ondervragingscommissie naar beïnvloeding uit onvrije landen' (POCOB) dat de invloed van de Turkse overheid leidt tot sociale druk en intimidatie in Nederland, onder meer door de monitoring van Turkse Nederlanders via Diyanet (Tweede Kamer, 2022).

Volgens de respondenten in ons onderzoek zijn er onder Turkse Nederlanders enige zorgen over de monitoring door de Turkse overheid, vooral met betrekking tot kritische minderheidsgroepen zoals Alevieten, Gülen-sympathisanten en Koerden. Volgens de respondenten volgt de Turkse overheid de uitingen van deze groepen en sommige Turkse Nederlanders zijn bang dat kritiek repercussies kan hebben als zij Turkije gaan bezoeken of met het consulaat zaken moeten regelen. Zo werd in april 2019 een Nederlandse lokale SP-politicus van Turkse afkomst, tijdens een vakantie in Turkije opgepakt vanwege kritische berichten die hij op Twitter had geplaatst (AIVD & NCTV, 2024).

De Nederlandse overheid heeft duidelijk stelling genomen tegen alle vormen van ongewenste buitenlandse inmenging vanuit Turkije. Na de coup poging in 2016 zijn maatregelen genomen tegen de kliklijnen. Evenzo wordt inmenging in de Nederlandse politiek, bijvoorbeeld rond de Armeense kwestie of in afgekeurd. De Nederlandse regering heeft sinds februari 2021 maatregelen genomen tegen ongewenste buitenlandse inmenging via verkiezingscampagnes. Vertegenwoordigers van de regering uit Turkije mogen vlak voor de verkiezingen geen campagne meer voeren in Nederland (Tweede Kamer 2022). De Nederlandse regering heeft Turkije in 2016 ook laten weten dat protest van de Turkse overheid tegen de plaatsing van een Turks-Nederlandse jongen bij lesbische pleegouders [niet gewaardeerd werd](#). Daarna werden er wel in Nederland initiatieven genomen door [YTB en Turks-Nederlandse organisaties](#) om islamitische pleegouders te werven.

Economisch

Volgens onze respondenten ervaart de groep die zich niet verbonden voelt met de huidige Turkse regering de verplichte afkoop van de dienstplicht als een vorm van ongewenste inmenging, hoewel dat strikt genomen geen ongewenste inmenging is.

4.3.3. Spanningen

Uit een enquête onder Turkse Nederlanders blijkt dat er uiteenlopende meningen zijn over het Turkse diasporabeleid. Een aanzienlijk deel van de gemeenschap waardeert de Turkse betrokkenheid positief (36%), terwijl een vergelijkbaar deel (30%) deze als negatief ervaart. De verschillen zijn opvallend per politiek blok: 61% van de Erdoğan-aanhangers is positief, terwijl slechts 19% van de tegenstanders en 26% van de niet-stemmers het beleid positief waarden. Een kwart van de respondenten voelt zich zelfs onveilig door de invloed van Turkije in Nederland (Houtkamp et al, 2023).

Microniveau

Op individueel niveau ervaren Turkse Nederlanders die niet behoren tot de meerderheid en tegenstanders zijn van de huidige Turkse regering, stress door de politieke situatie in Turkije en het diasporabeleid, aldus experts en leden van de Turks-Nederlandse gemeenschap in interviews. Vooral Gülen-sympathisanten, die door de Turkse regering worden aangemerkt als 'terroristen', voelen zich door sociale controle gedwongen om hun mening voor zich te houden. Dit wantrouwen leidt bij sommigen tot zelfcensuur en terugtrekking uit het publieke leven. In uitzonderingsgevallen krijgen deze mensen met agressie te maken. Een geïnterviewde beschreef de emotionele impact van deze situatie als volgt:

"Ik werd echt fysiek aangevallen... Ik moest er therapie voor nemen, het heeft me echt heel erg geraakt". - R28.

Deze ervaring illustreert de persoonlijke gevolgen van de politieke spanningen die vanuit Turkije kunnen doorwerken binnen de gemeenschap in Nederland.

Ook wordt de verplichte afkoop van de Turkse dienstplicht door sommige respondenten als financieel belastend ervaren. Dat geldt ook voor de druk om familie te ondersteunen, alhoewel door de respondenten wordt aangegeven dat dit steeds minder voorkomt.

Naast het feit dat individuen bepaalde ondersteuning vanuit Turkije positief kunnen ervaren, kunnen bepaalde vormen van invloed ook een negatieve impact hebben. Zoals eerder opgemerkt kunnen de dominante normen en verwachtingen uit de Turks-Nederlandse gemeenschap als sociale controle worden ervaren, vooral door mensen met een kritische houding ten opzichte van de Turkse overheid (Tweede Kamer, 2022). Hierboven beschreven we al dat een kwart van de Nederlanders van Turkse afkomst zich onveilig voelt vanwege de Turkse invloed in Nederland en dat 40% wil dat de Nederlandse overheid hen hier beter beschermt (Houtkamp, et al., 2023).

Mesoniveau

De politieke polarisatie binnen de Turkse diaspora speelt zich af tussen groepen zoals Koerden, Gülen-sympathisanten en aanhangers van de Turkse regering. Voor velen, vooral de tweede en derde generatie, voelt hun identiteit als Turkse Nederlander sterker dan de politieke verschillen uit het land van herkomst.

"Ook al zijn er verschillen, we kunnen toch wel onderling een normaal gesprek voeren en vertellen wat wij denken... uiteindelijk weten wij dat wij in Nederland leven, dat wij niet in Turkije zijn en dat wij toch elkaar nodig hebben willen wij iets bereiken in Nederland" - R31.

Daarnaast zijn er enige jaren geleden spanningen geweest bij Turkse verkiezingscampagnes. Bij de verkiezingen in 2023 was de campagneregeling van toepassing. Vertegenwoordigers van de regering mochten kort voor de verkiezingen hier geen campagne meer voeren en hielden zich ook daaraan. Bij de stembusgang waren er wel enige incidenten. De eenzijdige ondersteuning vanuit Turkije aan regeringsgezinde organisaties, bijvoorbeeld door de UID, die nauwe banden heeft met de Turkse regering (AIVD en NCTV, 2024) maakt de positie van die organisaties in Nederland dominant, waardoor oppositie zich minder vrij voelt om zich te uiten. Dit draagt indirect bij aan de politieke polarisatie (Tweede Kamer, 2022).

Financiële steun vanuit Turkije aan conservatieve subgroepen, zoals moskeeën, creëert soms wrijving binnen de Turkse gemeenschap. Minderheden zoals de Alevieten voelen zich buitengesloten van vergelijkbare steun, wat bijdraagt aan een gevoel van ongelijkheid en schept spanningen.

"Moskeeën krijgen altijd meer hulp van de Turkse overheid, veel mensen kennen onze gebedsruimtes [Cem Evi] niet" - R31.

Binnen de Turkse gemeenschap kunnen ook culturele en religieuze spanningen oplopen. Zo spelen generatieverschillen een rol, waarbij de oudere generatie vaak sterk verbonden blijft met Turkije, terwijl jongere generaties zich meer richten op integratie in Nederland. Latente spanningen tussen Koerden en Turkse nationalistes blijven bestaan, hoewel er ook tekenen van toenemende tolerantie zichtbaar zijn. Een expert merkt op dat de conservatieve meerderheid in de gemeenschap milder is geworden:

"De conservatieve meerderheid in de gemeenschap wordt milder, er is meer begrip voor de rechten van bijvoorbeeld Koerden" - Turkije-expert.

De politieke verdeeldheid binnen de Turkse gemeenschap in Nederland is vooral zichtbaar tijdens verkiezingen en politieke evenementen, waar spanningen kunnen oplopen. Politieke ontwikkelingen in Turkije, zoals de mislukte coup poging in 2016, hebben invloed op de Turkse diaspora. Aanhangers van de Gülenbeweging werden in Nederland geïntimideerd en publiekelijk in diskrediet gebracht. Tot op de dag van vandaag ervaren veel Gülen-sympathisanten spanningen en worden zij door sommige Turkse Nederlanders als bedreiging gezien. Zoals een expert stelt:

"Gülenisten worden vaak over één kam geschoren en gezien als terroristen, zelfs al wonen ze in Nederland. Dit zorgt voor onveiligheid en sociale uitsluiting" – Turkije-expert.

Daarnaast kunnen gebeurtenissen in Turkije, zoals de inval in Noord-Syrië, leiden tot spanningen tussen Koerdische en Turkse nationalistes in Nederland. Hoewel de situatie de laatste jaren relatief rustig is gebleven, blijft de spanning latent aanwezig en kan deze weer oplopen bij nieuwe incidenten in Turkije.

De economische situatie in Turkije, zoals de recente inflatie, roept enige stress op bij Turkse Nederlanders die familie willen ondersteunen. Ook de verplichting om de Turkse dienstplicht af te kopen wordt soms als financieel belastend ervaren. Respondenten voelen deze verplichting soms als druk, vooral in combinatie met hun eigen economische situatie in Nederland.

De culturele en religieuze banden met Turkije zijn sterk, en de Turkse gemeenschap in Nederland is georganiseerd rond nationale en religieuze identiteiten. Activiteiten van pro-regeringsorganisaties zoals de Union of International Democrats (UID) kunnen irritatie oproepen bij minderheden zoals de Alevieten en Gülen-sympathisanten, die zich juist bedreigd voelen door deze steun aan de Turkse overheid. Deze culturele verdeeldheid kan ook leiden tot spanningen tussen verschillende generaties en groepen binnen de gemeenschap.

Macroniveau

Op het niveau van de samenleving ervaren nationalistische Turkse Nederlanders dat hun dubbele loyaliteit met zowel Nederland als met Turkije niet goed wordt begrepen door de Nederlandse samenleving. Dat maken zij op uit de negatieve reacties in de media op demonstraties of uiting die positief zijn over de Turkse regering.

Ook het verharde politieke klimaat in Nederland, gekenmerkt door toenemende vijandigheid tegenover migranten en moslims, in combinatie met ervaren discriminatie, levert spanning op (SCP, 2022). Dit leidt bij sommige individuen tot gevoelens van uitsluiting en een verminderde binding met Nederland.

4.3.4. Veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren

Microniveau

Op individueel niveau spelen beschermende psychologische en sociale factoren een cruciale rol in de weerbaarheid van de Turkse diaspora. Toegang tot steun en begeleiding, zowel financieel als emotioneel, versterkt de veerkracht. Daarnaast biedt culturele betrokkenheid een gevoel van continuïteit en stabiliteit.

Tegelijkertijd hebben politieke spanningen en ontwikkelingen in zowel Nederland als Turkije een grote impact op individuen. Diasporaleden die worden gezien als dissidenten, zoals Gülen-sympathisanten, vermijden reizen naar Turkije uit angst voor confrontaties of intimidatie.

Daarnaast kunnen verplichtingen zoals geldzendingen en de dienstplichtafkoop een persoonlijke druk vormen. Dit leidt vaak tot emotionele belasting, vooral bij jongere generaties die minder afhankelijk willen zijn van diasporanetwerken. Ondanks deze uitdagingen blijven familie en vrienden belangrijke steunpunten binnen de gemeenschap.

De tweede en derde generaties voelen zich vaak sterker verbonden met Nederland en minder afhankelijk van de diaspora. Toch zoeken sommige individuen steun binnen de gemeenschap voor emotionele uitdagingen:

"Het helpt om te praten met elkaar, vooral als Turken onderling. Een Turk begrijpt dat makkelijker" - R31.

Ook consulaire ondersteuning blijft een belangrijk aandachtspunt. Veel diasporaleden zijn afhankelijk van hulp binnen de gemeenschap om juridische verplichtingen richting Turkije na te komen, wat extra druk met zich meebrengt.

Mesoniveau

Op mesoniveau draagt sociale cohesie binnen de Turkse diaspora bij aan collectieve veerkracht. Gedeelde culturele activiteiten en wederzijdse steun zijn essentieel. Sociale controle, hoewel soms beperkend, biedt voor velen een gevoel van veiligheid en verbondenheid. Tegelijkertijd zorgen verschillen in loyaliteit aan de Turkse regering voor politieke spanningen binnen de gemeenschap. Deze spanningen worden echter deels gecompenseerd door de gedeelde ervaringen in Nederland, die vaak voor eenheid zorgen. De gezamenlijke druk vanuit Turkije kan paradoxaal genoeg de onderlinge solidariteit versterken:

"Wat je weet, wil je ook graag delen met anderen... Ik speel daar graag een rol in" - R004.

Hoewel financiële steun aan bepaalde subgroepen soms ongelijkheid creëert, draagt deze ondersteuning bij aan het behoud van Turkse culturele waarden en versterkt het de weerbaarheid van de gemeenschap als geheel. Sociale activiteiten en culturele tradities spelen hierin een belangrijke rol:

"Het is een soort van cultuur, bij elkaar komen, bij elkaar eten, delen, praten. Dat is deel van onze cultuur" - R011.

Bovendien zijn informele netwerken en sleutelpersonen daarbinnen vaak van groot belang bij het verkrijgen van hulp en ondersteuning. Ze zijn een brug naar de formele instellingen. Bovendien versterken deze netwerken de gemeenschap en de interne cohesie binnen de gemeenschap, door elkaar te helpen met informatie en praktische hulp (Bellaart, Achahchah & Badou, 2019).

Macroniveau

Op macroniveau is bestaanszekerheid en steun vanuit de Nederlandse overheid essentieel voor de veerkracht binnen de Turkse diaspora. Open communicatie en juridische bescherming tegen ongewenste buitenlandse inmenging vergroten het gevoel van veiligheid en stabiliteit.

Toch heeft het politieke klimaat in Nederland een merkbare invloed op de collectieve veerkracht van de diaspora. Toenemende vijandigheid tegenover migranten en moslims leidt bij sommige diasporaleden tot onzekerheid over hun toekomst in Nederland. Dit kan hen doen overwegen om opnieuw een focus op Turkije te leggen als veilige haven:

"Ik weet niet of ik mezelf nu veiliger ga voelen in Nederland dan in Turkije bijvoorbeeld, en ik denk dat heel veel mensen hetzelfde voelen als ik" - R028.

Bovendien worden de financiële verplichtingen richting Turkije, zoals geldzendingen en de dienstplichtafkoop, ervaren als een last die hun financiële welzijn in Nederland onder druk zet. Tegelijkertijd vormen werk en financiële zekerheid in Nederland belangrijke bronnen van veerkracht, vooral omdat de toegang tot Turkse steun vaak ongelijk verdeeld is, wat spanningen binnen de gemeenschap kan veroorzaken.

De druk om Turkse culturele normen te behouden is een ander aandachtspunt. Negatieve beeldvorming in de Nederlandse media versterkt deze druk en ondermijnt soms de weerbaarheid van de diaspora. Dit gevoel van uitsluiting kan ertoe leiden dat jongere generaties zich opnieuw meer op Turkije richten. Ten slotte zijn verplichtingen die voortkomen uit de Turkse dubbele nationaliteit, zoals registratie en consulaire eisen, vaak juridisch en emotioneel belastend. Hoewel er op macroniveau geen grote juridische problemen worden gemeld, veroorzaken deze complexe regels op meso- en microniveau wel spanningen.

4.3.5. Bijdrage gemeenschap aan het vergroten van veerkracht en weerbaarheid

Experts geven aan dat er nog weinig voorbeelden zijn binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap van veerkracht en weerbaarheid tegen de negatieve ervaringen met de impact vanuit het land van herkomst. Een expert:

"Het is moeilijk waar te nemen. Op individueel niveau zie je bij de jongere generatie wel dat ze zich op Nederland oriënteren en zich minder aantrekt wat de regering in Turkije belangrijk vindt. Als het erop aankomt kiezen ze toch voor hun toekomst in Nederland" - Turkije-expert.

De Turks-Nederlandse gemeenschap kan zelf de weerbaarheid en veerkracht ten aanzien van diasporabeleid vergroten als gewaardeerde en neutraal gepositioneerde sleutelpersonen verschillen proberen te overbruggen en polarisatie proberen te verminderen. Het is lastig om vastgeroeste patronen te doorbreken. Wat kan helpen is als de gemeenschap een 'common ground' vindt, zoals het samen strijden tegen moslimdiscriminatie.

Het is, volgens de experts, geen goed idee om rechtstreeks de dialoog aan te gaan over onderlinge spanningen. De groeperingen staan daar niet zo open voor. Organisaties als IOT zijn niet bij machte om bruggen te slaan. Ondernemersverenigingen, zoals HOTIAD, kunnen mogelijk wel een positieve rol hebben.

4.3.6. Bijdrage gemeenten aan het vergroten van veerkracht en weerbaarheid

De experts zijn het erover eens dat het voor gemeenten lastig is om spanningen tussen groeperingen onderling te verminderen. Een gemeente zou niet op eigen houtje dialoogbijeenkomsten gaan organiseren.

"Je wordt dan niet serieus genomen. Dan kom je belerend over en het kan ook averechts werken. Veel Turkse Nederlanders zien in de lokale overheid niet per se een bondgenoot. De overheid zou vaak 'meten met twee maten'. Bijvoorbeeld ten aanzien van de oorlog Israël – Gaza. Er is veel wantrouwen." – Turkije-expert.

Het kan helpen als de gemeente zich positief uit over diversiteit. Dus uitstraalt dat iedereen gelijkwaardig is en meetelt. Het helpt ook als de lokale maatschappelijke organisaties cultuursensitief werken om acceptatie van minderheidsgroepen uit te stralen, aldus de experts.

Het is van groot belang om als gemeente altijd in contact te blijven met alle (sub)groepen. Waar nodig kunnen die groepen dan apart worden aangesproken als de grenzen van gedrag overschreden worden. Een expert van een gemeente:

“Verschillen moeten geaccepteerd worden, protest mag, maar niet met geweld en intimidatie. Dan moet de gemeente hen erop aanspreken” – Turkije-expert.

Veel gemeenten hebben behoefte aan kennis en handvatten om groepen te begrijpen en te kunnen signaleren wat er speelt. Een expert van een gemeente:

“Wat je niet weet, zie je niet. Er zijn veel verborgen en subtiele mechanismen: “Wat speelt er op de consulaten? Waarom zijn mensen voorzichtig in contact met consulaten? Ik zou graag meer informatie willen ontvangen over achtergronden.” – Turkije-expert.

Een andere expert die als sleutelpersoon werkt zegt:

“Ondersteun als gemeente bruggenbouwers uit de gemeenschappen”. – Turkije-expert.

Volgens de experts kan op de langere termijn de invloed van diasporabeleid verminderen als minderheidsgroepen zich in Nederland welkom voelen. Als de Turks-Nederlandse gemeenschap acceptatie ervaart en merkt dat de overheid vooroordelen en discriminatie in Nederland actief aanpakt, dan vergroot dat de veerkracht. Maar dat is niet makkelijk te realiseren.

Andersom wordt de veerkracht juist belemmerd door het gebrek aan acceptatie, door exclusie van moslims, door het niet accepteren van de band met land van herkomst. Veel Turkse Nederlanders voelen zich door de Nederlandse politiek en de bevolking afgewezen (Houtkamp et al., 2023). Daardoor zijn ze eerder geneigd te luisteren naar de uitingen van de Turkse regering. Een expert/sleutelpersoon:

“Zonder acceptatie zijn gemeenschappen meer bevattelijk voor invloed vanuit land van herkomst. Hoe meer inclusie hier, hoe groter de weerbaarheid tegen invloed vanuit Turkije.” – Turkije-expert.

4.4. Marokko

4.4.1. Context

Op 1 januari 2024 woonden er 429.200 Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond in Nederland. Hiervan zijn er 252.900 in Nederland geboren uit ouders waarvan tenminste één in Marokko is geboren (CBS, 2024a: de derde generatie wordt door CBS niet meer tot een groep met een migratieachtergrond gerekend). De tweede generatie Marokkaanse Nederlanders heeft een grote opleidingsprong gemaakt (SCP, 2022). Een kwart heeft hbo- of wo-niveau. Iets minder dan een derde heeft alleen basisonderwijs afgerond. Ongeveer de helft van de Marokkaanse-Nederlanders heeft een gemengde vriendenkring en gaat evenveel om met mensen met als zonder migratieachtergrond (ibid.).

Volgens experts is er niet echt sprake van een structuur binnen de ‘Marokkaanse gemeenschap’ in Nederland:

"Het zijn mensen met ouders uit hetzelfde land, maar zonder een formele gemeenschapsstructuur. Het is niet zoals bij de Turkse gemeenschap, waar Diyanet of Milli Görüş voor structuur zorgt. Binnen de Marokkaanse gemeenschap zie je dat niet." - **Marokko-expert.**

Wel zijn er initiatieven rond bepaalde thema's, zoals jongeren of ouderen, maar er zijn minder organisaties langs culturele of etnische lijnen. De Riffijnse diaspora heeft relatief minder cohesie en is minder succesvol in het van de grond krijgen van projecten en samenwerking met lokale verenigingen in de regio van herkomst dan andere groepen binnen de Marokkaanse diaspora, zoals de Sousi-diaspora, zowel in Nederland als in het Rifgebergte in Marokko (De Mas, 2023).

Bij specifieke gebeurtenissen, zoals het WK voetbal of een ramp in Marokko, komt er echter wel gemeenschapszin naar voren. Zo vertelt een expert:

"Bijvoorbeeld bij de aardbeving in Marokko. Bij een ramp ontstaat een gemeenschap rond een gemeenschappelijk doel." - **Marokko-expert.**

Een andere expert ziet deze gemeenschapszin ook, maar merkt op dat deze vaak verdwijnt wanneer er politiek bij komt kijken.

"In de nasleep van de aardbeving beloofde de Marokkaanse overheid veel rond wederopbouw. Maar dat kwam niet van de grond. Als iemand hierover een kritisch bericht plaatst in een appgroep, reageert niemand." - **Marokko-expert.**

De expert geeft twee redenen waarom mensen niet snel kritiek uiten over Marokko. Ten eerste, angst voor de Marokkaanse autoriteiten:

"Dat zit bij veel mensen in hun DNA." - **Marokko-expert.**

Ten tweede, een wens om verbondenheid met Marokko positief in te vullen. Veel Marokkaanse-Nederlanders ervaren regelmatig discriminatie (SCP, 2022). Het discours over islam heeft vaak een negatieve toon, wat leidt tot spanningen en uitsluiting, zowel binnen de gemeenschap als in relatie tot de bredere samenleving. Een expert legt uit:

"Mensen worden geproblematiseerd om hun identiteit, of dat nu religie of etniciteit is, en willen daarom hun relatie met Marokko positief houden" - **Marokko-expert.**

Het vertrouwen in anderen is iets hoger onder Marokkaanse Nederlanders (42%) dan bij andere diaspora (CBS, 2021). Als het gaat om het vertrouwen in ambtenaren, scoort de groep met een Marokkaanse achtergrond (57 procent) hoger dan bij mensen met een Turkse achtergrond (53%) en zelfs hoger dan de 43% bij mensen van Nederlandse herkomst (CBS, 2021). Discriminatie, vooral vanwege hun islamitische achtergrond, blijft echter een grote zorg en leidt tot gevoelens van uitsluiting (SCP, 2020). Marokkaanse Nederlanders zeggen het vaakst van alle diasporagemeenschappen discriminatie te ervaren vanwege hun geloof of etnische identiteit.

4.4.2. Betrokkenheid van Marokko bij de Marokkaanse diaspora in Nederland

Indirecte invloed

De invloed vanuit Marokko op de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap manifesteert zich op de verschillende domeinen: politiek, economisch, sociaal-cultureel en juridisch. Hoewel deze invloeden vaak onbedoeld zijn, spelen ze een belangrijke rol in de verbondenheid met het land van herkomst en de spanningen die daaruit kunnen voortvloeien.

Politiek

In de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap vinden politieke conflicten uit het herkomstland vaak minder weerklink in Nederland. Respondenten uit de verdiepende diepte-interviews beschouwen dergelijke spanningen als zaken uit het verleden en richten zich nu vooral op gedeelde belangen in Nederland, zoals erkenning en bestaanszekerheid als Nederlanders met een migratieachtergrond. Toch heerst er onder sommige Marokkaanse Nederlanders een gevoel van voorzichtigheid wanneer het gaat om kritiek op de Marokkaanse overheid, vooral vanwege de mogelijke gevolgen. Zoals een expert uitlegt:

"Er heerst een cultuur van voorzichtigheid onder Marokkaanse Nederlanders wanneer het gaat om kritiek op de regering of de koning" - Marokko-expert.

Deze voorzichtigheid kan worden verklaard door de rol van de Marokkaanse koning. Het behoud van de nationale eenheid en veiligheid is een belangrijke taak van de Marokkaanse koning. Deze taak en bijbehorende wens tot controle over politieke en religieuze oppositie geldt ook voor Marokkanen in het buitenland. De Marokkaanse koning is niet alleen wereldlijk leider van Marokko maar claimt als amir al-mu'minin (leider der gelovigen) ook rechtstreekse afstamming van profeet Mohammed. Deze titel beperkt zich niet tot nationaal grondgebied. Dit betekent dat Marokkanen in Nederland voor Marokko onderdanen zijn en dat de koning, als leider der gelovigen, toeziet op het naleven van de islam van Marokkanen in Marokko en van Marokkanen in het buitenland (Kahmann, 2014). Kritiek op de koning wordt, zelfs in het buitenland, niet getolereerd.

Economisch

Ondanks de stabiele economische groei in Marokko blijven de verschillen tussen arm en rijk groot, vooral in rurale gebieden. In deze regio's, waar veel Marokkaanse Nederlanders hun roots hebben, leeft rond 19% van de bevolking in armoede (AUC/OECD, 2018). Hierdoor wordt regelmatig een beroep gedaan op Marokkaanse Nederlanders voor financiële ondersteuning. Deze financiële bijdragen vormen een belangrijke bron van inkomsten voor Marokko. Dit creëert een sterke financiële band tussen Marokkaanse Nederlanders en hun land van herkomst, met name voor de oudere generaties, die vaak directe verantwoordelijkheden voelden voor het welzijn van achtergebleven familieleden.

Tegelijkertijd zijn in Marokko positieve ontwikkelingen te zien in het investeringsklimaat en een aantal economische sectoren waaronder luchtvaart- en auto-industrie, zonne-energie, elektronica en de farmaceutische industrie. Sinds 2013 hebben grote, hoofdzakelijk telecombedrijven hun werkzaamheden naar Marokko verplaatst (Belabas & De Jong, 2024). Deze ontwikkelingen bieden op beperkte schaal kansen voor Marokkaanse Nederlanders.

Sociaal-cultureel

De sociale en culturele verbondenheid met Marokko blijft sterk onder Marokkaanse Nederlanders. Voor velen is Marokko het land van hun (ouders) herkomst, waar ze familiebanden onderhouden en gebeurtenissen op de voet volgen. Gebeurtenissen zoals aardbevingen hebben vaak grote emotionele impact op hen. Dit leidde bijvoorbeeld bij de aardbeving in 2023 tot verschillende initiatieven binnen de diaspora en landelijke inzamelingsacties. Zoals respondenten in de diepte-interviews aangaven:

"Kijk, net als in het verleden hebben er aardbevingen in Marokko plaatsgevonden. (...) Vooral als je dan familie hebt, dan maak je je wel zorgen over hoe het met ze gaat en hebben ze hulp nodig?" - R20.

"De aardbeving van vorig jaar, dat heeft enorm veel invloed hier op ons. Dat raakt je gewoon. Je familie wordt geraakt, je vrienden, je kennissen, vrienden van vrienden, familie van vrienden, noem het maar op. Die zijn daar gewoon nu eenmaal, dat kan je niet wegdenken en dan raakt het je, dan ben je er echt wel mee bezig. Dat heeft écht wel impact." - R28.

Juridisch

De juridische verbondenheid met Marokko wordt bepaald door de Marokkaanse nationaliteitswetgeving, die stelt dat Marokkanen in het buitenland hun Marokkaanse nationaliteit behouden. Bovendien is het Marokkaanse familierecht van toepassing op basis van het nationaliteitsbeginsel in het privaatrecht (Buskens, 1999). Sinds 2007 kunnen ook moeders de Marokkaanse nationaliteit doorgeven, wat de juridische band met het land van herkomst verder versterkt.

Diasporabeleid

De Marokkaanse overheid heeft al jarenlang beleid gericht op Marokkanen in het buitenland. Het Marokkaanse diasporabeleid heeft de afgelopen jaren meerdere hervormingen en initiatieven gekend, met als doel de banden tussen Marokko en zijn diaspora te versterken. Voor de uitvoering gebruikt ze verschillende instrumenten: het Ministerie van Marokkanen in het Buitenland en Immigratiezaken, het Ministerie van Religieuze Zaken, ambassades en consulaten, de Stichting Hassan II, de Stichting Mohamed V, en de Raad voor Marokkanen in het Buitenland (CCME).

Veelal worden persoonlijke contacten van overheids personeel met leden van de Marokkaanse diaspora gebruikt om de band te versterken en medewerking te verkrijgen (Kahmann, 2014). Bovengenoemde instituten en raden faciliteren deze persoonlijke contacten soms (Bouras, 2012). De Marokkaanse overheid onderneemt activiteiten in Nederland om de band met de diaspora te versterken en landgenoten in te zetten als belangenbehartigers. In ruil voor medewerking kunnen mensen beloningen ontvangen, zoals uitnodigingen voor vieringen op de ambassade of hulp bij administratieve zaken (AIVD, 2023).

Een zeer recente ontwikkeling is de nieuwe insteek die de Marokkaanse regering kiest. In een [toespraak op 6 november 2024](#) heeft de Marokkaanse koning een reeks ingrijpende veranderingen aangekondigd die, volgens een van de geïnterviewde experts, een duidelijke koerswijziging in dit beleid markeren. De belangrijkste hervormingen omvatten:

- ⊙ De consultatieve CCME wordt ingrijpend hervormd. Er wordt een nieuwe operationele instantie, de Fondation Mohammedia des Marocains Résidents à l'Extérieur opgericht. Deze stichting zal belast worden met het opstellen van een nationale strategie voor het beleid ten aanzien van de diaspora en de uitvoering ervan. Hiermee wordt beoogd een einde te maken aan de vaak ongecoördineerde werkwijze van bestaande actoren zoals de Fondation Hassan II en de Fondation Mohammed V.
- ⊙ De nieuwe stichting zal een belangrijke rol spelen bij het identificeren en mobiliseren van competenties en vaardigheden binnen de diaspora die kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van Marokko.
- ⊙ Administratieve procedures op Marokkaanse consulaten worden vereenvoudigd en gedigitaliseerd, wat de toegankelijkheid en efficiëntie voor diasporaleden moet vergroten.

Deze hervormingen tonen een hernieuwde inzet van de Marokkaanse overheid om de diaspora niet alleen symbolisch, maar ook structureel te betrekken bij de ontwikkeling van het land. Ze kunnen bijdragen aan het verminderen van spanningen door een meer gecoördineerde en servicegerichte aanpak te bieden. Tegelijkertijd zal de impact van deze maatregelen grotendeels afhangen van de mate waarin ze effectief worden uitgevoerd en in hoeverre zij tegemoetkomen aan de behoeften van diasporaleden.

Politiek

Het diasporabeleid van de Marokkaanse overheid kenmerkt zich door het actief willen houden van de banden met Marokko. Voornamelijk voor economisch, politiek en veiligheidsbelang. Hierbij richten ze zich op meerdere gebieden: jongeren, moskeeën, ondernemers talentvolle mensen die een ambassadeursrol kunnen vervullen. Het contact met de diaspora verloopt voornamelijk via individuele contacten.

"Sommige landen gaan zo ver met hun diasporabeleid dat ze bereid zijn mensen te vermoorden. Dat zul je in Marokko niet zien. Er zit ook verschil in dat bij de Eritreeërs en de Oeigoeren iedereen wordt gecontroleerd en geïntimideerd, terwijl voor Turken, Marokkanen en Iraniërs, is het pas op het moment dat je je kop boven het maaiveld uitsteekt en openlijk kritiek uit, dan loop je gevaar." - Marokko expert.

Een andere expert wijst echter op de historische context, zoals tijdens de Amicales-periode, waarin de invloed van de Marokkaanse overheid veel verder ging.

"In de Amicales periode liep je wel gevaar, maar zo ver ik weet, is dat teruggezakt tot het aanhalen van economische banden en het bedreigen van Riffijnen in de Rif zelf." - Marokko expert.

Marokkanen in het buitenland hebben formeel het recht om te stemmen en zich verkiesbaar te stellen op nationaal, regionaal en lokaal niveau. In de praktijk is dit recht echter niet volledig geïmplementeerd door de Marokkaanse overheid. Bij de laatste drie algemene verkiezingen (2011, 2016, 2021) kon de diaspora geen stem uitbrengen in de consulaten in de landen van vestiging. Zij konden enkel stemmen in Marokko, mits zij zich daar registreerden in de lokale kieslijsten. Dit gebrek aan praktische ondersteuning voor stemrecht in het buitenland illustreert de beperkte betrokkenheid van de Marokkaanse overheid bij het faciliteren van politieke participatie onder diaspora-leden (Mahieu, 2020). In de Marokkaanse politiek is dit echter nog wel een punt van [discussie](#).

Het behoud van nationale eenheid en veiligheid is een belangrijke taak van de Marokkaanse koning. Deze taak, evenals de wens tot controle over politieke en religieuze oppositie, strekt zich ook uit tot Marokkanen in het buitenland. De Marokkaanse overheid probeert bijvoorbeeld om, net als in Marokko, salafistische tendensen in met name Marokkaanse moskeeën in Nederland tegen te gaan (De Mas, 2007). Deze trend, waarbij met name wordt teruggegrepen op de 'ouderwetse' Marokkaanse islam die soefisme combineert met Malikisme, wordt ook wel aangeduid met madhhabisme, ofwel de terugkeer naar de enkele rechtsschool (madhhab) (Looije, 2017).

Economisch

Geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland vormen een belangrijke bron van inkomsten voor Marokko. Het huidige diasporabeleid richt zich echter ook op het mobiliseren van het menselijk en investeringskapitaal van Marokkanen in het buitenland (Arbouch & Dadush, 2020). De Marokkaanse overheid doet dit door het stimuleren van transnationaal ondernemerschap, het stimuleren van investeringen in vastgoed en andere sectoren en door het opzetten van platformen om business netwerken te creëren en mobiliseren (Mahieu, 2020).

Ook het toerisme van Marokkanen in het buitenland naar Marokko vormen een belangrijke bron van inkomsten. Vanuit stichting Mohamed V is er een welkomstbeleid voor Marokkanen die, vooral in de zomer, terugkeren naar Marokko. Het welkomstbeleid bestaat onder andere uit het goedkoop aanbieden van vliegtickets en rustplaatsen langs de kant van de snelweg.

Sociaal -cultureel

Het behoud van culturele banden en de nationale identiteit zijn eveneens een speerpunt in het Marokkaanse overheidsbeleid voor Marokkanen in het buitenland. Stichting Hassan II biedt verscheidene lesprogramma's aan waaronder de Arabische taal en Marokkaanse cultuur. Ook zijn er reisprogramma's om kinderen en jongeren bekend te maken met de Marokkaanse cultuur, geschiedenis en samenleving (Mahieu, 2014).

Juridisch

Zoals eerder beschreven, behouden Marokkaanse Nederlanders volgens de Marokkaanse nationaliteitswet hun Marokkaanse nationaliteit. Dit betekent dat Marokkaanse Nederlanders gebruik kunnen maken van het Marokkaanse familierecht. Het doorgeven van de nationaliteit biedt de Marokkaanse overheid de mogelijkheid de band met Marokkanen in het buitenland voort te zetten. Het belang van deze band en de verantwoordelijkheid

die Marokkanen in het buitenland hebben ten aanzien van Marokko krijgt regelmatig aandacht op nationale televisie waar de Marokkaanse overheid excellente Marokkanen in het buitenland uitlicht als voorbeeld voor andere Marokkanen in het buitenland (Mahieu, 2014).

Ongewenste buitenlandse inmenging

Ongewenste buitenlandse inmenging vanuit Marokko wordt door experts beschreven als een subtiele, maar aanwezige realiteit. De Marokkaanse overheid probeert banden met de diaspora te onderhouden en te versterken, voornamelijk voor economische, politieke en veiligheidsdoelen. Dit gebeurt vooral via individuele benaderingen en door het aanbieden van culturele, consulaire en religieuze diensten. Ongewenste buitenlandse inmenging wordt echter meer bindend dan repressief ervaren, maar kan toch leiden tot spanning en stress binnen de gemeenschap.

“In Nederland zijn Marokkaanse Nederlanders het meest actief met het verzet tegen buitenlandse inmenging, terwijl bij hen minder speelt dan in andere landen. De vormen van druk vanuit Marokko zijn meer bindend dan repressief” - Marokko-expert.

Een voorbeeld is het geen afstand kunnen doen van de Marokkaanse nationaliteit. Door een aantal Marokkaanse Nederlanders wordt deze nationaliteit als niet vrijwillig en daardoor ongewenst ervaren. Dit soort vormen van inmenging, die openlijk en legaal plaatsvinden, maar desondanks als maatschappelijk ‘ongewenst’ geassocieerd kunnen worden, hebben een sterk subjectief karakter en vereisen bij de vaststelling ervan dat de overheid rekenschap geeft van verschillende perspectieven in de samenleving (Houtkamp et al., 2024).

Er zijn weinig openbare en wetenschappelijke bronnen bekend over ongewenste inmenging vanuit de Marokkaanse overheid. De AIVD en NCTV (2024) schrijven evenwel in hun recente publicatie over statelijke inmenging dat Marokko een van de landen is die spionageactiviteiten richting diasporagemeenschappen uitvoert. Veel Marokkaanse Nederlanders weten dat de Marokkaanse overheid via contactpersonen kan meeluisteren in Nederland en dit kan als ongewenst worden ervaren. Dus het ‘in de gaten houden’ van de Marokkaanse diaspora in Nederland kan bestempeld worden als een vorm van ongewenste buitenlandse inmenging (AIVD en NCTV, 2024).

4.4.3. Spanningen

Microniveau

De Marokkaanse overheid heeft een [ambassade in Den Haag en consulaten in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Den Bosch](#). Op individueel niveau kunnen Marokkaans-Nederlandse individuen spanning ervaren door consulaire verplichtingen. Wanneer mensen consulaire zaken met Marokko te regelen hebben, kan dit resulteren in stress.³ Zo gaf een respondent aan spanning te ervaren bij het afhandelen van een scheiding volgens Marokkaans familierecht:

“Met de scheiding, de Nederlandse scheiding is nu pas helemaal rond, afgelopen week, dus we gaan nu door dat proces heen. (...) Het schijnt gewoon heel stroperig te gaan. Ik ben ook benieuwd hoeveel het zal kosten. Het zijn geen fixed prijzen.” - R018.

Ook een expert bevestigt dat consulaire zaken vaak omslachtig en tijdrovend kunnen zijn:

---

³ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ambassades-consulaten-en-overige-vertegenwoordigingen/overzicht-landen-en-gebieden/marokko/ambassade-van-het-koninkrijk-marokko-s-gravenhage>

"Omdat het systeem in Marokko behoorlijk afwijkt van het systeem zoals we dat in Nederland kennen. Allerlei dingen die je zou willen regelen via het Marokkaanse consulaat – en de laatste tijd gaat dat al makkelijker⁴ - gaan vrij ingewikkeld en duren allemaal heel lang. De juiste wegen vinden, je hebt allerlei documenten nodig, die zijn nooit compleet." - Marokko expert.

Naast administratieve kwesties probeer de Marokkaanse overheid actief ambassadeurschap te bevorderen bij talentvolle diasporaleden. Dit gebeurt door bijvoorbeeld ouders van talentvolle voetballers of ondernemende jongeren te benaderen met het doel hen te positioneren als ambassadeurs van Marokko. Hoewel dit als een vorm van erkenning zou kunnen worden gezien, kan het ook stressvol zijn voor degenen die niet met de Marokkaanse overheid geassocieerd willen worden. Zoals een expert stelt:

"Marokkaanse functionarissen benaderen ouders van talentvolle voetballers of ondernemende jongeren en pakken ze in, zodat ze als ambassadeurs van Marokko gaan optreden." - Marokko expert.

Ook experts van een internationale organisatie geven in een interview aan dat hoogopgeleide leden van de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap worden benaderd, onder andere door projecten van de International Organisation for Migration (IOM), voor ontwikkelingsprogramma's in Marokko. Hierbij gaat het om getalenteerde, ondernemende leden uit de diaspora die bijvoorbeeld mee kunnen helpen aan de bouw of het opzetten van een ziekenhuis, of artsen die een periode in het land van herkomst gaan werken. Experts zien dat het zowel als positief en als negatief kan worden ervaren. Enerzijds draagt het bij aan de ontwikkeling van het land en daarmee ook aan de ervaren beeldvorming bij de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap. Ook kunnen leden van de diaspora door hun inzet een vorm van gezag krijgen, waardoor ze aandacht kunnen vragen voor bijvoorbeeld meer ruimte voor oppositie in het land van (ouders) herkomst. Anderzijds kan het verzoek om inzet van getalenteerde leden uit de diaspora ook leiden tot stress bij individuen. Zowel uit de expertinterviews als de diepte-interviews blijkt dat sommige Marokkaanse Nederlanders dat als druk ervaren en willen op geen enkele manier met de overheid geassocieerd worden.

Naast deze institutionele spanningen ervaren veel Marokkaans-Nederlandse individuen ook druk vanuit familie. De verplichting om familie in Marokko financieel te ondersteunen kan een zware last vormen en tot stress leiden, vooral voor mensen met beperkte middelen. Een respondent beschrijft hoe deze druk vooral op de eerste generatie rustte:

"In het land van herkomst zijn er veel mensen die financiële hulp nodig hebben. Voor de eerste generatie Marokkaanse Nederlanders, die hun ouders in Marokko hadden achtergelaten, was dat vaak een grote verantwoordelijkheid. Ze moesten niet alleen hier een bestaan opbouwen, maar ook nog zorgen voor hun familie daar. Nu is dat anders: de jongere generaties zijn hier geboren en voelen die verplichting minder, wat ook betekent dat ze die stress minder ervaren." - R004.

Deze spanningen worden verder versterkt door de waakzaamheid die veel Marokkaanse Nederlanders voelen vanwege de mogelijke controle van de Marokkaanse overheid. Een expert merkt op:

"Veel Marokkaanse Nederlanders houden rekening met de mogelijkheid dat de Marokkaanse regering hun doen en laten volgt. Ze zijn voorzichtig met kritiek op de koning of de regering uit angst voor mogelijke repercussies bij consulaire zaken of reizen naar Marokko." - Marokko expert.

Voor bepaalde groepen, zoals Marokkaanse Nederlanders die betrokken zijn bij de strijd in de Rif, zijn deze spanningen nog meer uitgesproken. Angst voor repressie vanuit de Marokkaanse overheid speelt hier een belangrijke rol. Zoals een expert uitlegt:

---

⁴ De consulaten hebben zich de afgelopen jaren gericht op toegankelijker en gemakkelijker maken van de consulaire diensten.

“Wat ik weet is dat Riffijnen die in Marokko aankomen soms onaangenaam behandeld worden. Ik hoor wel dat sommige mensen niet teruggaan naar steden in de Rif omdat ze dat griezelig vinden. Wij hebben geen bewijs of de Marokkaanse overheid daadwerkelijk stappen zal ondernemen, maar de angst en onzekerheid is iets wat onder een aantal Marokkaanse Nederlanders leeft.” - Marokko expert.

Bovendien zijn er spanningen binnen de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap als gevolg van hostiliteiten in Nederland jegens moslims, vluchtelingen en Nederlanders met een migratieachtergrond. Dit heeft ertoe geleid dat sommigen zich sterker oriënteren op Marokko of dit overwegen. Tegelijkertijd leeft bij anderen juist de wens om afstand te doen van hun Marokkaanse nationaliteit, zoals beschreven in een [manifest](#). Voor hen is het belangrijk om als volwaardig Nederlander gezien en behandeld te worden.

Mesoniveau

De interactie tussen Marokkaanse overheidsfunctionarissen en diaspora-organisaties in Nederland roept gemengde reacties op binnen de gemeenschap. Soms ontstaat spanning wanneer de aanwezigheid van deze functionarissen als ongewenste buitenlandse inmenging wordt ervaren. Een expert vertelt bijvoorbeeld over een situatie waarin een Marokkaanse consul via bestuursleden van een moskee toestemming kreeg om bij een moskeeopening een toespraak te houden. Hoewel sommige bestuursleden aanvankelijk terughoudend waren,

“zwicht het bestuur, uit bezorgdheid op een later moment aan Marokko gerelateerde zaken niet voor elkaar te krijgen of voor mogelijke problemen in Marokko.” - Marokko expert.

Naast dergelijke incidenten speelt ook wantrouwen binnen de gemeenschap een belangrijke rol in de dynamiek op mesoniveau. Dit wantrouwen richt zich vooral op individuen die een (vermeende) connectie hebben met de Marokkaanse overheid, wat kan leiden tot spanningen en onderlinge verdeeldheid. Een respondent, die kritisch is over de Marokkaanse overheid, beschrijft hoe dit wantrouwen zich kan manifesteren en hoe hij twijfelt over de loyaliteit van bepaalde personen:

“Ik ben kritisch over de Marokkaanse overheid en daar publiceer ik over. Soms zie ik mensen die functioneren bij het Nederlands openbaar bestuur en tegelijkertijd betrokken zijn bij activiteiten van de Marokkaanse overheid in Nederland. Dan denk ik: hoe kan ik die persoon vertrouwen? (...) Wij weten dat de Marokkaanse overheid constant bezig is met het verzamelen van informatie.” - R025.

Een ander punt van spanning is het verplichte karakter van de Marokkaanse nationaliteit. Hoewel sommige Marokkaanse Nederlanders zich actief inzetten om dit verplichtingselement af te schaffen, zoals bijvoorbeeld in het opgestelde [manifest](#), roept hun verzet weerstand op bij andere leden van de gemeenschap. Dit komt omdat pogingen om afstand te nemen van de Marokkaanse nationaliteit vaak worden gezien als een kritiek op Marokko zelf. Zoals een expert uitlegt:

“Er is een zekere weerstand tegen pogingen om afstand te nemen van de Marokkaanse nationaliteit, omdat dit als verraad aan het moederland kan worden gezien.” - Marokko expert.

Culturele festiviteiten, zoals het Amazigh nieuwjaar, vormen eveneens een potentieel spanningspunt. Hoewel deze vieringen in Nederland grotendeels autonoom worden georganiseerd en in Marokko inmiddels officieel zijn erkend als nationale feestdag, waarschuwt een expert dat toekomstige inmenging van de Marokkaanse overheid hierin mogelijk tot spanningen kan leiden, met name tussen verschillende groepen binnen de diaspora (Marokko expert 1).

Voor een aantal Marokkaanse Nederlanders vormen gebeurtenissen in Marokko, waaronder de Hirak-opstanden en de nasleep van de aardbeving in 2023, een bevestiging van de achterstelling van bepaalde regio's in Marokko en het schenden van mensenrechten. De kritische houding ten aanzien van Marokko kan op individueel niveau

stress oproepen in contact met andere Marokkaanse Nederlanders die nauwe banden hebben met de Marokkaanse overheid.

“De tweede en derde generatie, die Marokko vooral kennen als vakantieland, hebben weleens de neiging om Marokko heel anders te zien, te idealiseren, te romantiseren. Hoewel er soms echt problemen in Marokko zijn - in het systeem, qua mensenrechten – nemen zij dat dan toch voor lief. Dat is problematisch. Als je een betrokken burger bent en je drukt maakt over van alles in de samenleving, dan kun je dat niet beperken tot Nederland. Oprechter als je dan ook zo kijkt naar Marokko en andere delen van de wereld.” - Marokko expert.

Macroniveau

Het harde politieke klimaat in Nederland, gekenmerkt door toenemende vijandigheid tegenover migranten en moslims, in combinatie met ervaren discriminatie, zet de positie van Marokkaanse Nederlanders onder druk (SCP, 2022). Dit leidt bij sommige individuen tot gevoelens van uitsluiting en een verminderde binding met Nederland. Door het huidige politieke klimaat, waarbij de regering en een groot deel van de volksvertegenwoordiging zich ronduit negatief uitlaat over de integratie van Marokkaanse Nederlanders, voelen velen zich minder thuis. Deze ervaren achterstelling en het gebrek aan inclusie vermindert de sociale cohesie met de Nederlandse samenleving als geheel en maakt sommigen vatbaarder voor hernieuwde binding met Marokko, of om zelfs terug te keren naar Marokko (Belabas & De Jong, 2024). Een expert licht dit toe:

“Mensen ervaren een plan B nodig te hebben. Dat maakt je het meest vatbaar voor andere mogelijkheden... Als iemand zich in Nederland alleen maar achtergesteld voelt, zal hij heel blij zijn als iemand zegt ‘je hoort echt bij ons’” - Marokko expert.

De combinatie van ervaren discriminatie en het Nederlandse politieke klimaat kan hierdoor niet alleen leiden tot gevoelens van onveiligheid, maar ook tot een versterkte gevoeligheid voor invloed vanuit het land van herkomst.

De situatie rondom de Rif-regio en de Berberbevolking speelt hier ook een rol. Hoewel experts waarschuwen dat deze situatie kan escaleren bij nieuwe politieke ontwikkelingen, zijn de spanningen momenteel niet zo groot als rond de Hirak-opstanden van 2016. Toen leefde een deel van de diaspora mee met de protesten en waren ze boos over de reactie van de Marokkaanse overheid op de protesten tegen de al jarenlang durende achterstelling van de Rif-regio. Activisten die betrokken zijn bij Hirak-protesten in Nederland lopen nog steeds risico op repercussies vanuit de Marokkaanse overheid, wat druk zet op de verhoudingen binnen de gemeenschap.

“De Marokkaanse overheid speelt een actieve rol in het tegengaan van politieke en religieuze oppositie binnen de diaspora, wat soms leidt tot polarisatie.” - Marokko expert.

4.4.4. Veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren

Microniveau

Opvallend in de gesprekken met de Marokkaanse experts is dat Marokkaanse Nederlanders toegang hebben tot belangrijke hulpbronnen, zoals politici en journalisten, en dat sommigen van hen zelf onderdeel zijn van deze netwerken. Dit versterkt hun veerkracht in het omgaan met uitdagingen zoals ongewenste buitenlandse inmenging. Een voorbeeld hiervan is de oprichting van een alliantie tegen buitenlandse inmenging, een gebundeld initiatief waarin Marokkaanse Nederlanders samenwerken met andere gemeenschappen met een migratieachtergrond. Hoewel de alliantie nog niet zeer actief lijkt, wordt het bestaan ervan als positief ervaren. Zoals een expert opmerkt:

"Positief dat de alliantie tegen buitenlandse inmenging er is. Het feit dat het bestaat, dat ze elkaar gevonden hebben, het taalgebruik van de overheid begrijpen, dat lijkt me heel positief. Dat is ook een club waarvan je zou zeggen, doe daar wat subsidie naartoe, zodat er een betaalde coördinator kan komen." - **Marokko expert.**

Deze veerkracht wordt ook zichtbaar in het vermogen om invloeden van de Marokkaanse overheid te weerstaan. Veel Marokkaanse Nederlanders maken bewust beslissingen over hun betrokkenheid bij het land van herkomst. Dit blijkt bijvoorbeeld uit hun houding tegenover initiatieven zoals het aanbod van imams tijdens de Ramadan of de organisatie van het Amazigh nieuwjaar. Zoals een expert uitlegt:

"Dat ze de toenadering af kunnen houden komt doordat mensen een goede visie daarop hebben, die zeer bewust zijn en niks van de Marokkaanse overheid moeten hebben." - **Marokko expert.**

Financiële onafhankelijkheid is een andere cruciale factor voor de veerkracht van de Marokkaanse gemeenschap in Nederland. Hoewel de druk om familie financieel te ondersteunen voor sommigen een bron van spanning kan zijn, helpt de mogelijkheid om in Nederland een stabiel inkomen te genereren bij het behouden van deze weerbaarheid.

"De grootste weerbaarheid komt uit de primaire binding met Nederland. En Marokko als land van cultuur, geschiedenis en familiebanden, maar niet per se het land van je toekomst. Het raakt je, maar de focus ligt op Nederland, hier ken je het systeem en hier ligt je toekomst." - **Marokko expert.**

Daarnaast benadrukt een expert dat de binding met Marokko zich meer manifesteert op cultureel vlak dan op politiek of taalkundig gebied:

"We hebben niet een soort aangeboren, met de papelel ingegoten loyaliteit naar Marokko. Terwijl we wel veel verbinding hebben met de culturele uitingen van de Marokkaanse cultuur. Het is een hele rijke, diverse en mooie cultuur. Alleen al door de traditionele kleding blijf je altijd verbonden met het Marokkaanse, terwijl we bijna geen Marokkaanse taal spreken. In vergelijking met de Turken, waar de derde en vierde generatie toch veel Turks spreken, is dat bij de Marokkaanse Nederlanders vrijwel niet. We hebben geen binding nodig met het politieke systeem, we hebben geen behoefte aan het stemmen in Marokko, de verkiezingen volgen. In mijn kring is die behoefte er gewoon niet." - **Marokko expert.**

Ondanks deze spanningen kan veerkracht worden versterkt door een sterke persoonlijke identiteit en een kritische houding ten opzichte van externe invloeden. Zoals een expert uitlegt:

"Als je het hebt over weerbaarheid... Wanneer mensen sterk genoeg in hun schoenen staan, zullen ze veel kritischer zijn naar een verhaal van een externe die ze probeert te ronselen voor welke activiteit dan ook." - **Marokko expert.**

Mesoniveau

Binnen de Marokkaanse gemeenschap speelt het gemeenschapsverband een cruciale rol als bron van steun en stabiliteit. Sociale netwerken en samenkomsten bieden niet alleen emotionele maar ook praktische hulp, waardoor leden van de gemeenschap zich gesteund voelen en beter in staat zijn om uitdagingen het hoofd te bieden. Een respondent beschrijft hoe dit gevoel van wederzijdse betrokkenheid ervaren wordt:

"Stabiliteit is er wel, want je weet dat er mensen zijn die naar je omkijken en er voor jou zijn. Mensen die jou kunnen helpen als dat nodig is. Familie voelt dat ook aan bij ons, dat als ze iets nodig hebben, ze het kunnen vragen. Die ruimte is er, die wisselwerking ook." - **R008.**

De onderlinge steun en solidariteit binnen de gemeenschap gaan verder dan alleen emotionele steun; ze bieden ook praktische hulp in een veranderende samenleving. Vooral voor mensen die moeite hebben met bepaalde aspecten van het dagelijks leven, zoals de digitale wereld, fungeert de gemeenschap als een vangnet. Zoals een respondent uitlegt:

"Wat ik weet, wil ik ook graag delen met anderen. Voor veel mensen is de digitale wereld heel moeilijk, en dat is niet vanzelfsprekend voor iedereen. Ik probeer daar graag een rol in te spelen." - R004.

De sociale cohesie binnen de Marokkaanse diaspora wordt bovendien versterkt door gedeelde culturele en religieuze waarden, die bijdragen aan een ondersteunend netwerk. Deze gedeelde waarden bieden individuen stabiliteit en een gevoel van veiligheid binnen de gemeenschap. Een respondent benadrukt het belang van gesprekken en verbondenheid binnen de gemeenschap:

"Met elkaar zijn, dat helpt. Gewoon praten over dingen... Praten is altijd goed, met elkaar." - R001.

Macroniveau

Het politieke klimaat in Nederland heeft een aanzienlijke invloed op de collectieve veerkracht van de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap. De toenemende vijandigheid en het negatieve discours tegenover buitenlanders en moslims versterken gevoelens van onzekerheid en uitsluiting. Deze dynamiek creëert niet alleen twijfels over hun positie in de Nederlandse samenleving, maar zet ook druk op hun binding met Nederland. De ervaren afwijzing en het gebrek aan erkenning kunnen leiden tot gevoelens van vervreemding en de wens om zich opnieuw te oriënteren op het land van herkomst als een alternatief. Een respondent beschrijft hoe dit voor hem persoonlijk speelt:

"Ik moet wel eerlijk zeggen dat ik af en toe denk: hoe oprecht is het allemaal? Ik zie Nederland politiek ook steeds meer neigen naar een extreme houding tegenover alles wat buitenlands of islamitisch is. Wil ik hier blijven dan? Dat is nu de vraag." - R028.

De combinatie van politieke ontwikkelingen en sociale uitsluiting maakt individuen kwetsbaarder voor hernieuwde binding met Marokko, wat de spanning tussen loyaliteit aan Nederland en verbondenheid met het land van herkomst verder kan vergroten.

De druk om afstand te nemen van hun culturele identiteit heeft vooral voor jongere generaties een negatief effect op hun veerkracht. De spanning tussen hun eigen culturele normen en waarden en die van de Nederlandse samenleving kan leiden tot gevoelens van vervreemding en een versterkte oriëntatie op het land van herkomst. Een respondent legt uit hoe dit hen kwetsbaarder maakt:

"Als je wil dat we binding hebben met Nederland... De nieuwe generaties hebben sowieso binding, maar als je wil dat die binding blijft, dan moet je dit soort dingen natuurlijk niet doen. Anders duw je ons meer richting hen." - R027.

4.4.5. Bijdrage gemeenschap aan het vergoten van veerkracht en weerbaarheid

Experts benadrukken dat Marokkaanse Nederlanders een opvallende weerbaarheid en veerkracht laten zien in hun relatie tot het Marokkaanse diasporabeleid. Deze weerbaarheid komt voort uit persoonlijke en collectieve eigenschappen, zoals een sterke identiteit en het vermogen om kritisch om te gaan met externe invloeden. Zoals een expert uitlegt:

"Als je het hebt over weerbaarheid, maakt het bijna niet uit over welk thema je het hebt. Het gaat om dezelfde principes: dat mensen versterkt worden in hun persoonlijke identiteit, kritisch zijn in wat ze horen,

de juiste informatie weten te vinden en die weten te duiden. Dat ze zich prettig voelen in hun omgeving, zich gezien en gewaardeerd voelen. Waardoor ze niet vatbaar zijn voor welke negatieve invloeden van buitenaf dan ook." - Marokko expert.

Een vorm van weerbaarheid wordt zichtbaar in de beperkte reacties op gebeurtenissen in Marokko of activiteiten van de Marokkaanse overheid. Zo zijn demonstraties in Nederland, zoals tijdens de hirak (de opstand tegen corruptie en achterstelling in de Rif), zeldzaam en kleinschalig. Dit illustreert een zekere afstand en relatieve stabiliteit binnen de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap.

Tegelijkertijd blijven bepaalde wensen van de gemeenschap soms afhankelijk van contact met de Marokkaanse overheid. Zo speelt de wens om islamitisch begraven te worden in Marokko een belangrijke rol. Wanneer dit soort zaken met of in Marokko geregeld moet worden, ervaren veel mensen stress vanwege bureaucratische obstakels en een gebrek aan transparantie. Om dergelijke stress te verminderen, ontwikkelen Marokkaanse Nederlanders steeds vaker alternatieven in Nederland, zoals de mogelijkheid om islamitisch begraven te worden in eigen land. Dat Marokkaanse Nederlanders zelf alternatieven ontwikkelen en organiseren is ook een vorm van weerbaarheid.

4.4.6. Bijdrage gemeente aan het vergoten van veerkracht en weerbaarheid

Gemeenten kunnen volgens experts hun kennis vergroten over dit thema om meer bij te kunnen dragen aan de weerbaarheid en veerkracht van de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap.

"Rond ongewenste buitenlandse inmenging is in Nederland al wel iets van beleid op papier, maar in praktijk is er nog heel weinig van dit soort beleid terug te vinden. Mijn indruk is dat politie en sociale zekerheidsambtenaren niet zo bekend zijn met deze problematiek." - Marokko expert.

Gemeenten kunnen netwerken binnen de diasporagemeenschappen nog meer faciliteren, waarderen en betrekken bij samenlevingsvraagstukken. Hoe meer betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving, hoe groter de weerbaarheid van individuen en groeperingen. Volgens experts springt de Marokkaanse overheid in gaten die de Nederlandse overheid en Marokkaanse Nederlanders niet vervullen.

"De realiteit is dat we in Nederland nog lang niet zo ver zijn dat we voldoende in Nederland opgeleide imams hebben die ook echt het niveau kunnen behalen van de imams uit Marokko of andere landen. Zo ook rond taal en educatie. Op het moment dat de Marokkaanse overheid merkt, we hebben veel Arabische taalscholen in Nederland en die hebben geen eigen onderwijssysteem, lesmethodes etc., dan is dat een gat waar de overheid inspringt. Als je dat als Marokkaanse Nederlanders al allemaal gedekt had, dan hadden ze ook geen behoefte aan het accepteren van hulp van buitenaf. Het zijn de behoeftes die hier zijn en niet vervuld zijn vanuit de gemeenschap zelf." - Marokko expert.

De gemeente kan bijdragen aan de ervaren inclusie. Alle experts benoemen hoe het verharde politieke klimaat en het huidige rechts populistische kabinet kunnen resulteren in onzekerheid bij Marokkaanse Nederlanders.

"Mensen ervaren een plan B nodig te hebben. Dat maakt je het meest vatbaar voor andere mogelijkheden. Als Marokko bijvoorbeeld zegt: "Je bent op de eerste plaats Marokkaan", verwacht ik dat iemand zegt, nou ik ben gewoon Nederlander. Maar als iemand zich in Nederland alleen maar achtergesteld voelt, zal hij heel blij zijn als iemand zegt 'je hoort echt bij ons.'" - Marokko expert.

Dit maakt dat sommige Marokkaanse Nederlanders zich minder thuis voelen in Nederland, zich meer gaan richten op het land van herkomst en soms zelfs overwegen naar Marokko te migreren en een aantal dit ook al heeft gedaan (Belabas en de Jong, 2024).

4.5. Eritrea

4.5.1. Context

De Eitrees-Nederlandse gemeenschap telt meer dan 26.000 leden, met een groot deel dat recent als vluchteling is aangekomen (CBS, 2024a). De gemeenschap kent drie migratiegolven: de eerste golf bestond uit vluchtelingen die tussen 1980 en 1991 de onafhankelijkheidsoorlog tegen Ethiopië ontvluchtten; de tweede golf bestond uit mensen die tussen 1998 en 2010 vluchtten vanwege de dienstplicht en het dictatoriale regime; de derde en meest recente migratiegolf startte vanaf 2010, waarbij de meeste vluchtelingen verplichte nationale dienstplicht en een toekomst zonder perspectief ontvluchtten. De gemeenschap wordt gekenmerkt door een relatief jonge populatie en een precaire sociaaleconomische positie. Jongeren tussen de 18 en 30 jaar hebben een extreem hoge schooluitval zonder startkwalificatie (91%) en een derde van de Eitrees-Nederlandse huishoudens is afhankelijk van bijstandsuitkeringen (Bellaart & Kahmann, 2024). Daarnaast hebben vluchtelingen trauma's van ervaringen in Eritrea en tijdens hun vlucht, waarbij ze te maken hebben gehad met ontvoeringen, martelingen, seksueel geweld en de dood van medereizigers (Kidane, 2021). Hoewel Eitrese vluchtelingen als veerkrachtig worden beschouwd, hebben ze na hun komst in Nederland moeite om aansluiting te vinden bij de Nederlandse samenleving (Sterckx & Fessehazion, 2018).

De verdeeldheid in de Eitrees-Nederlandse gemeenschap is groot, vanwege het huidige dictatoriale regime dat al ruim 3 decennia aan de macht is. De gemeenschap kan worden onderverdeeld in overheidsaanhangers en de oppositie. De oppositie kan worden verdeeld in ELF aanhangers, PFDJ-dissidenten en anti-regimebewegingen en informele netwerken (Hirt, 2021).

Religieuze, etnische en politieke groeperingen

Het merendeel van de Eitrese vluchtelingen in Nederland is christelijk en gaat naar de Eitrese-Orthodoxe Tewahedo kerk (Kivits, 2020). Een andere groep gaat naar de Pentecostal kerk. Deze groep is de afgelopen jaren enorm gegroeid in Nederland (ibid.). De Pentecostal kerk is in Eritrea niet toegestaan. Daarnaast gaan Eitrese vluchtelingen naar de Rooms-Katholieke kerk. Een minderheid van de Eitrese vluchtelingen in Nederland is moslim (SCP, 2018). Organisaties voor Eitrese moslims in Nederland zijn de Eitrese Moslim Unie in Nederland (EMUN) en de Eitrese Moslimverenigingen Bedir en Amana (Bellaart & Kahmann, 2024).

De volgende regeringsgezinde organisaties zijn actief in Nederland:

- 🌀 People's Front for Democracy and Justice (PFDJ)
- 🌀 Youth PFDJ (YPFDJ) Holland
- 🌀 National Union of Eritrean Women (NUEW), Nationale Vereniging van Eitrese Vrouwen
- 🌀 National Union of Eritrean Youth (NUEY)
- 🌀 National Union of Students (NUES)
- 🌀 Federatie van Eitrese Gemeenschappen in Nederland (FEN). Sinds 23 februari 2024 ingeschreven als vereniging te Amsterdam.
- 🌀 Stichting Nederlandse Eitrees Platform (SNE). Vaak de organisatie achter de festiviteiten.
- 🌀 Lokale verenigingen zoals in Utrecht, Rotterdam en Omgeving (EGRO), Amsterdam (EVAO), Amersfoort.

Eritrea heeft 9 etnische groepen waarvan Tigrinya de grootste is. In Nederland behoort het merendeel tot de groep Tigrinya. Recentere vluchtelingen zijn voornamelijk afkomstig uit dorpen in de grensgebieden in tegenstelling tot eerdere groepen vluchtelingen die vanuit de steden zoals de hoofdstad Asmara kwamen (Pharos, 2022).

De oppositie is niet zo formeel georganiseerd als regeringsgezinde organisaties. De oppositie groeit wel en er is steeds meer verzet tegen de bijeenkomsten en festivals die door sympathisanten van de Eitrese overheid worden

georganiseerd. Er zijn informele bewegingen, zoals 'Putting Eritrea Back on Track', Brigade N'hamedu en de Bright Future movement, die bijeenkomsten en protesten organiseren. Brigade N'hamedu bestaat sinds 2022, is internationaal actief en deinst niet terug voor protesten (Plaut, 2023). De afgelopen tijd hebben die protesten geleid tot geweld richting de aanhangers van de Eritrese regering en de politie. Recent is er een groep Eritrese Nederlanders veroordeeld tot celstraffen van 4 tot 12 maanden, waarvan 2 tot 4 maanden voorwaardelijk, vanwege de rellen in Den Haag in februari van dit jaar.

4.5.2. Betrokkenheid van Eritrea bij de Eritrese diaspora in Nederland

Indirecte invloed

Politiek

Binnen de Eritrees-Nederlandse gemeenschap zijn politieke spanningen bijzonder voelbaar, mede door de recente instroom van vluchtelingen. De verdeeldheid tussen aanhangers van het Eritrese regime en oppositiegroepen veroorzaakt spanningen. De oppositie vindt het niet te verkroppen dat aanhangers van de dictatoriale regering waar zij voor gevlucht zijn, in Nederland evenementen mag organiseren met propaganda voor het regime. De evenementen vergroten daarmee indirect de spanningen tussen groeperingen.

"Bij een feest zie je soms ook die ruzies, maar ik wil daar niet bij zijn en durf ook niet mee te feesten. Dat voelt niet juist voor mij. Als ik daar ben en bepaalde dingen zie, dan weet ik: dit is niet voor mij"- R43.

Economisch

Veel Eritrese Nederlanders ervaren economische druk om geld naar familieleden in Eritrea te sturen, mede door de armoede en het gebrek aan voorzieningen daar. Dit wordt versterkt door de 2%-belasting die de Eritrese overheid vraagt aan alle diasporaleden, wat hen financieel belast en als dwingend wordt ervaren. De belasting is officieel vrijwillig, maar in de praktijk moeilijk te vermijden. Zonder betaling verliezen Eritrese Nederlanders een eenvoudige toegang tot belangrijke consulaire diensten. Het wordt hen, volgens respondenten, door het consulaat dan moeilijk gemaakt om bijvoorbeeld een begrafenissen in Eritrea te regelen of een paspoort te verlengen. Zij ervaren een subtiele druk om af te dragen en zien geen andere weg om toch te betalen.

Sociaal-cultureel

Tijdens festivals worden Eritrese artiesten en sprekers ingezet om de banden met de diaspora te versterken, wat door sommigen als een positieve culturele viering wordt ervaren, maar door anderen als een vorm van controle. Hierdoor is de gemeenschap verdeeld tussen aanhangers en tegenstanders van het regime.

"In het begin speelde dit heel sterk, maar nu, met de groei van nieuwe vluchtelingen, verandert de situatie. De Eritrese regering heeft ervaring met het centraliseren van alles in het westen. Bijvoorbeeld, als er een feest wordt georganiseerd door Eritrese Nederlanders, moet het vaak centraal gebeuren met hun vertegenwoordigers. We hebben overal vertegenwoordigers; alles wordt gecentraliseerd." - R49.

Volgens een expert worden festivals en bijeenkomsten door de Eritrese-Nederlandse gemeenschap zelf georganiseerd. Tegelijkertijd benoemt dezelfde expert dat Eritrese artiesten naar het buitenland worden gestuurd vanuit Eritrea om op festivals en bijeenkomsten te kunnen optreden. Ook spreken ministers regelmatig op conferenties die worden georganiseerd door regeringsgezinde organisaties. Zoals een expert en voormalig vrijheidsstrijder beschrijft:

"De Eritrese overheid stelt daar zelf een plan voor op. Ministers worden uitgenodigd en de ambassadeur houdt soms een toespraak bij bijeenkomsten en festivals. Mensen krijgen de gelegenheid om kritische vragen te stellen over zaken zoals woningbouw en gevangenen in Eritrea" – Eritrea expert.

Een andere expert die wij spraken schetst een ander beeld. Volgens hem is niet direct zichtbaar welke organisaties regeringsgezind zijn en beïnvloed worden door de overheid. Hij zegt hierover:

“De diaspora is een tool van de overheid om politieke invloed uit te oefenen. De Eritrese overheid steunt initiatieven om organisaties in Nederland op te richten”. – **Eritrea expert.**

Er zijn geen openbare bronnen waaruit blijkt dat bijeenkomsten en festivals doelbewust worden ingezet voor propaganda of geldinzameling ten behoeve van Eritrea.

Juridisch

De juridische druk op Eritrese Nederlanders hangt samen met hun nationaliteit en afhankelijkheid van de consulaire diensten van Eritrea. Het regelen van zaken in het land van herkomst, zoals identiteitspapieren of de verkoop van land, leidt vaak tot stress. De bureaucratische eisen van het consulaat worden nogal eens als dwingend en onrechtvaardig ervaren. Ook wanneer men is gevlucht voor het huidige Eritrese regime, ontkomen Eritrese nieuwkomers ze niet aan de invloed van de Eritrese overheid, omdat ze in veel gevallen afhankelijk zijn van documentatie die ze enkel kunnen opvragen via de Eritrese ambassade. Eritrese vluchtelingen die asiel aanvragen of een gezinsherenigingsprocedure starten zijn vaak afhankelijk van diensten van de ambassade, zodat ze geboortektes en dergelijke kunnen opvragen om die in te dienen bij de IND (SCP, 2018).

Diasporabeleid

Het doel van het Eritrese diasporabeleid is om de band met de Eritrese diaspora te onderhouden en politieke invloed uit te oefenen. Bovendien heeft het regime belang bij inkomsten vanuit het buitenland. De Eritrese overheid behoudt invloed via regeringsgezinde Eritrees-Orthodoxe kerken, organisaties en de ambassade (DSP, 2016).

Politiek

Het Eritrese regime oefent actief controle uit over de diasporagemeenschappen via regeringsgezinde organisaties zoals de People’s Front for Democracy and Justice (PFDJ) en jongerenpartij Youth PFDJ (YFPDJ). Deze organisaties organiseren evenementen waarbij regeringsfunctionarissen en prominente sprekers de gemeenschap toespreken, wat door de oppositie als propaganda wordt ervaren. De PFDJ is de opvolger van het Eritrean People’s Liberation Front (EPLF). Het is de enige politieke partij in Eritrea en speelt een centrale rol in de controle over de diaspora. Via haar jongerenafdeling, de YFPDJ (Young People’s Front for Democracy and Justice), organiseert de PFDJ-bijeenkomsten en conferenties die gericht zijn op het versterken van loyaliteit binnen de diaspora (DSP, 2016).

Ook in Nederland zijn er pro-regimegroepen actief, zoals de Stichting Nederlands Eitrees Platform (SNEP). Deze organisatie organiseert evenementen waar prominente PFDJ-leden vaak spreken. In 2022 spande SNEP een rechtszaak aan tegen de gemeente Rijswijk, nadat de gemeente een risicogevoelige bijeenkomst verbood vanwege de geplande aanwezigheid van een PFDJ-functionaris (NOS, 2022).

Economisch

De experts geven in de interviews aan dat de diasporabelasting van 2% op het inkomen, opgelegd door de Eritrese overheid, door veel Eritrese Nederlanders als dwingend wordt ervaren. Hoewel de belasting tegenwoordig officieel als vrijwillig wordt gepresenteerd, is deze in de praktijk moeilijk te vermijden. Zonder betaling verliezen Eritrese Nederlanders toegang tot essentiële consulaire diensten, zoals het beheren van eigendommen of het regelen van nalatenschappen in Eritrea. Daarbij komen nog suggesties van het consulaire personeel om wel de ‘vrijwillige’ 2%-diasporabelasting te betalen. Veel Eritrese Nederlanders ervaren het betalen van deze belasting als noodzakelijk om goed geholpen te worden.

"Ja, er werd vroeger gesproken over die twee procent, maar dat was niet door de overheid gevraagd. De overheid heeft ons toen geen geld gevraagd... Eigenlijk ging het om vijf procent van ons inkomen. Wij hebben toen zelf gezegd dat we dat wilden doen." - R11.

"Als je naar Eritrea wilt gaan, moet je die paar procent betalen... Verdien je meer, dan betaal je ook meer. Het was ooit vrijwillig, maar inmiddels is het een verplichting geworden als je gebruik wilt maken van consulaire diensten." - R47.

Een geïnterviewde beschrijft de belasting als een "plicht die je moet nakomen." Dit gevoel van verplichting versterkt de perceptie van de belasting als een vorm van economische onderdrukking, vooral onder Eritrese Nederlanders die zich niet langer verbonden voelen met het huidige regime.

Voor velen voelt deze belasting als onrechtvaardig, omdat zij ervaren dat de inkomsten niet ten goede komen aan hun gemeenschap, maar worden gebruikt ter ondersteuning van een repressief regime. Eritrese vluchtelingen en oudkomers voelen bovendien extra druk vanwege de afhankelijkheid van hun familieleden in Eritrea, die vaak rekenen op remittances om te overleven. De huidige politieke en economische situatie in Eritrea heeft geleid tot een sterke afhankelijkheid van financiële steun uit het buitenland, waardoor de diaspora indirect wordt aangespoord om te blijven bijdragen (DSP, 2016).

Uit het bovenstaande blijkt dat de diasporabelasting geschaard kan worden onder 'heimelijke ongewenste buitenlandse inmenging', zodra het dwingende karakter bewezen kan worden. In de praktijk blijkt het lastig te bewijzen en mensen die ermee worden geconfronteerd zijn niet snel bereid om aangifte te doen uit angst voor repercussies. De bijkomende consequenties versterken de woede bij de oppositie en vergroten de spanningen tussen hen en de meer regeringsgezinde groeperingen.

Juridisch

De Eritrees-Nederlandse diaspora maakt weinig gebruik van consulaire diensten voor juridische kwesties vanwege een wantrouwen richting het consulaat. Dit wantrouwen maakt het moeilijker voor Eritrese Nederlanders om juridische zaken te regelen en versterkt hun afhankelijkheid van informele netwerken. Zoals een respondent vertelde:

"Nee, eigenlijk niet. Ik zou eerst in mijn eigen omgeving zoeken voor hulp. Ik denk niet meteen aan het consulaat om daar mijn vragen te stellen. De drempel om naar het consulaat te gaan voelt te hoog." - R21.

Eritrese diaspora hebben automatisch de Eritrese nationaliteit als hun ouders ook van Eritrese komaf zijn. Je kunt je Eritrese nationaliteit niet zomaar afstaan.

Ongewenste buitenlandse inmenging

Voorheen werd het onder dwang opeisen van de 2% diasporabelasting als ongewenste buitenlandse inmenging gezien door de Nederlandse regering. De diasporabelasting heeft in Nederland dan ook geleid tot politieke en juridische maatregelen. In 2016 stelde de Nederlandse overheid een ministeriële regeling in die de inning van de belasting onder dwang verbiedt (Tweede Kamer, 2016). Ondanks dit verbod blijven er meldingen van dwangpraktijken, zoals een incident in 2018 waarbij een Eritrese vluchteling werd gedwongen om spijt te betuigen voor zijn vlucht en de belasting te betalen. Dit leidde ertoe dat de tijdelijk zaakgelastigde van de Eritrese ambassade in Den Haag tot persona non grata werd verklaard en het land werd uitgezet (NOS, 2018). In 2020 moest een medewerker van het Eritrese consulaat in Den Haag stoppen met zijn werkzaamheden vanwege de onvrijwillige inning van de diasporabelasting (Tweede Kamer, 2018a).

Naast de praktische verplichtingen rond de belasting, beïnvloedt deze ook bredere sociale en juridische dynamieken. Eritrese vluchtelingen worden bijvoorbeeld door de IND gevraagd om hun afkomst aan te tonen, wat hen soms dwingt contact op te nemen met de Eritrese ambassade. Voor sommigen brengt dit grote angst met zich mee, omdat zij daarmee in aanraking komen met een regime waarvan zij juist zijn gevlucht. In tegenstelling tot de IND verwijst de Zweedse migratie autoriteit 'Migrationsverket' sinds 2021 Eritrese asielzoekers niet meer door naar de Eritrese ambassade om hun Eritrese identiteit te bewijzen. Ze willen Eritrese asielzoekers niet in de situatie brengen waarin zij onder dwang diasporabelasting moeten afdragen (Ekman et al., 2023).

Een deel van de Eritrese gemeenschap in Nederland ervaart wijdverbreide surveillance, evenals intimidatie door pro-regimegroepen. Veel Eritrese Nederlanders zijn bang om publiekelijk hun mening te uiten of zich aan te sluiten bij bepaalde organisaties vanwege de controle en repressie van het Eritrese regime. Dit leidt tot terughoudendheid in sociale interacties en angst voor repercussies, zowel voor zichzelf als voor familieleden in Eritrea (Van Reisen & Smits, 2019).

"Ze denken van jou dat jij undercover bent, je bent iemand van de overheid... Iedere persoon is een spion." - R48.

Tijdens de werving van respondenten bleek dat veel Eritrese Nederlanders abrupt afzagen van deelname aan interviews vanwege angst voor repercussies. Sommigen gaven expliciet aan dat zichtbaarheid bij de verkeerde bijeenkomsten of associatie met oppositiegroepen problemen kon opleveren voor hun familie in Eritrea.

4.5.3. Spanningen

Microniveau

Individuele stress ontstaat vaak door politieke standpunten, die kunnen leiden tot intimidatie of sociale uitsluiting. Terwijl zowel oppositieleiden als regime-aanhangers trots zijn op hun Eritrese afkomst, distantieert de oppositie zich expliciet van activiteiten die door het regime worden gesteund. Zo gebruikt de oppositie, zoals de Brigade N'Hamedu (ook wel Blue Brigade), de oude Eritrese blauwe vlag, gecombineerd met kritiek op de Eritrese strijdkrachten (EDF) voor hun deelname aan misdaden in Tigray. Ze tonen daarmee openlijke steun aan Tigray. Daardoor worden Eritrese oppositieleiden soms gezien als verraders, wat de spanningen vergroot (Tsfai Hagos, 2024).

De spanningen escaleren regelmatig tijdens festivals en bijeenkomsten van regeringsgezinde organisaties, waar de oppositie demonstraties organiseert. Dit leidt soms tot rellen en versterkt de onzekerheid binnen de gemeenschap. Veel Eritrese Nederlanders voelen zich niet vrij om openlijk kritiek te uiten op het regime, uit angst voor mogelijke gevolgen voor achtergebleven familieleden in Eritrea. Tegelijkertijd vermijden sommigen conflicten binnen hun sociale netwerk om uitsluiting te voorkomen, wat de spanningen verder versterkt (Bellaart & Kahmann, 2024). Een expert illustreert hoe de invloed van het regime soms onvermijdelijk is:

"Een Eritrees gezin moest een betaling doen bij een regeringsgezinde kerk, want anders kon hun familielid niet worden begraven in Eritrea" – Eritrea expert.

Uit de expertinterviews en de diepte-interviews Eritrese Nederlanders daarnaast stress ervaren door toezicht vanuit het Eritrese regime en de druk om diasporabelasting te betalen. Weigering leidt vaak tot beperkte toegang tot consulaire diensten en het onvermogen om terug te keren naar Eritrea, zelfs voor belangrijke familiegebeurtenissen. Een respondent deelt zijn ervaring:

"Ik miste de bruiloft van mijn zus omdat ik niet terug durfde vanwege mijn politieke standpunten." - R49.

Deze constante angst leidt bij sommigen tot isolatie, doordat ze minder contact zoeken binnen hun gemeenschap om problemen te vermijden. Dit verkleint hun sociale steunnetwerk, wat weer een negatieve impact heeft op hun welzijn.

Financiële verplichtingen vormen een extra bron van spanning. Veel Eritrese Nederlanders ontvangen verzoeken om remittances van familieleden in Eritrea. Deze druk kan aanzienlijke financiële stress veroorzaken, zoals een respondent beschrijft:

"Mijn halfbroers in Suriname vragen soms om geld. Ik hoorde van mijn tante dat ze ook zegt: 'Sorry, wij kunnen geen geld sturen, want we moeten zelf onze familieleden in Eritrea ondersteunen.'" - R008.

Heimwee en zorgen over de situatie in Eritrea vormen een blijvende bron van stress, vooral voor de eerste generatie migranten. Tegelijkertijd biedt de diaspora een belangrijke bron van steun door gemeenschappelijke ervaringen te delen. Een respondent vertelt hoe zij na verloop van tijd meer stabiliteit vond:

"Vroeger had ik veel stress door mijn familie daar, die in slechte omstandigheden leeft, altijd oorlog. Dat gaf me stress, en ik kon hen geen geld sturen. Maar nu niet meer, ik ben hier nu gewend." - R47.

Hoewel de situatie uitdagend blijft, bieden wederzijdse steun en het delen van ervaringen binnen de diaspora een cruciale bron van weerbaarheid en emotionele stabiliteit.

Mesoniveau

Binnen de Eritrese gemeenschap in Nederland spelen op mesoniveau aanzienlijke conflicten die zowel politiek als sociaal-cultureel van aard zijn. Generatieverschillen en migratiemomenten spelen hierin een belangrijke rol. De oudere generatie, die al langer in Nederland verblijft, heeft doorgaans meer tijd gehad om zich aan te passen aan de Nederlandse samenleving en spreekt beter Nederlands. Voor hen worden de sleutelfiguren van het huidige regime vaak nog gezien als vrijheidsstrijders vanwege hun rol in de onafhankelijkheidsstrijd. Daarentegen ziet de jongere generatie, die na 2010 naar Nederland kwam om te vluchten voor datzelfde regime, deze leiders vooral als onderdrukkers. Dit leidt tot diepe verdeeldheid en wantrouwen binnen de gemeenschap.

Pro-regimegroepen, zoals PFDJ en YPFDJ, proberen deze polarisatie te benutten en versterken hun invloed via festiviteiten en bijeenkomsten. Deze evenementen worden door jongere generaties en oppositiegroepen vaak als propaganda ervaren. Dit resulteert regelmatig in spanningen en soms zelfs rellen tussen pro-regimeaanhangers en oppositiegroepen, zoals Bright Future en Brigade Nhamedu. Deze conflicten zijn niet beperkt tot Nederland; vergelijkbare incidenten vonden plaats in Zweden, Duitsland en Israël in 2023 (Bellaart & Kahmann, 2024; Plaut, 2023).

De verdeeldheid strekt zich verder uit dan politieke groeperingen en beïnvloedt ook religieuze netwerken binnen de gemeenschap. Zo zijn sommige Eritrees Orthodoxe Tewahedo-kerken nauw verbonden met de Eritrese overheid, terwijl andere kerken ervoor kiezen onafhankelijk of zelfs kritisch te opereren. Dit heeft geleid tot opsplitsingen binnen kerken en wantrouwen onder gelovigen. Sommige Eritrese Nederlanders kiezen er zelfs voor om naar andere orthodoxe kerken, zoals Ethiopische, Syrische of Russische, over te stappen (Van Reisen & Smits, 2019). Een respondent beschrijft de verdeeldheid binnen de gemeenschap:

"Er ontstaan twee groepen: de jongere generatie, die de dictatuur ontvlucht en bestaat uit jongeren die na de onafhankelijkheid van Eritrea zijn geboren, meestal rond 2000, 2001, 2002, 2005. Het zijn vooral twintigers en zelfs dertigers." - R049.

Dit wantrouwen wordt ook ervaren door leden van de oudere generatie, zoals een respondent aangeeft:

"Sommige mensen werken samen met de overheid, en daardoor ontstaan er conflicten. Ik hoor dit van anderen, maar ik weet het niet zeker, want ik ben al dertig jaar weg uit dat land." - R47.

De verdeeldheid binnen de gemeenschap kan zelfs leiden tot persoonlijke conflicten:

"Zoals ik eerder zei, we kunnen echt een hekel aan elkaar hebben." - R42.

De spanningen en verdeeldheid binnen de Eritrese diaspora worden versterkt door de voortdurende invloed van het Eritrese regime. Tegelijkertijd zorgt de sterke behoefte aan gemeenschapsvorming ervoor dat Eritrese Nederlanders proberen hun culturele identiteit te behouden en steun te zoeken bij elkaar. Deze tegenstrijdige dynamiek maakt dat de cohesie binnen de gemeenschap kwetsbaar blijft.

Macroniveau

Op macroniveau veroorzaken de politieke invloed en controle vanuit Eritrea aanzienlijke spanningen binnen de Nederlandse samenleving. Binnen de Eritrese gemeenschap zelf leiden de grote verschillen tussen aanhangers en tegenstanders van het Eritrese regime tot diepe verdeeldheid. Deze interne spanningen worden ook opgemerkt door de Nederlandse overheid, gemeenten en organisaties die met de Eritrese gemeenschap werken, wat vaak wantrouwen oproept. Tegelijkertijd ervaren Eritrese Nederlanders discriminatie en uitsluiting in de Nederlandse samenleving, wat hun kwetsbare positie verder onder druk zet.

Daarnaast heeft het wantrouwen van Eritrese Nederlanders ten aanzien van de Eritrese overheid, vanwege de huidige dictatuur en de misstanden die zijzelf of van dichtbij hebben meegemaakt, geresulteerd in wantrouwen tegenover de Nederlandse overheid en Nederlandse politie (Van Reisen & Smits, 2019).

De interne spanningen binnen de Eritrese gemeenschap hebben een negatieve invloed op hoe zij worden gezien door de Nederlandse maatschappij en overheid, zoals bevestigd door Eritrees-Nederlandse respondenten. Dit leidt ertoe dat sommige Nederlandse organisaties en gemeenten contacten met de gemeenschap vermijden. Gemeenten reageren vaak terughoudend op signalen van spanning, waardoor het moeilijk is om een constructieve dialoog tot stand te brengen. Deze situatie vergroot de afstand tussen de Eritrese gemeenschap en de bredere Nederlandse samenleving.

Het wantrouwen heeft ook praktische gevolgen. Zo zijn feestzalen vaak terughoudend om aan de Eritrese gemeenschap te verhuren, wat verdere belemmeringen creëert voor sociale en culturele activiteiten. Zoals een respondent aangaf:

"Ik denk dat de gemeente er veel aan moet werken. Elke zaterdag gaan we voetballen, om zes uur gaan we voetballen. We gaan een zaal huren. Weet je in hoeveel zalen wij zijn geweest?" - R48.

4.5.4. Veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren

Microniveau

Individueel zijn er Eritrese Nederlanders die steun en kracht putten uit hun eigen netwerk en familiebanden. Familie en vrienden bieden emotionele steun, en sommige leden van de gemeenschap zetten zich in als vrijwilligers om anderen te helpen met bijvoorbeeld consulaire en juridische zaken. Tegelijkertijd wordt het vertrouwen winnen binnen de gemeenschap als essentieel gezien. Door hun ervaringen met onderdrukking en wantrouwen uit Eritrea zijn Eritrese Nederlanders vaak terughoudend om hulp te vragen, maar wanneer er vertrouwen is, helpt dit hen om hun veerkracht en weerbaarheid te versterken.

Het vertrouwen in de gemeenschap en de mogelijkheid om problemen openlijk te bespreken zijn voor veel Eritrese Nederlanders lastig, omdat men zich vaak terughoudend opstelt en niet snel persoonlijke problemen deelt. Dit

wordt beïnvloed door de ervaringen van oorlog en onderdrukking in het land van herkomst, wat resulteert in voorzichtigheid en soms een gebrek aan openheid.

"Ze praten niet veel, tenzij ze je vertrouwen, maar dat vertrouwen komt niet makkelijk. De geschiedenis is moeilijk. We komen uit een oorlogsgebied, waar we leerden om niks te zeggen en voorzichtig te zijn. Zo zijn we opgevoed. Zelfs nu we hier zijn, dragen we die bagage nog steeds met ons mee." - R011.

Mesoniveau

Binnen de Eritrese gemeenschap in Nederland spelen leiderschap en samenwerking een cruciale rol in het bevorderen van sociale cohesie en het versterken van veerkracht. Neutrale leiders, zoals voormalige vrijheidsstrijders of individuen met goede connecties aan beide kanten van het politieke spectrum, fungeren als belangrijke bruggenbouwers. Deze mediators proberen spanningen tussen oppositieleiden en regime-supporters te verminderen en de dialoog binnen de gemeenschap te bevorderen. Zoals een voormalig vrijheidsstrijder aangaf:

"Als mediator probeer ik tussen oppositieleiden en regime-supporters te staan om een balans te vinden" - Eritrea expert.

Dergelijke bemiddeling draagt bij aan het verminderen van conflicten en biedt een beschermende factor voor de gemeenschap.

Tegelijkertijd wordt de gemeenschap echter ook geconfronteerd met spanningen die voortvloeien uit de politieke situatie in Eritrea en de verdeeldheid binnen de diaspora. Oudere generaties voelen zich vaak nog verbonden met het regime, dat tijdens de onafhankelijkheidsstrijd als bevrijdend werd ervaren. Jongere generaties daarentegen, die zijn opgegroeid in de context van het huidige regime, zien dit als onderdrukkend. Deze uiteenlopende perspectieven verdelen de gemeenschap en vormen een belemmering voor sociale cohesie. Toch zorgen gedeelde ervaringen in Nederland ook voor een zekere veerkracht binnen de diaspora. Een respondent illustreert hoe bemiddeling binnen de gemeenschap kan helpen bij het overbruggen van verschillen:

"Ik woon al heel lang in Nederland. Ik weet ook goed de Nederlandse kant, ook de achtergrond van de Eritrese groep en cultuur. Ik sta ertussen in, ik kan bemiddelaar zijn" - R011.

Ondanks de politieke spanningen blijkt dat de Eritrese gemeenschap haar veerkracht en weerbaarheid vaak ontleent aan sterke onderlinge netwerken. Samenkomsten en gemeenschappelijke festiviteiten worden beschouwd als manieren om culturele identiteit te behouden en een gevoel van gemeenschapszin te ontwikkelen. De cultuur van gemeenschappelijke ondersteuning en delen speelt hierin een belangrijke rol en versterkt de sociale cohesie. Tegelijkertijd kunnen deze netwerken ook spanningen versterken tussen verschillende politieke groepen.

Binnen de diaspora is er een duidelijke behoefte aan gemeenschapsvorming en saamhorigheid. Dit helpt niet alleen bij het behouden van culturele identiteit, maar biedt ook praktische ondersteuning. Een respondent benadrukt het belang van gezamenlijke inspanningen en pleit voor een conferentie om de gemeenschap te verenigen en kennis uit te wisselen:

"Er moeten bijeenkomsten georganiseerd worden, gewoon veel vergaderingen. Haal veel mensen bij elkaar, vooral de geleerde mensen uit de gemeenschap. Ik ken Eritrese professors en dokters in Nederland. Ze hebben mooie huizen, maar ze bemoeien zich nergens mee. Ik wil dat niet. Die mensen moeten helpen, want zij zijn het voorbeeld" - R48.

Door dergelijke initiatieven te stimuleren kan de gemeenschap niet alleen de interne cohesie versterken, maar ook haar weerbaarheid vergroten tegen de uitdagingen waarmee zij wordt geconfronteerd.

Daarnaast speelt trots op de eigen culturele normen en waarden een belangrijke rol binnen de Eritrese gemeenschap. Deze trots kan echter botsen met de Nederlandse samenleving, waar sommige leden van de gemeenschap zich onder druk gezet voelen om afstand te nemen van hun cultuur. Deze sociaal-culturele factoren hebben een negatieve impact op de weerbaarheid en veerkracht van de gemeenschap. Ervaren afwijzing kan er bijvoorbeeld toe leiden dat jongere generaties zich meer op Eritrea richten, wat een reactie kan zijn op een gevoel van uitsluiting in Nederland.

Toch biedt de sterke cultuur van samenkomen en gemeenschapsvorming binnen de Eritrese gemeenschap een belangrijke hulpbron. Zoals een respondent aangeeft:

"Niet specifiek in de hele gemeenschap, maar meestal in kleinere groepen. Als ik in Delft of Schiedam woon, zoek ik iemand in mijn omgeving om mee te praten. Het is een soort cultuur van samenkomen, samen eten, delen en praten. Dat is een deel van onze cultuur" - R011.

Deze cultuur van sociale cohesie biedt ondersteuning en versterkt de weerbaarheid van de gemeenschap, zelfs in het licht van de uitdagingen waarmee zij wordt geconfronteerd.

Macroniveau

Politieke veranderingen in Eritrea hebben een aanzienlijke invloed op de weerbaarheid en veerkracht van de Eritrese diaspora in Nederland. Toch blijkt uit de gesprekken met respondenten dat zij zich, wanneer het gaat om veerkracht en weerbaarheid, vaak meer richten op hun ervaringen in Nederland dan op de situatie in hun land van herkomst. Dit benadrukt het belang van hun directe leefomgeving en sociale context in het omgaan met uitdagingen.

Voor Eritrese Nederlanders vormen economische verplichtingen, zoals de diasporabelasting en remittances, een belangrijke uitdaging. Zoals eerder besproken, kunnen deze verplichtingen hun financiële positie in Nederland onder druk zetten, wat hun financiële veerkracht vermindert. Deze druk maakt hen juist kwetsbaarder voor politieke en economische invloed vanuit het land van herkomst, omdat de afhankelijkheid van Eritrea in sommige gevallen toeneemt.

4.5.5. Bijdrage gemeenschap aan het vergroten van veerkracht en weerbaarheid

Volgens alle experts die wij spraken, zijn er nauwelijks voorbeelden van effectieve veerkracht of weerbaarheid tegen de negatieve ervaringen en druk vanuit het land van herkomst. De Eritrees-Nederlandse gemeenschap is sterk verdeeld, waarbij mensen vaak bijeenkomen bij activiteiten georganiseerd door regeringsgezinde organisaties of oppositie. Er zijn individuen die ervoor kiezen zich stil te houden en zich als "neutraal" presenteren, maar dit wordt meestal ingegeven door persoonlijke belangen zoals eigendommen in Eritrea of de mogelijkheid om familie te bezoeken. Een expert merkt op:

"Eigenlijk bestaat de neutrale minderheid niet. Vanwege persoonlijke belangen zoals bezittingen in Eritrea en familiebezoek, wil men zich niet openlijk uitspreken over de politieke situatie in Eritrea." - Eritrea expert.

De aanhoudende spanningen tussen aanhangers van het Eritrese regime en oppositie worden versterkt door het dictatoriale regime in Eritrea. Toch wordt gesuggereerd dat gerespecteerde ouderen, die goede contacten onderhouden met zowel oppositie als regime-aanhangers, mogelijk een brugfunctie zouden kunnen vervullen. Dit soort bemiddeling wordt traditioneel al toegepast op individueel niveau bij conflicten binnen families. Een gemeenteambtenaar stelde voor dat sleutelpersonen van zowel de oppositie als regeringsgezinde partijen met elkaar in gesprek zouden kunnen gaan. Een voormalig vrijheidsstrijder gaf aan bereid te zijn een rol als mediator te spelen vanwege zijn goede relaties met beide zijden.

4.5.6. Bijdrage gemeenten aan het vergroten van veerkracht en weerbaarheid

Sommige Eritrese Nederlanders zijn wantrouwend tegenover hun eigen overheid vanwege de dictatuur en de misstanden die zij zelf hebben ervaren of van dichtbij hebben meegemaakt. Dit wantrouwen strekt zich soms ook uit naar de Nederlandse overheid en politie, wat de interactie met autoriteiten bemoeilijkt. Voor gemeenten is het daarom van belang tijd te investeren in het opbouwen en onderhouden van relaties met de Eritrese gemeenschap. Daarbij is kennis over de gemeenschap cruciaal, zoals ook wordt benadrukt in het [Informatieblad](#) voor gemeenten.

Experts benadrukken dat gemeenten een belangrijke rol kunnen spelen in het vergroten van de weerbaarheid en veerkracht van de Eritrees-Nederlandse gemeenschap:

"De gemeente kan goede contacten onderhouden en sleutelpersonen uit de gemeenschap ondersteunen. Als het mogelijk is kan de gemeente dialoog tussen verschillende organisaties en sleutelpersonen van de Eritrees-Nederlandse gemeenschap faciliteren. De Expertise-unit Sociale Stabiliteit van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft een handreiking ontwikkeld, die daar mogelijk bij kan helpen'."
[\(Handreiking 'Nederlands-Eritrese Gemeenschap\)](#) – Eritrea expert.

Daarnaast kan het versterken van de weerbaarheid worden bereikt door te investeren in onderwijs en arbeidsparticipatie. Zoals een expert opmerkt:

"Vergroot de weerbaarheid ook door te investeren in onderwijs. Voor veel beroepen moet je in Nederland tenminste een startkwalificatie hebben. Veel Eritrese Nederlanders willen graag aan het werk en niet iedereen wil naar school gaan, omdat ze soms nog een lange weg te gaan hebben voordat ze aan het werk kunnen. Biedt ook leerwerktrajecten aan zodat Eritrese statushouders de taal kunnen leren en tegelijkertijd kunnen werken." – Eritrea expert.

5 Conclusies

De dynamiek tussen diasporagemeenschappen en landen van herkomst is een complex samenspel van verbondenheid, spanningen, weerbaarheid en veerkracht. Diasporabeleid kan positief en verbindend worden ervaren door de gemeenschappen in Nederland. Het kan bijdragen aan de godsdienstbeleving, het behouden van de kennis van de eigen taal, het kan de culturele verbondenheid vergroten en economische samenwerking bevorderen. Aan de andere kan diasporabeleid ook negatief worden ervaren en spanningen opleveren. Het kan dan worden ervaren als eenzijdige beïnvloeding, als controle en intimidatie. Diasporabeleid is geoorloofd en de meeste landen hebben wel een of andere vorm van diasporabeleid. Maar soms gaat het de grens over en gaat het om activiteiten die in de ogen van de Nederlandse overheid ongewenst zijn. Het gaat niet altijd om gerichte acties of bewust beleid. Soms hebben gebeurtenissen, of conflicten in het land van herkomst indirecte en onbedoelde effecten op de diasporagemeenschappen. Soms heeft ook het overheidsbeleid in het land van herkomst in zichzelf onbedoelde effecten. Ook deze indirecte invloed kan spanningen oproepen die de stabiliteit binnen en tussen groeperingen kan ondermijnen.

In dit hoofdstuk geven we antwoorden op de onderzoeksvragen. De hoofdvraag: *‘Op welke beschermende- en risicofactoren kan het ministerie van SZW inzetten om de veerkracht en weerbaarheid ten aanzien van verschillende vormen van diasporabeleid te vergroten?’* beantwoorden we aan het eind van dit hoofdstuk.

Hieronder beantwoorden we eerst de deelvragen per paragraaf. We beschrijven wat wordt verstaan onder ‘diasporabeleid’ en welke andere vormen van invloed vanuit het land van herkomst er bestaan. In de tweede paragraaf gaan we in op de positieve en negatieve effecten die dit kan hebben op de diasporagemeenschappen. In paragraaf 5.3. noemen we de beschermende- en risicofactoren voor diasporagemeenschappen en in paragraaf 5.4. formuleren we op welke wijze beschermende en risicofactoren kunnen worden beïnvloed om de veerkracht en weerbaarheid binnen en van gemeenschappen ten aanzien van verschillende vormen van diasporabeleid te vergroten. In de laatste paragraaf beschrijven we wat het ministerie van SZW zelf kan doen en hoe het ministerie gemeenten en professionals kan ondersteunen bij het vergroten van de veerkracht en weerbaarheid van gemeenschappen ten aanzien van de verschillende vormen van diasporabeleid.

5.1. Diasporabeleid en andere vormen van invloed

De eerste onderzoeksvraag was *‘Welke vormen van diasporabeleid kunnen uit de (wetenschappelijke) literatuur worden gedestilleerd?’*

In hoofdstuk 3 beschreven we dat diasporabeleid verwijst naar het geheel van strategieën, maatregelen en initiatieven van een land van herkomst gericht op het onderhouden, versterken of beïnvloeden van de banden met zijn diasporagemeenschap in het buitenland. Dit beleid kan verschillende doelen hebben, zoals het bevorderen van culturele identiteit, economische samenwerking, politieke participatie, kennisuitwisseling of sociale controle. Dit soort beleid wordt door veel landen gevoerd. Over het algemeen wordt dit als een normale, legitieme verbondenheid beschouwd met burgers in het buitenland en hun kinderen. Echter als dit beleid doorschiet naar het volgen en controleren van die burgers, naar het intimideren van politieke tegenstanders, naar het onder dwang laten tekenen van spijtbetuigingen en naar het dwingen tot financiële afdrachten, dan spreken

we van ongewenste buitenlandse inmenging: een vorm van invloed die ongewenst is vanuit het perspectief van de Nederlandse regering.

In de literatuur vonden we nog een vorm van invloed vanuit het land van herkomst op gemeenschappen in Nederland, namelijk de indirecte invloed, bijvoorbeeld naar aanleiding van gebeurtenissen in het land van herkomst. Denk aan ingrijpende gebeurtenissen zoals de nasleep van de coup poging in Turkije in 2016, dat in Nederland leidde tot bedreigingen aan het adres van Gülen sympathisanten en het weghalen van kinderen uit Gülen scholen (Kennissplatform Integratie en Samenleving en Expertise-unit Sociale Stabiliteit, 2019). Of denk aan de rellen in de Rif in Marokko, die ook in Nederland protestdemonstraties opriep.

De drie vormen van invloed zijn dus: indirecte invloed, diasporabeleid en ongewenste buitenlandse inmenging. Deze vormen kunnen weer worden onderverdeeld in vier domeinen: politiek, economisch, sociaal-cultureel en juridisch, zoals in weergegeven in Tabel 1 (herhaald hieronder).

Tabel 1. Vormen van invloed vanuit het land van herkomst per domein

Vorm van invloed	Domein			
	Politiek	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch
<i>Indirecte invloed</i>	Spanningen tussen groeperingen	Armoede, Vraag van familie om steun	Band met familie en eigen groepering	Nationaliteit met rechten en plichten: erfrecht, familierecht, kiesrecht, registratieplicht
<i>Diasporabeleid</i>	Steun aan regeringsgezinde groepen; Politieke beïnvloeding bij verkiezingen	Aanmoedigen om te investeren in land van herkomst; Middel voor overheid om inkomsten te verwerven	Stimuleren van behoud van eigen taal, cultuur en geloof Aanbieden taal-cultuurlessen; weekendscholen Zenden van geloofsbedienaren	Bevorderen binding d.m.v. nationaliteit; Beleid om gemeenschap in Nederland te beïnvloeden als onderdanen van het land van herkomst
<i>Ongewenste buitenlandse inmenging</i>	Oproepen tot aangeven van politieke tegenstanders en intimidatie; Politieke beïnvloeding door regering land van herkomst	Gedwongen afdracht diasporabelasting	Extremistische sprekers; Aanzetten tot verzet tegen Nederlandse kernwaarden	Het eisen van loyaliteit aan het land van herkomst op grond van de nationaliteit Het inperken van de vrijheid van meningsuiting

5.2. Effecten op de diasporagemeenschappen

De tweede onderzoeksvraag was: ‘Hoe kunnen deze vormen van diasporabeleid bijdragen aan enerzijds het ontstaan van ongewenste spanningen en polarisatie en anderzijds het bevorderen van de sociale stabiliteit?’

Het diasporabeleid en andere vormen van invloed vanuit landen van herkomst dragen enerzijds positief bij aan het welzijn van de gemeenschap, het versterken van de eigen etnische identiteit, de godsdienstbeleving en het behoud van kennis over de taal en de cultuur van het land van herkomst. Aan de andere kant kan het negatieve effecten hebben op een deel van de gemeenschappen in Nederland, met name op het deel dat de regering in het land van herkomst niet steunt. Dat komt het meest nadrukkelijk naar voren bij autoritaire regimes.

De effecten kunnen verschillen per land. We hebben de dynamiek tussen Suriname, China, Turkije, Marokko, Eritrea enerzijds en de diaspora in Nederland anderzijds beschreven en veel verschillen geconstateerd. Deze verschillen geven aan dat per gemeenschap en daarbinnen weer per groepering gekeken moet worden naar de impact die invloed uit het land van herkomst kan hebben. Bij de aanpak van de problematiek is maatwerk nodig.

We hebben slechts beperkt literatuuronderzoek gedaan naar de effecten van het beleid vanuit Suriname en China. Daarom beperken we ons in deze paragraaf tot de impact op de drie gemeenschappen die we nader hebben bestudeerd, namelijk de gemeenschappen met een achtergrond in Turkije, Marokko en Eritrea.

5.2.1. Effecten op de Turks-Nederlandse gemeenschap

De invloed vanuit Turkije verloopt goed georganiseerd via verschillende organisaties, zoals Diyanet, YTB, Yunus Emre, TOBB en UID (Houtkamp et al., 2023) gericht op steun voor de Turkse regering. Leden van minderheidsgroepen en oppositie voelen zich niet altijd veilig. Deze groepen zijn bang om hun mening te uiten. De onderlinge tegenstellingen veroorzaken spanningen. Als Koerdische Nederlanders bijvoorbeeld protesteren tegen onderdrukking van Koerden in Zuidoost Turkije of Syrië, zijn ze bang voor tegendemonstraties van Turks-Nederlandse nationalistten. Vooral de indirecte invloed vanuit Turkije heeft impact. De polarisatie tussen voor- en tegenstanders van de regering in Turkije vinden we ook terug in Nederland. Hierdoor is er binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap een groot wantrouwen naar elkaar en staan groeperingen tegenover elkaar.

Het Turkse diasporabeleid legt de laatste jaren steeds meer het accent op politieke betrokkenheid. De Turkse overheid zet hierbij overheidsorganisaties in zoals Diyanet en YTB. Ook de private UID (Union of International Democrats) speelt daarbij een rol, die vooral de regeringsgezinde netwerken versterken binnen de Turkse diaspora in Europa en ook in Nederland.

Dit beleid kan leiden tot spanningen en stress bij Turkse Nederlanders die zich niet willen identificeren met de politieke koers van de Turkse overheid. Regeringsgezinde groeperingen zijn in de meerderheid in Nederland. De politieke invloed van Turkije polariseert de gemeenschap, waarbij regeringsgezinde en oppositionele groepen vaak tegenover elkaar staan. Men identificeert zich vaak ofwel als voor- of tegenstander van de Turkse regering, wat kan leiden tot persoonlijke conflicten en stress. Vooral minderheidsgroepen zoals Koerden, Armeniërs, Alevieten en Gülen-sympathisanten ervaren sociale druk en intimidatie als ze afwijken van de regeringslijn, wat leidt tot collectieve spanningen en een gevoel van onvrijheid. Een kwart van de Turkse Nederlanders voelt zich onveilig door de invloed van Turkije, en deze voorzichtigheid in het uiten van kritiek wordt gevoed door de angst voor mogelijke repercussies voor zichzelf of familie (Houtkamp et al, 2023).

De langere slepende kwesties rond Armeniërs, Koerden en Gülen-sympathisanten hebben in Nederland de afgelopen jaren vrijwel niet tot grote incidenten geleid, maar blijven latent aanwezig en kunnen snel oplaaien naar aanleiding van incidenten in Turkije. Volgens de respondenten in dit onderzoek lijkt er vooral bij de jongere generatie in de conservatief-nationalistische groep meer acceptatie van minderheidsgroepen zichtbaar te worden.

5.2.2. Effecten op de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap

Het Marokkaanse diasporabeleid legt minder nadruk op politieke loyaliteit en richt zich vooral op het behouden van culturele en economische banden met Marokko. Belangrijke instrumenten voor het beleid zijn de Marokkaanse ambassades en consulaten, en culturele stichtingen zoals Hassan II en Mohamed V. Via deze instellingen biedt de Marokkaanse overheid ondersteuning voor culturele en religieuze initiatieven en werkt zij actief aan het bevorderen van investeringen en toerisme door de diaspora. De Marokkaanse overheid organiseert bijeenkomsten en evenementen, waarbij prominente Marokkaanse Nederlanders worden uitgenodigd en soms gefêteerd. Dit bevordert een positieve band met het thuisland, maar kan bij sommige Marokkaanse Nederlanders spanning veroorzaken, vooral als er een verwachting ontstaat om zich publiekelijk als ‘ambassadeurs’ van Marokko op te stellen.

Een ander spanningspunt binnen de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap is de onuitgesproken druk vanuit Marokko om culturele gebruiken en religieuze normen te volgen. Voor sommige Marokkaanse Nederlanders, met name jongere generaties, kan deze verwachting vervreemding veroorzaken, omdat zij zich meer op Nederland richten als hun primaire thuis.

Daarnaast is er ook de vraag naar financiële steun voor familie in Marokko. Ook al hebben veel huishoudens in Nederland het niet breed, velen voelen zich verplicht hun familie te ondersteunen. Dit geeft soms wel stress. Niet alleen door het gebrek aan financiële middelen, maar ook omdat men het gevoel heeft dat de Marokkaanse overheid het vanzelfsprekend vindt dat de diaspora de arme familie ondersteunt en daarom geen sociaal vangnet hoeft te organiseren.

In de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap is er in vergelijking met de andere gemeenschappen minder directe polarisatie, maar politieke gebeurtenissen in Marokko (zoals rellen in de Rif, bijvoorbeeld rondom het Amazigh nieuwjaar) kunnen ook in Nederland reacties oproepen.

Daarnaast kan culturele druk spanningen veroorzaken, vooral onder jongere generaties. Marokko tracht Marokkaanse Nederlanders te verleiden tot het bijdragen aan de ontwikkeling van hun land van herkomst. Sommigen werken daar graag aan mee, waar anderen het als ongewenste druk ervaren. Spanningen kunnen ook ontstaan wanneer een groepering andere wensen heeft over de keuze van een imam, of de visie van de moskee.

Een andere factor is dat door de ervaren discriminatie en moslimhaat in Nederland sommige jongeren zich in toenemende mate gaan richten op Marokko. Zij voelen zich steeds minder verbonden met Nederland, hoewel ze in de meeste gevallen in Nederland geboren zijn. Discriminatie en gebrek aan inclusie vormen hierbij belangrijke risicofactoren: wanneer diasporagemeenschappen zich buitengesloten voelen of geconfronteerd worden met discriminatie, kan dit leiden tot versterkte transnationale banden en het gevoel dat zij niet volledig worden geaccepteerd in de Nederlandse samenleving (Cherepanov, 2023). Deze combinatie van ervaren discriminatie en het Nederlandse politieke klimaat vergroot niet alleen gevoelens van onveiligheid, maar versterkt ook de gevoeligheid voor invloed vanuit het land van herkomst.

Verder wordt individuele stress ervaren rond de consulaire dienstverlening. De trage en ingewikkelde consulaire processen voor juridische en administratieve zaken zorgen voor frustratie en stress, vooral bij het regelen van erf- of scheidingszaken waarbij betrokkenheid van consulaten noodzakelijk is.

Al met al is er binnen de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap momenteel weinig collectieve spanning en relatief weinig individuele stress. Er zijn volgens de respondenten steeds meer goed opgeleide Marokkaanse Nederlanders die weerbaar en veerkrachtig zijn, omdat ze zijn ingebed in de Nederlandse samenleving en selectief gebruik kunnen maken van Marokkaanse culturele elementen.

5.2.3. Effecten op de Eritrees-Nederlandse gemeenschap

Eritrea lijkt de diasporagemeenschappen goed te monitoren, voornamelijk via de PFDJ en de jongerenorganisatie YPFDJ, met als doel de oppositie en de kritiek op de regering te minimaliseren. Dit diasporabeleid bevordert enerzijds het behoud van cultuur en identiteit, maar draagt anderzijds bij aan polarisatie en wantrouwen tussen regeringsgezinde en oppositiegroepen, wat leidt tot interne verdeeldheid en stress bij diasporaleden die zich uitgesloten voelen of bang zijn voor mogelijke repercussies.

In de Eritrees-Nederlandse gemeenschap worden festivals en evenementen georganiseerd door PFDJ, YPFDJ en andere organisaties waar propaganda en politieke beïnvloeding deel van uit kunnen maken. Dat kan leiden tot tegenacties van de oppositie die het onacceptabel vindt dat het dictatoriale regime waar zij voor gevluht zijn, in Nederland openlijk activiteiten mag organiseren.

Het gevoel bij een groot deel van de Eritrees-Nederlandse gemeenschap dat de regering vanuit Eritrea continu over hun schouders meekijkt leidt tot spanningen en individuele stress. De impliciete druk om diasporabelasting te betalen voor het behouden van bepaalde rechten, zoals het recht op grondbezit, versterkt deze spanning en leidt tot interne verdeeldheid.

De oppositie groeit en er is steeds meer verzet tegen de bijeenkomsten en festivals door sympathisanten van de Eritrese overheid worden georganiseerd, zoals door de Bright Future movement die bijeenkomsten en protesten organiseert. Ook Brigade N'hamedu die sinds 2022 bestaat is internationaal actief en deinst niet terug voor protesten (Plaut, 2023). De afgelopen tijd hebben die protesten geleid tot geweld richting de aanhangers van de Eritrese regering en de politie. Recent is er een groep Eritrese Nederlanders veroordeeld tot celstraffen van 4 tot 12 maanden, waarvan 2 tot 4 maanden voorwaardelijk, vanwege de rellen in Den Haag in februari van dit jaar (Nederlands Dagblad 2024).

Individuele stressfactoren binnen deze gemeenschappen zijn onder andere de druk om financiële steun aan familie te geven, frustraties rondom consulaire diensten, en de verwachte ambassadeursrol die door overheden aan succesvolle diasporaleden wordt opgedrongen.

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat de effecten op de drie gemeenschappen verschillen en overeenkomsten hebben. De effecten op de gemeenschappen met een achtergrond in Turkije, Marokko en Eritrea zijn vergelijkbaar in de zin dat een groot deel van de diaspora er rekening mee houdt dat het zich negatief uitlaten over de regering in het thuisland repercussies kan hebben en zich daarom niet altijd veilig voelt. In deze drie cases zien we dat de landen baat hebben bij de overmakingen van geld naar familie in het land van herkomst. Voor Eritrea is het intentioneel en van belang om inkomsten van de diaspora te verkrijgen. Er is een vrij grote druk op de gemeenschap om financieel bij te dragen aan het land van herkomst. Voor Turkije en Marokko is het ook van belang, maar is er geen grote druk op de gemeenschappen. De laatste jaren lijkt er minder op financiële bijdragen aangestuurd te worden. We zien ook nog andere verschillen in de impact vanuit het land van herkomst op de gemeenschappen. Het diasporabeleid vanuit Turkije verloopt gestructureerd via verschillende organisaties, waarbij de sociale culturele en politieke invloed. Turkije ondersteunt vooral de nationalistisch-conservatieve groepen in Nederland. De leden van minderheidsgroepen en oppositie voelen zich niet altijd veilig en dat heeft tot gevolg dat groeperingen binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap tegenover elkaar staan en er groot wantrouwen naar elkaar is. De invloed vanuit Marokko lijkt de afgelopen jaren verschoven te zijn van directe invloed en controle naar het meer verleiden van de diaspora om zich in te zetten voor het land van herkomst. De invloed vanuit Eritrea verloopt via regeringsgezinde organisaties in Nederland. Een groot deel van de diaspora voelt zich niet veilig. Een specifiek element van het effect op de Eritrees-Nederlandse gemeenschap is dat de oppositie steeds sterker wordt en in opstand komt tegen bijeenkomsten met regeringspropaganda. Dit heeft tot ernstige geweldsincidenten geleid.

5.3. Beschermende- en risicofactoren voor diasporagemeenschappen

De derde deelvraag was: *'Welke relevante beschermende- en risicofactoren kunnen op basis van de (wetenschappelijke) literatuur worden geïdentificeerd?'*

Op grond van de literatuur is in hoofdstuk 3 beschreven welke beschermende factoren op individueel niveau (micro) een sleutelrol spelen in het in het bevorderen van weerbaarheid en veerkracht. Op het mesoniveau van de gemeenschap spelen de interne dynamiek en sociale structuren een belangrijke rol. De weerbaarheid ten aanzien van spanningen tussen subgroepen kan vergroot worden door sociale netwerken en door informele leiders die genuanceerde meningen verkondigen. Op het macroniveau van de samenleving als geheel fungeert inclusief beleid als een beschermende factor. Polarisatie en discriminatie ondermijnen juist de weerbaarheid en veerkracht.

Veerkracht en weerbaarheid bieden een tegenwicht tegen de uitdagingen die diasporabeleid en externe invloeden met zich mee kunnen brengen. De mate waarin individuen en gemeenschappen deze eigenschappen ontwikkelen, hangt af van hun toegang tot hulpbronnen, zoals sociaal kapitaal en de aanwezigheid van ondersteunende structuren in hun omgeving (beschermende factoren). Deze elementen hebben we geordend in onderstaande tabel, waarin we beschrijven welke spanningen diasporabeleid met zich mee kan brengen en welke beschermende- en risicofactoren er op micro- meso- en macroniveau zijn.

Tabel 2. Beschermende en risicofactoren tegen spanningen

Niveau	Spanningen	Beschermende factoren	Risicofactoren
<i>Micro</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Omdat je in de gaten wordt gehouden - Door zorgen om familie en financiële druk - Door wet- en regelgeving uit land van herkomst - Door botsende waarden 	<ul style="list-style-type: none"> - Stabiele sociale relaties - Stabiele persoonlijkheid, doorzettingsvermogen, flexibiliteit, zelfvertrouwen - Hulp bij transnationale regelingen. - Voldoende inkomen: bestaanszekerheid. - Stabiele culturele- of religieuze identiteit. - Participatie: meedoen in werk, school, de buurt. 	<ul style="list-style-type: none"> - Multiprobleemgezinnen - Gebrek aan zelfwaardering, instabiele persoonlijkheid - Gebrek aan informatie en hulp. - Minder kansen door (taal)achterstanden - Financiële verplichtingen - Identiteitsconflicten en vervreemding - Inactiviteit, onvoldoende participatie.
<i>Meso</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Tussen voor- en tegenstanders regering land van herkomst - Botsende waarden en uitsluitingsmechanismen en tussen meerderheid- en minderheids-groeperingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Bonding: erbij horen in de eigen groepering. Gedeelde waarden en culturele identiteit - Bridging naar andere groeperingen door sleutelpersonen - Opkomen voor eigen groep, het ervaren van eigen regio 	<ul style="list-style-type: none"> - Sociaal geïsoleerde groepen, geen gedeelde waarden - Polarisatie tussen groeperingen - Gebrek aan bruggenbouwers, sleutelpersonen
<i>Macro</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Door onbegrip over dubbele loyaliteit - Door gebrek aan inclusie 	<ul style="list-style-type: none"> - Bridging: erbij horen in de samenleving. - Linking: toegang tot maatschappelijke hulp - Toegang tot informatie - Diversiteitsensitieve hulpverleners - Open contact tussen groeperingen en overheid 	<ul style="list-style-type: none"> - Onbegrip, exclusie en discriminatie vanuit de maatschappij - Beperkte toegang tot maatschappelijk hulp. - Beperkte toegang tot informatie - Niet-diversiteitsensitieve hulpverleners - Gebrek aan contact tussen groeperingen en overheid. - Schijnbare partijdigheid door samenwerking overheden en vertegenwoordigers van landen van herkomst

5.3.1. Risicovolle ontwikkelingen

Om in te kunnen schatten welke mogelijke nieuwe ontwikkelingen in het land van herkomst impact kunnen hebben op de weerbaarheid en veerkracht van de gemeenschappen, hebben we aan de experts gevraagd welke ontwikkelingen een risicofactor kunnen gaan vormen. De rijksoverheid heeft ook een brede Risicoanalyse laten uitvoeren door het Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV), maar hierin worden geen scenario's beschreven voor de risico's vanuit Turkije, Marokko en Eritrea (ANV, 2022).

De experts in ons onderzoek gaven aan dat een escalatie van conflicten in het land van herkomst, zou kunnen overslaan naar groeperingen in Nederland.

Tevens werd genoemd dat de toename van invloed, culturele of economische druk en controle vanuit landen van herkomst zou kunnen leiden tot grotere frustraties bij een deel van de gemeenschappen, die tot een opstand tegen dominante groeperingen in Nederland kan leiden.

Tenslotte werd genoemd dat een machtswisselingen in het land van herkomst de verhoudingen in Nederland op zijn kop kan zetten. Met name voor Eritrese- en Turkse Nederlanders zou die impact best groot kunnen zijn, omdat de steun voor regeringsgezinde organisaties dan zou wegvallen en de oppositie, minderheidsgroepen en vluchtelingen uit die landen mogelijk de kans grijpen om meer machtsposities in te nemen en zich sterker gaan afzetten tegen de groeperingen waar ze al jarenlang tegenover stonden.

5.4. Vergroten van weerbaarheid en veerkracht

De vierde deelvraag was: *'Hoe kunnen beschermende en risicofactoren worden beïnvloed om de individuele en collectieve veerkracht en weerbaarheid binnen en van gemeenschappen ten aanzien van verschillende vormen van diasporabeleid te vergroten?'*

Diasporabeleid kan bijdragen aan de culturele verbondenheid binnen diasporagemeenschappen en kan de eigen identiteit versterken, maar het kan ook spanningen en polarisatie veroorzaken, zowel binnen de diaspora zelf als tussen de diaspora en de Nederlandse samenleving. Als we spreken over weerbaarheid en veerkracht dan heeft dat betrekking op het tegenwicht bieden aan de negatieve aspecten.

In hoofdstuk 3 beschreven we dat weerbaarheid zich richt op het vermogen om weerstand te bieden aan spanningen door gebruik te maken van beschermende factoren en hulpbronnen. Weerbaarheid is een reactief mechanisme dat voorkómt dat externe druk individuen en gemeenschappen uit balans brengt (Fergus & Zimmerman, 2005; Tugade & Frederickson, 2004; Ungar, 2008). Veerkracht gaat een stap verder en benadrukt het vermogen om zich aan te passen aan en te herstellen van tegenslagen. Het is een dynamisch proces waarin individuen en gemeenschappen niet alleen omgaan met uitdagingen, maar ook nieuwe evenwichten vinden en sterker terugkomen (Masten, 2014; Sleijpen et al., 2016).

We hebben de bevindingen over de indirecte, directe en ongewenste vormen van invloed uit de literatuur en de interviews geordend naar vier domeinen en micro-, meso- en macroniveau. Dat hebben we systematisch naast de bevindingen uit literatuur en interviews over de weerbaarheid en veerkracht van gemeenschappen gelegd. De input van experts en respondenten over het versterken van beschermende factoren en de mogelijke rol van de rijksoverheid, gemeenten en gemeenschappen zelf hebben we daarin meegenomen. Dit vormde een rijk en complex geheel van data dat we hebben geanalyseerd en schematisch hebben weergegeven.

Uit dit alles hebben we de onderstaande punten gedestilleerd ter beantwoording van de vierde deelvraag. Het gaat om de factoren die kunnen bijdragen aan het versterken van beschermende en verminderen van de risicofactoren om de veerkracht en weerbaarheid van gemeenschappen te vergroten. Deze factoren kunnen ervoor zorgen dat individuen en gemeenschappen minder snel uit balans raken, beter kunnen omgaan met spanningen en sneller kunnen herstellen van tegenslagen.

Versterken van beschermende en verminderen van de risicofactoren

1. Uit de literatuur en interviews kwam naar voren dat sterke sociale structuren een beschermende factor zijn. Eigen informele organisaties kunnen hulp bieden bij problemen in relatie tot contacten met

vertegenwoordigers van het land van herkomst. Ook kunnen sleutelpersonen een brugfunctie vervullen tussen gemeenschap en de Nederlandse samenleving. Daarom is het van belang dat gemeenten en lokale organisaties eigen netwerken en sleutelpersonen binnen de diasporagemeenschappen nog meer faciliteren, waarderen en betrekken bij samenlevingsvraagstukken. Dat laatste is volgens onze respondenten van belang: hoe meer betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving, hoe groter de weerbaarheid van individuen en groeperingen tegen invloed vanuit het land van herkomst dat spanningen kan oproepen.

2. Overheden en maatschappelijke organisaties kunnen de contacten met sleutelpersonen, die zich genuanceerd uitlaten en een brugfunctie willen vervullen, intensiveren en hen beter faciliteren. Effectief leiderschap binnen diasporagemeenschappen kan zorgen voor de-escalatie en het behouden van de rust in de gemeenschap.
3. Overleg tussen overheden, maatschappelijke organisaties en sleutelpersonen uit gemeenschappen kan in tijden van spanningen de druk van de ketel halen. Het helpt als er binnen de gemeenschap of het eigen netwerk sociale steun is om hierover genuanceerd te kunnen praten. Sleutelpersonen kunnen ondersteund worden om de spanningen bespreekbaar te maken. Politieke instabiliteit, propaganda en repressieve maatregelen vanuit het land van herkomst kunnen immers diepgaande effecten op diasporagemeenschappen hebben. Politieke onrust in het herkomstland kan leiden tot zorgen over familieleden en spanningen binnen diasporagemeenschappen. Botsingen tussen voor- en tegenstanders van regeringen kunnen polarisatie veroorzaken, zoals eerder gezien binnen de Turkse en Eritrese diaspora.
4. Extra aandacht voor opleiding, zelfredzaamheid en participatie in de Nederlandse samenleving van kwetsbare leden uit diasporagemeenschappen kan de weerbaarheid vergroten en maakt hen minder vatbaar voor extreme reacties op spanningen in relatie tot diasporabeleid of gebeurtenissen in het land van herkomst. Met name de groep jongeren heeft deze hulpbronnen nodig. Het versterkt de binding met Nederland en laat hen beseffen dat ze ook iets te verliezen hebben.
5. Activiteiten om de inclusie van diasporagemeenschappen en individuen in de Nederlandse samenleving te vergroten, zullen de binding met Nederland versterken. Dat geldt ook voor maatregelen die ongelijkwaardige behandeling, discriminatie en uitsluiting van minderheidsgroepen in de Nederlandse samenleving tegengaan. Uitsluiting maakt gemeenschappen gevoeliger voor invloeden van het thuisland. Inclusieve programma's die culturele participatie bevorderen, zoals culturele uitwisselingsprogramma's en taalonderwijs, kunnen bijdragen aan een gevoel van verbondenheid en inclusie.
6. Wanneer de gemeenschappen goed worden geïnformeerd over alles wat de Nederlandse overheid doet om hen te beschermen zal dat een positieve uitwerking hebben. Het actief tegengaan van ongewenste politieke inmenging vanuit de Nederlandse overheid draagt bij aan het gevoel van veiligheid bij gemeenschappen.
7. Goede informatievoorziening over individuele rechten vermindert stress bij burgers met een dubbele nationaliteit in contact met consulaten of ambassades. Als men weet hoe men minder afhankelijk kan zijn van consulaire diensten, vergroot dat de veerkracht om met de frustratie over complexe of inefficiënte processen bij consulaten om te gaan.
8. Laagdrempelige en vertrouwde mogelijkheden om misstanden lokaal te melden en te bespreken kunnen de veerkracht van individuen versterken.
9. Diversiteitsensitieve mentale ondersteuning kan van belang zijn voor individuen die worstelen met identiteitsconflicten of mentale problematiek als gevolg van spanningen in relatie tot gebeurtenissen of activiteiten vanuit het land van herkomst.
10. Voldoende financiële draagkracht draagt bij aan de weerbaarheid. Voor een deel helpt het daarom ook als diasporaleden niet meer geld hoeven af te dragen aan het land van herkomst dan ze zelf willen en kunnen. Maatregelen die de subtiele druk om 'vrijwillig' financieel bij te dragen kunnen tegengaan, zijn daarom gewenst.

5.5. Ondersteuning vanuit het ministerie van SZW

De vijfde deelvraag was: *‘Wat kan het ministerie van SZW zelf doen en hoe kan het ministerie gemeenten en professionals ondersteunen bij het vergroten van de veerkracht en weerbaarheid van gemeenschappen ten aanzien van de verschillende vormen van diasporabeleid?’* Het antwoord op deze vraag is in feite ook het antwoord op de hoofdvraag in dit onderzoek: *‘Op welke beschermende- en risicofactoren kan het ministerie van SZW inzetten om de weerbaarheid en veerkracht ten aanzien van verschillende vormen van diasporabeleid te vergroten?’*

5.5.1. Inzet vanuit het ministerie van SZW

Uit onze bevindingen blijkt dat de rijksoverheid, i.c. het ministerie van SZW een belangrijke rol kan spelen bij het tegengaan of verminderen van polarisatie en sociale spanningen als gevolg van de directe of indirecte invloed vanuit landen van herkomst. SZW kan actief bijdragen door landelijk het overzicht te houden, kennis te verzamelen en te verspreiden en (lokale) partijen te ondersteunen. Om gemeenschappen weerbaar en veerkrachtig te maken is een effectieve beleidsaanpak nodig. Het ministerie van SZW kan bijdragen aan het vergroten van de veerkracht en weerbaarheid van gemeenschappen door problematiek tijdig te signaleren, te agenderen en andere departementen, gemeenten en gemeenschappen te faciliteren met overlegstructuren, kennisoverdracht, leernetwerken, tools, richtlijnen en beleidsadvies. Beleidsadvies naar andere departementen en gemeenten zou zeker niet alleen gericht moeten zijn op sociaal- economische participatie, maar ook op beleid dat groepen insluit en duidelijk maakt dat zij onderdeel zijn van Nederland. Naast het verbeteren van de sociaaleconomische positie van de gemeenschappen, is het van groot belang dat het ministerie van SZW zich ook inzet voor het vergroten van het vertrouwen in de overheid, de instituties en het vertrouwen tussen de verschillende bevolkingsgroepen (SCP, 2022). Het ministerie kan bijdragen aan overheidsbeleid gericht op inclusie en acceptatie van alle bevolkingsgroepen in Nederland. Door diasporaleden expliciet te erkennen als volwaardige burgers, verlaagt de kans dat ze zich vervreemd voelen, zich gaan afzetten tegen de Nederlandse samenleving en toenadering zoeken tot het thuisland. Dat is ongewenst in het licht van de integratie en sociale cohesie in de Nederlandse samenleving.

Het ministerie van SZW kan bijdragen aan de kennisontwikkeling over diasporabeleid en ongewenste buitenlandse inmenging, en aan kennisverspreiding, vooral onder kleinere gemeenten met minder ervaring met deze vraagstukken. SZW kan kennis uitwisselen met andere landen over het versterken van weerbaarheid en veerkracht in relatie tot invloed vanuit landen van herkomst en die kennis breed beschikbaar stellen, bijvoorbeeld via de Expertise-unit Sociale Stabliteit (ESS).

Het ministerie kan een belangrijke rol spelen in het informeren van gemeenschappen over de inspanningen vanuit de rijksoverheid om ongewenste buitenlandse inmenging tegen te gaan. Dit kan het vertrouwen in de beschermende taak van de overheid vergroten. Mogelijk kan het ministerie nog meer samenwerken met gemeenschappen om op landelijk niveau producten te ontwikkelen die de weerbaarheid en veerkracht kunnen versterken en die vervolgens te kunnen verspreiden, zoals de [communicatietoolkit ongewenste buitenlandse inmenging](#). SZW kan de landelijke adviesrol van gemeenschappen versterken.

Er is maatwerk gewenst vanuit SZW om de weerbaarheid en veerkracht van gemeenschappen te versterken. De dynamieken verschillen aanzienlijk per gemeenschap en de beleidsaanpak kan niet volstaan met *‘one-size-fits-all’*. Dit is in lijn met de literatuur, zoals het recente rapport *Over de grens. Statelijke inmenging in de diaspora gemeenschappen in Nederland* van de AIVD en NCTV (2024), waarin aangegeven wordt dat de dynamieken per gemeenschap nogal kunnen verschillen en de ongewenste buitenlandse inmenging vele verschillende vormen kent.

5.5.2. Inzet vanuit SZW ter ondersteuning van gemeenten en professionals

Het ministerie van SZW kan gemeenten ondersteunen door middel van kennisoverdracht en uitwisseling tussen gemeenten, bijvoorbeeld in leernetwerken. Dit kan gaan over de wijze waarop samengewerkt kan worden met neutrale sleutelfiguren en bruggenbouwers, over het vergroten van het onderlinge vertrouwen, empowerment en het bevorderen van inclusie. En ook over de wijze waarop het versterken van de weerbaarheid en veerkracht in de praktijk concreet kan worden vormgegeven in lokale activiteiten.

Het ministerie van SZW kan de schakel zijn tussen enerzijds partners op rijksniveau die zich bezighouden met op landelijk niveau met ongewenste buitenlandse inmenging en anderzijds gemeenteambtenaren, lokale professionals en de politie over hoe om te gaan signalen over buitenlandse inmenging en hoe burgers in dit soort gevallen ondersteund kunnen worden.

SZW kan bijdragen aan de het ontwikkelen van handreikingen met richtlijnen in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse Zaken, NCTV, AIVD en de politie. SZW kan de schakel zijn naar gemeenteambtenaren, lokale professionals en de politie. Zij kunnen vanuit de praktijk betrokken worden bij de ontwikkeling en andersom kan SZW de richtlijnen actief verspreiden via de lokale netwerken.

6 Aanbevelingen

6.1. Aanbevelingen voor gemeenten en lokale organisaties

1. Versterk de kennis- en informatiepositie

- ⊙ Vergroot de kennis over de ontwikkelingen in de diverse gemeenschappen.
- ⊙ Vergroot de kennis over de mogelijke effecten van diasporabeleid en ongewenste buitenlandse beïnvloeding op de gemeenschappen en de samenleving.
- ⊙ Zorg ervoor dat u een goed beeld heeft van de verschillende groeperingen binnen de gemeenschappen en hoe die zich onderling verhouden, door intensief contact met sleutelpersonen en informatie vanuit lokale instellingen.
- ⊙ Blijf op de hoogte van bijeenkomsten. Beoordeel risico's door te bezien wie de bijeenkomst organiseert en met welk doel. Overleg met politie of de driehoek bij vermoedelijke veiligheidsrisico's.
- ⊙ Organiseer op lokaal niveau een laagdrempelig en vertrouwd meldpunt voor groeperingen waar zij negatief ervaren diasporabeleid of spanningen in de gemeenschap kunnen melden. Dit in afstemming met de rijksoverheid. Het vereist discretie, betrouwbaarheid en veiligheidsgaranties. Vergroot de meldingsbereidheid bijvoorbeeld door het garanderen van anonimiteit en juridische bescherming.

2. Versterk het contact met de verschillende gemeenschappen

- ⊙ Bouw een netwerk op van sleutelpersonen met gezag en een neutrale, open houding naar de verschillende groeperingen binnen de gemeenschap. Bouw aan een duurzame vertrouwensrelatie. Benader, indien nodig, groepen apart om rivaliserende spanningen binnen de perken te houden.
- ⊙ Draag zorg voor regelmatig contact zodat u tijdig kunt beschikken over informatie over wat er leeft binnen de verschillende groeperingen en of er spanningsbronnen zijn.
- ⊙ Betrek verschillende groeperingen binnen de gemeenschappen bij samenlevingsvraagstukken in de gemeente, zoals gelijke kansen in het onderwijs en de arbeidsmarkt en het tegengaan van discriminatie. Dit kan de onderlinge binding en binding met de samenleving vergroten.
- ⊙ Zorg ervoor dat de politie of jeugd – en welzijnswerkers met invloedrijke sleutelpersonen uit de gemeenschap kunnen praten als er risico's zijn op ongeregelheden.

3. Vergroot weerbaarheid en veerkracht

- ⊙ Ondersteun bovengenoemde sleutelpersonen en bruggenbouwers bij het verminderen van spanningen tussen groeperingen.
- ⊙ Wees voorzichtig met het steunen van de organisatie van (dialogo)bijeenkomsten met verschillende (rivaliserende) groeperingen. Organiseer dit alleen als de verschillende groeperingen daarvoor openstaan en doe dat in samenwerking met hen. Als gemeente zelfstandig het initiatief nemen wordt afgeraden, omdat de overheid niet als neutraal wordt gezien en vaak wordt gewantrouwd. Het is gemakkelijker om bijeenkomsten te organiseren die niet over conflicten gaan maar waar wordt samengewerkt aan een gemeenschappelijk doel, bijvoorbeeld de aanpak van moslimdiscriminatie, of gelijke kansen in het onderwijs.

- ⊙ Kies geen partij. Bespreek met alle groeperingen de emoties die er leven. Bespreek de spelregels van de democratische rechtstaat en geef grenzen aan: verschillen moeten geaccepteerd worden, protest mag, maar niet met geweld en intimidatie. Spreek groeperingen aan als ze de regels van de rechtstaat overtreden.
- ⊙ Versterk de weerbaarheid en veerkracht van gemeenschappen door het ondersteunen van bestaande informele netwerken. Deze netwerken spelen een cruciale rol bij het bieden van praktische ondersteuning en dragen daarmee bij aan de sociale binding en onderlinge solidariteit binnen de gemeenschap. Door deze netwerken te erkennen en faciliteren, kunnen gemeenten bijdragen aan een toegankelijker en beter geïnformeerd ondersteuningssysteem.
- ⊙ Faciliteer maatwerkprogramma's, die rekening houden met de specifieke leefsituatie van kwetsbare burgers, vaak jongeren met een migratieachtergrond, om de participatie, zelfredzaamheid en het onderwijsniveau te verbeteren en hen minder vatbaar te maken voor extreem gedrag in relatie tot de invloed vanuit het land van herkomst.
- ⊙ Bevorder de inclusie en ga segregatie tegen door empowerment van jongeren via scholen en sportverenigingen. Zorg dat jongeren in diasporagemeenschappen zich gesteund voelen en versterk hun band met Nederland via scholen en sport.
- ⊙ Versterk de individuele veerkracht door laagdrempelige en vertrouwde informatievoorziening over consulaire diensten in relatie tot de rechten in Nederland.

4. *Gebruik verbindende communicatie*

- ⊙ Tracht inclusie te bevorderen en discriminatie tegen te gaan. Zorg ervoor dat alle groepen zich thuis kunnen voelen in Nederland. Hoe sterker de band met Nederland, hoe minder vatbaar voor invloed vanuit landen van herkomst.
- ⊙ Straal in gemeentelijk- en lokaal instellingsbeleid uit dat iedereen gelijkwaardig is er oog is voor de behoeften van minderheidsgroepen. Betrek informele netwerken van gemeenschappen bij samenlevingsvraagstukken, zoals gelijke kansen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.
- ⊙ Geef aan dat binding met zowel Nederland als het land van herkomst logisch en begrijpelijk is. Het erkennen en respecteren van deze dubbele loyaliteit kan een brug slaan tussen beide werelden en bijdragen aan wederzijds begrip en inclusie.
- ⊙ Maak gebruik van inclusieve taal en spreek niet in 'wij-zij-termen'.
- ⊙ Besef dat gemeentelijke samenwerking met vertegenwoordigers van buitenlandse overheden (zoals een consul) het risico met zich meebrengt dat tegenstanders van de betreffende regering de gemeente meer gaan wantrouwen.

6.2. Aanbevelingen voor de diasporagemeenschappen

1. *Versterking door bruggenbouwers*

Tracht vanuit de eigen organisaties vooral neutrale sleutelfiguren en bruggenbouwers te ondersteunen om polarisatie tegen te gaan, verschillen te overbruggen en bij te dragen aan een gevoel van saamhorigheid en veiligheid in de gehele gemeenschap en tussen de gemeenschap en de bredere Nederlandse samenleving.

2. *Zelforganisatie en alternatieven creëren*

Organiseer activiteiten, zoals educatie en religieuze diensten, zo veel mogelijk zelfstandig, zonder afhankelijkheid van buitenlandse ondersteuning en financiering, zodat invloed vanuit het buitenland wordt verminderd.

3. Collectieve actie tegen discriminatie en uitsluiting

Werk als verschillende groeperingen binnen de gemeenschap samen aan gemeenschappelijke doelen, zoals bijvoorbeeld het tegengaan van discriminatie en uitsluiting, om de onderlinge rivaliteit te verminderen en de onderlinge acceptatie binnen de gemeenschap te vergroten.

4. Participeer in landelijke en lokale overlegstructuren

Overleg met overheden en maatschappelijke organisaties op landelijk en lokaal niveau hoe spanningen in de gemeenschappen zoveel mogelijk kunnen worden tegengegaan.

6.3. Aanbevelingen voor de landelijke overheid

1. Formuleer een actiegericht beleid

Bundel de aanpak gericht op het versterken van beschermende factoren en het tegengaan van risicofactoren uit dit onderzoek in een beleidsaanpak gericht op het vergroten van de weerbaarheid en veerkracht om goed om te kunnen gaan met spanningen als gevolg van (ongewenst) diasporabeleid of indirecte invloed. Draag bij aan het vroegtijdig signaleren van problematiek, aan het agenderen van het thema, aan het landelijk overzicht, aan het faciliteren van de lokale inzet, aan kennisontwikkeling en -overdracht en aan beleid gericht op inclusie en het ondersteunen van de gemeenschappen.

2. Vergroten van kennis over diasporabeleid en inmenging

Investeer in kennisontwikkeling over buitenlandse inmenging en diasporabeleid, vooral ten behoeve van kleinere gemeenten met minder ervaring met deze vraagstukken. Benut kennis van andere landen over het versterken van weerbaarheid en veerkracht in relatie tot invloed vanuit landen van herkomst en maak de kennis breed beschikbaar.

3. Maak zichtbaar

Maak zichtbaar voor de gemeenschappen wat de rijksoverheid doet om ongewenste buitenlandse inmenging tegen te gaan. Dit kan het vertrouwen in de beschermende taak van de overheid vergroten. Maak zichtbaar wat de effecten zijn van meldingen die gedaan worden. Denk bijvoorbeeld aan de maatregelen die zijn genomen rond verkiezingsbijeenkomsten.

4. Bevordering van inclusie en acceptatie

Creëer beleid dat inzet op inclusie en acceptatie van alle bevolkingsgroepen in Nederland. Door diasporaleden expliciet te erkennen als volwaardige burgers, verlaagt de kans dat ze zich vervreemd voelen en toenadering zoeken tot het thuisland.

5. Empowermentprojecten met focus op vertrouwen en veiligheid

Investeer in gemeenschapsinitiatieven en voorlichtingsprogramma's die gericht zijn op vertrouwen, zowel tussen bevolkingsgroepen als richting instituties. Versterk de organisatie van gemeenschappen zelf om de veerkracht van de eigen achterban te versterken. De overheid heeft een [communicatietoolkit ongewenste buitenlandse inmenging](#) ontwikkeld. Ontwikkel dit verder met input vanuit de gemeenschappen in Nederland.

6. Versterk de overlegstructuur op landelijk niveau

Versterk de organisatie van gemeenschappen zelf om de veerkracht van die gemeenschappen te versterken. Versterk hun adviesrol ten aanzien van landelijke activiteiten om de weerbaarheid en veerkracht te versterken ten opzichte van diasporabeleid en ongewenste buitenlandse inmenging. De adviesrol zou voor de toekomst bestendig kunnen worden door bijvoorbeeld het instellen van een klankbordgroep of door de 'Alliantie tegen Buitenlandse Inmenging' hier een rol in te geven.

7. Richtlijnen voor lokaal beleid

Ontwikkel als rijksoverheid richtlijnen voor gemeenteambtenaren en politie over hoe om te gaan signalen over buitenlandse inmenging. Dit helpt om effectief en respectvol om te gaan met diasporagemeenschappen, zonder dat deze leden het gevoel krijgen dat hun loyaliteit wordt betwijfeld.

6.4. Aanbevelingen voor nader onderzoek

Over een aantal aspecten is nog onvoldoende bekend en zou nader onderzoek gewenst zijn:

1. Er is een gebrek aan kwantificeerbare data over de omvang en impact van diasporabeleid en statelijke inmenging. Dit is lastig te onderzoeken vanwege het vaak subtiele en niet-zichtbare karakter van de activiteiten, het wantrouwen bij potentiële respondenten en de lage meldingsbereidheid (AIVD en NCTV, 2024).
2. Er is beperkte kennis over hoe statelijke actoren indirect invloed uitoefenen via sociale netwerken, sociale media, economische druk en culturele instituties. De kennis kan mogelijk worden vergroot door de inzet van multidisciplinaire onderzoeksteams die zich specifiek op dit thema richten. Die teams kunnen bestaan uit overheidsdiensten, onderzoeksbureaus, academische instellingen en maatschappelijke organisaties.
3. Er is nog niet veel bekend over de wijze waarop en de mate waarin landen van herkomst hun diasporagemeenschappen op afstand kunnen monitoren via digitale bronnen en of de toekomstige technologische ontwikkelingen de mogelijkheden om leden van de diaspora te volgen zullen vergroten.
4. Het is nog niet goed bekend wat het kennisniveau is van gemeenteambtenaren en lokale professionals met betrekking tot spanningen in relatie tot diasporabeleid en ongewenste inmenging en wat hun kennisbehoefte precies is.
5. Er is nog onvoldoende bekend over op welke wijze er ondersteuning kan worden geboden aan Nederlandse burgers die geconfronteerd worden met intimidatie vanuit het land van herkomst.
6. Het is nog onvoldoende duidelijk in hoeverre buitenlandse financiering van culturele activiteiten, samenwerkingsprojecten en godsdienstbeleving ook ongewenste invloed op de inhoud daarvan met zich meebrengt.

Referentielijst

- Abrahamson, Y. (2024) Securitizing the nation beyond the state: diasporas as threats, victims, and assets. *European Journal of International Relations*, 30(1). Sage Journals
- Adamson, F. B. (2018). Sending states and the making of intra-diasporic politics: Turkey and its diaspora(s). *International Migration Review*, 53 (1), 210-236. <https://doi.org/10.1177/0197918318767665>
- AIVD en NCTV. (2024). *Over de grens. Statelijke inmenging in diasporagemeenschappen in Nederland. Fenomeenanalyse*. Den Haag: AIVD/NCTV.
- AIVD. (2023). *Jaarverslag 2023*.
- ANV (2022). Themarapportage ongewenste inmenging en beïnvloeding democratische rechtsstaat, Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV). Utrecht: RIVM in opdracht van de NCTV.
- Arbouch, M., & Dadush, U. (2020). The Moroccan Diaspora and Public Policy.
- Arkilic, A. (2020). Empowering a fragmented diaspora: Turkish immigrant organizations' perceptions of and responses to Turkey's diaspora engagement policy. *Mediterranean Politics*, 27(5), 588–613. <https://doi.org/10.1080/13629395.2020.1822058>
- AUC/OECD. (2018). *Africa's Development Dynamics 2018: Growth, Jobs and Inequalities*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264302501-en>
- Bakker, L., & Casier, M. (2018). *Grenzeloze loyaliteit? Een onderzoek naar het Turks Diaspora beleid en de ervaringen van de Turkse Belgen*. Universiteit Ghent.
- Baser, B. (2015). *Diasporas and homeland conflicts: A comparative perspective*. Routledge.
- Baser, B., & Erdi Öztürk, A. (2021). Positive and negative diaspora governance in context: From public diplomacy to transnational authoritarianism. In Yavuz, M.H., & Öztürk, A.E. (Eds.), *Erdoğan's Turkey: Islamism, Identity and Memory* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003164555>
- Baser, B., & Féron, É. (2022). Host state reactions to home state diaspora engagement policies: Rethinking state sovereignty and limits of diaspora governance. *Global Networks*, 22(2), 226-241.
- Belabas, W., & De Jong, P. (2024). The unique nature of second-generation migration experiences: A case study of the Moroccan Dutch. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2024.2333868>
- Bellaart, H., & Kahmann, M. (2024). *Informatieblad. De ontwikkelingen in de Eritrees-Nederlandse gemeenschap*. Verwey-Jonker Instituut.
- Bellaart, H., Achahchah, J., & Badou, M. (2019). Duurzame bruggen bouwen tussen lokale migrantenorganisaties en formele instellingen. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven.
- Bilgili, Ö., & Siegel, M. (2011). Understanding the changing role of the Turkish diaspora. *UNU-MERIT Working Paper Series, 2011-039*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1361.5847>
- Boelhouwer, J. (2013). Sociaal en cultureel rapport 2013: De sociale staat van Nederland. Den Haag: SCP.

Bouras, N. (2012). *Het land van herkomst*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

Bruinessen, M. van. (2010). *De Fethullah Gülenbeweging in Nederland*. Universiteit Utrecht. Buskens, L. P. H. M. (1999). *Islamitisch recht en familiebetrekkingen in Marokko*. Amsterdam: Bulaaq.

BVD (2001). *Jaarverslag Binnenlandse Veiligheidsdienst 2000*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

CBS (2024a). *Bevolking naar gemeente en herkomstland, 2016 en 202*

CBS (2024b). *Rapportage Integratie en samenleven*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. CBS (2023). Dossier Asiel, en Migratie.

CBS (2021). *Vertrouwen van migranten in medemens en instituties. Statistische trends*. Den Haag: CBS.

Cherepanov, A. (2023). Migrants' mental health and transnational stressors. *Journal of Migration Studies*, 12(1), 45–58.

Cousijn, F., & Helmi, A. (2023). Nationaliteit en diaspora: Beperkingen en verplichtingen. *Journal of Migration Studies*, 12 (1), 45–67.

De Mas, P. (2007). *Forty years of interaction between the Netherlands and Morocco and the impact of the migration network on processes of radicalization in both countries*. NCTB.

De Mas, P. (2023). Le Rif Central et l'Anti-Atlas Occidental; marges divergentes. *Sur le capital social et la mosaïque de la diaspora*.

De Regt, K., & Strijker, R. (2024). Chinese overheid sponsort weekendles Chinees-Nederlandse kinderen. Artikel RTL Onderzoek.

DSP (2016). *Niets is wat het lijkt. Eritrese organisaties en integratie*. DSP-groep.

Ehrismann, M., De Gruijter, M., Bouwmeester, M., & Sikkema, M. (2022). *Remittances. Belemmeringen bij geldtransacties van migranten naar familie in hun land van herkomst*. Verwey-Jonker Instituut.

Ekman, I., Almén, O., Engqvist, M., Lindén, K., & Lund, A. (2023). Diaspora och paverkan från frammande makt. Vertaald uit het Zweeds: 'Diaspora en de invloed van buitenlandse mogelijkheden'.

Feddes, A., Yong-Qi Cong, Doosje, B., Mann, L., Van Schaik, M., Chan, J., Kinanthik, T., Jelia, H. & Andriessen, I. (2024). *Onderzoek naar ervaren discriminatie en racisme bij mensen met een (Zuid-)Oost-Aziatische herkomst in Nederland*. Amsterdam: UVA/Fontys.

Fekkes, M., et al. (2023). Social resilience and migrant integration: A systematic review. *Journal of Migration Studies*, 11(2), 125–140.

Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*, 26, 399–419.

Ferrier, J., Kahmann, M., & Massink, L. (2017). *Handreiking voor ondersteuning van Eritrese nieuwkomers*. Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Gamlen, A. (2006). *Diaspora engagement policies: What are they, and what kinds of states use them?* Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 32. University of Oxford.

Gamlen, A. (2018). Diaspora Institutions and Diaspora Governance. *International Migration Review*, 48(1):180-217.

Gebresilassie, T., Beiersmann, C., Ziegler, S., et al. (2022). Mental wellbeing and social resilience of Eritrean refugees living in Germany. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(17), 11099. <https://doi.org/10.3390/ijerph191711099>

Gowricharn, R. (2015). Diaspora policies, consanguinity, and sovereignty: The Surinamese experience. *Caribbean Quarterly*, 61(3), 217–230.

Gowricharn, R. (2020). Transnationalism and development: Remittances in Suriname. *Global Networks*, 20(4), 556–571.

HakDer. (2016). *Position Paper, Hoorzitting Tweede Kamer*, 10 oktober 2016.

Hira, S. (2021). Ons antwoord op etnische spanningen in de Surinaamse gemeenschap. International Institute for Scientific Research (IISR).

Hirt, N. (2021). Eritrea's chosen trauma and the legacy of the martyrs: The impact of postmemory on political identity formation of second-generation diaspora Eritreans. *Africa Spectrum*, 56(1), 19-38. <https://doi.org/10.1177/0002039720977495>

Houtkamp, C., Heukelingen, N. van, Laan, T. van der. (2024). *Patriottisme ontmoet pragmatisme. Het Turkse diasporabeleid in Nederland*. Den Haag: Clingendael.

Houtkamp, C., Heukelingen, N. van, Laan, T. van der, Veen, E. van. (2023). *Het Turkse diasporabeleid in Nederland. Over het perspectief van de Turks-Nederlandse gemeenschap en het Turkse diasporabeleid*. Den Haag: Clingendael.

Huijnk, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., & Andriessen, I. (2015). *Werelden van verschil? Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Instituut voor Oosters Christendom (2019). *Toename religie bij Eritrese vluchtelingen in Nederland: De oorzaken nader bekeken*. Nijmegen.

IOM (2021). *Diaspora engagement in Suriname: Five-year action plan*. International Organization for Migration.

Kahmann, M. (2014). *Ontmoetingen tussen Marokkaanse Nederlanders en de Marokkaanse overheid*. Doctoral thesis, Leiden University

Kaya, A., & Drhimeur, A. (2022). Diaspora politics and religious diplomacy in Turkey and Morocco. *Southeast European and Black Sea Studies*, 23(2), 317-337. <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2095703>

Kaya, H. (2006). Verschillen in integratie van Turken in Nederland. Demos: Bulletin over Bevolking en Samenleving, 22(5), 45–48.

Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) en Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) (2019). Informatieblad Verhoudingen tussen Turks-Nederlandse groeperingen. Utrecht/Den Haag: KIS/ESS.

Kidane, S. (2021). *Trauma, collective trauma and refugee trajectories in the digital era: Development of the Trauma Recovery Understanding Self-Help Therapy (TRUST)*. Doctoral Thesis, Tilburg University.

Kivits, A. (2020). *Toename religie bij Eritrese vluchtelingen in Nederland: De oorzaken nader bekeken*. Instituut voor Oosters Christendom: Nijmegen.

Lafleur, J.-M., & Vintila, D. (2020). Migration and social protection in Europe and beyond. *IMISCOE Research Series*. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51237-8>

Lindley, A. (2010). The early-morning phone call: Remittances and emergencies in Somalia. *Journal of Eastern African Studies*, 4(3), 512–530. <https://doi.org/10.1080/17531055.2010.517411>

Liu, J. M. (2022). When diaspora politics meet global ambitions: Diaspora institutions amid China's geopolitical transformations. *International Migration Review*, 56(4), 1255-1279. <https://doi.org/10.1177/01979183211072824>

Looije, C. (2017). The Moroccan State and Two Moroccan Dutch Mosques in the Netherlands: A Comparative Discourse Analysis. MA thesis, Leiden University.

Lubbers, M., Fleischmann, F., et al. (2024). Political turmoil and attitude change among the diaspora. *International Journal of Public Opinion Research*, 36(1), 1–13. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edad043>

Mahieu, R. (2014). Feeding the Ties to “Home”: Diaspora Policies for the Next Generations. *International Migration*, 53(2), 397–408. doi:10.1111/imig.12183

Mahieu, R. (2018). Competing origin-country perspectives on emigrant descendants: Moroccan diaspora institutions' policy views and practices. *International Migration Review*, 52(2), 1-27. <https://doi.org/10.1177/0197918318768556>

Mahieu, R. (2020). Diaspora policies, consular services and social protection for Moroccan citizens abroad. In Lafleur, J.-M., & Vintila, D. (Eds.), *Migration and Social Protection in Europe and Beyond*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51237-8_13

Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85(1), 6–20. Melamed, S., et al. (2019). Social resilience and mental health among Eritrean asylum-seekers in Switzerland.

Qualitative Health Research, 28(1), 1–15. <https://doi.org/10.1177/1049732318800004>

Moors, J.A., Van den Reek Vermeulen, M., & Siesling, M. (2009). *Voedingsbodem voor radicalisering bij kleine etnische groepen in Nederland*. Tilburg: IVA.

Murre-van den Berg, H.L. (2009). *Globalisering, christendom en het Midden-Oosten*. Leiden: Universiteit Leiden. Nederlands Dagblad. (2024). [Eritreeërs veroordeeld tot 4 tot 12 maanden cel voor rellen](#).

Noor, M. (2016). Resilience and coping in migrant populations. *Journal of Migration Research*, 8(1), 12–25. NOS. (2018). [Hoogste Eritrese diplomaat moet Nederland verlaten](#).

NOS. (2022). [Eritrese stichting krijgt geen toestemming voor 'risicogevoelig' feest in Rijswijk](#).

Østergaard-Nielsen, E. (2016). Sending country policies: Supporting and engaging emigrants and diasporas. In Garcés-Mascareñas, B., & Penninx, R. (Eds.), *Integration processes and policies in Europe*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4_9

Page, B. and Mercer, C. (2017). *Diaspora and development*. Retrieved from: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10038769/1/Diaspora%20and%20development%20%28Cohen%20and%20Fischer%29%20.pdf>

Pharos. (2022). *Factsheet Eritrese vluchtelingen*. Pharos: Utrecht.

Pieke, F. (2023). Invloed en inmenging van de Volksrepubliek China onder de Chinese bevolking in Nederland. Leiden Asia Centre.

Plaut, M. (2023). Eritrea's active opposition: The rise of Brigade N'Hamedu. Article.

SCP (2018). *Eritrese statushouders in Nederland*. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/11/16/eritrese-statushouders-in-nederland>

SCP (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. SCP (2022). *Gevestigd, maar niet thuis*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Selen Artan, Z. (2022) Debating diaspora: Securitization framework and the Turkish state's making of dissent abroad. *Political geography, 98*.

Sleijpen, M., et al. (2016). Resilience in refugees: A narrative review. *European Journal of Psychotraumatology, 7(1)*, 1–14.

Soetenhorst, B. (2016). 'We leven in heimelijkheid'. *Het Parool*, 10 oktober 2016.

Suryoye Aramese Federatie Nederland (2024). <https://aramesefederatie.org/arameeers/in-nederland/>

Staring, R., Geelhoed, F., Aslanoglu, G., Hiah, J., & Kox, M. (2014). *Maatschappelijke positie van Turkse Nederlanders: Ontwikkelingen en risico's op criminaliteit en radicalisering*. Den Haag: WODC.

Sterckx, L., & Fessehazion, M. (2018). *Eritrese statushouders in Nederland*. SCP: Den Haag.

Sunier, T., & Landman, N. (2014). *Turkse islam. Actualisatie van kennis over Turkse religieuze stromingen en organisaties in Nederland*. Vrije Universiteit Amsterdam / Universiteit Utrecht.

Tanja, J. (2008). Grijze Wolven in Nederland. In Van Donselaar, J., & Rodrigues, P. R. (Eds.), *Monitor racisme en extremisme: Achtste rapportage*, pp. 69-87. Amsterdam: Anne Frank Stichting.

Tesfai Hagos, A. (2024). Eritrea diaspora pro-democracy Blue Revolution movement: From where to where?

Tobin, D., & Elimä, N. (2023). "We know you better than you know yourself": China's transnational repression of the Uyghur diaspora. *East Asian Studies*. University of Sheffield.

Tugade, M. M., & Fredrickson, B. L. (2004). Resilient Individuals Use Positive Emotions to Bounce Back From Negative Emotional Experiences. *Journal of Personality and Social Psychology, 86(2)*, 320–333. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.320>

Tweede Kamer (2016). *Kamerstuk 22831*. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Tweede Kamer (2018a). *Kamerstuk 22831-137*. Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Tweede Kamer (2018b). *Kamerstuk kenmerk 2223363*. Brief ongewenste buitenlandse inmenging, Tweede Kamer der Staten-Generaal. 16 maart 2018.

Tweede Kamer. (2020). Brief aan de Tweede Kamer. *Grondrechten in een pluriforme samenleving*. Vergaderjaar 2019–2020, 29 614, nr 153.

Tweede Kamer.(2022). *Parlementaire ondervraging ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen*. Vergaderjaar 2019–2020, 35 228, nr. 4.

Tweede Kamer. (2024). Brief 5 maart 2024, met referentie nummer 4 3 672206 met antwoord op schriftelijke vragen over het nieuwsbericht 'Chinese overheid sponsort weekendles Chinees-Nederlandse kinderen.'

Uluçol, Y. (2024). China's transnational repression against Uyghurs: The case of Uyghurs in Türkiye. *Journal of East Asian Studies in Türkiye*, 7(13), 26–48. <https://doi.org/10.59114/dasad.1388799>

Ungar, M. (2008). *A brief overview of resilience: How does the concept help us understand*. Retrieved at: <http://people.stu.ca/~raywilliams/U2008.pdf>

Van Reisen, M. & Smits, K. (2019), Eritrea en Eritrese vluchtelingen. Den Haag: Centraal Orgaan opvang asielzoekers COA.

Veerman, G. J. M., & Weitenberg, J. J. S. (2008). *Armeniërs in Nederland; Een verkennend onderzoek*. Den Haag: FAON.

Wackenhut, A., & Orjuela, C. (2023). Transnational repression in the age of authoritarianism: A global overview. *Journal of Authoritarian Studies*, 14(2), 101–120.

World Bank. (2022). *Migration and remittances factbook 2022*. Global Financial Development DataBank.

World Bank. (2024). *Personal transfers, receipts*. Retrieved at: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD?locations=SR>

Zürcher, E.-J. (2004). *Turkey. A modern history*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bijlage 1: Topiclijst

Topiclijst individueel interview doelgroep

INTRODUCTIE (5 min)

Bedankt voor je deelname aan dit interview over de impact van het land van herkomst op jou en de gemeenschap in Nederland. Mijn naam is XXX en ik werk voor Labyrinth Onderzoek. We doen dit onderzoek in opdracht van het ministerie van SZW. Het is belangrijk om te weten dat wij dit onderzoek onafhankelijk uitvoeren.

Het interview zal ongeveer anderhalf uur duren. Je krijgt ook een toestemmingsformulier. Hierin staat meer uitgelegd over hoe wij omgaan met de antwoorden die je geeft tijdens het interview. We willen het gesprek graag opnemen met een audiorecorder, zodat we het later kunnen uitwerken tot een anoniem verslag. In het toestemmingsformulier lees je meer over hoe we omgaan met wat er tijdens het gesprek gezegd wordt. Verder is het belangrijk om te weten dat er geen goede of foute antwoorden zijn op de vragen die ik ga stellen. Het gaat om jouw mening en jouw ervaring.

Het onderzoek gaat over de effecten die bewoners met een E, M, T achtergrond in Nederland ervaren van de gebeurtenissen in het land van herkomst en het diasporabeleid van het land van herkomst. Met diasporabeleid bedoelen we alle (politieke) activiteiten van jouw land van herkomst die gericht zijn op mensen die naar het buitenland zijn geëmigreerd of gevlucht, en hun kinderen. Zijn er nog vragen? Zo nee, dan kunnen we beginnen.

KENNISMAKING (5 min)

Kun je jezelf kort voorstellen?

Naam, leeftijd, land van herkomst, beroep, hoe lang woonachtig in NL, 1^e of 2^e generatie, evt. andere belangrijke informatie

ONDERLINGE VERHOUDINGEN BINNEN DE GEMEENSCHAP (10 min)

In hoeverre ben je bekend met de verschillende groeperingen binnen de Eritrese / Marokkaanse / Turkse gemeenschap in Nederland? Wat is jouw beeld van deze verschillende groeperingen?

Denk hierbij aan verschillen in periode van aankomst in Nederland, verschillende generaties en politieke, culturele of religieuze verschillen.

Reken je jezelf tot een van deze groepering(en)?

Zo ja, waarin onderscheidt deze zich van andere groeperingen?

Hoe zou je jouw rol in de gemeenschap omschrijven?

In hoeverre heb jij inzicht in spanningen tussen deze verschillende groeperingen?

Mag kort. Later wordt gevraagd naar welke spanningen dit zijn en welk impact dit heeft op de respondent en de gemeenschap.

IMPACT LAND VAN HERKOMST (40 min)

Mensen en gemeenschappen kunnen een bepaalde impact ervaren van het land van herkomst, via gebeurtenissen in het land van herkomst of door bepaalde (politieke) activiteiten. Dat kan zowel positief als negatief zijn. Herken je dit? Kun je voorbeelden geven?

Doelvragen op voorbeelden van directe en indirecte invloed (zie Kader 1):

- Ⓢ Indirecte invloed: situatie land van herkomst, (economische status, politieke spanningen, familie), economische ondersteuning, familierecht, culturele invloed, bijvoorbeeld televisiekijken uit het land van herkomst, etc.
- Ⓢ Directe invloed: denk hierbij aan direct beleid van het land van herkomst voor de gemeenschap in Nederland, zoals verkiezingen, taal- en cultuurlessen, belangrijke organisaties van invloed, intimidatie of vervolging, gedwongen behoud van nationaliteit, etc.

Kader 1: voorbeelden van directe en indirecte invloed

- **Politiek:**
  - Voor of tegen regering zijn/verschillende partijen
  - Verkiezingen
- **Economisch:**
  - Armoede familie daar, overmaken van geld
  - Afkopen dienstplicht
  - Ervaren druk om financieel af te dragen
- **Sociaal-cultureel en religie:**
  - Invloed via taallessen
  - Invloed via religieuze voorgangers
  - Culturele festiviteiten of nationalistische propaganda
  - Band met familie in EMT
- **Juridisch:**
  - EMT nationaliteit en de bijbehorende plichten
  - Regelzaken rond bezit, erfrecht, id-papieren

Welke van deze genoemde vormen van impact ervaren jij en jouw gemeenschap als positief of helpend?

- Ⓢ Op wat voor manier is het voor jou helpend?
- Ⓢ Op wat voor manier is het voor jouw gemeenschap helpend?
- Ⓢ Draagt dit bij aan een gevoel van saamhorigheid en/of stabiliteit (denk aan culturele identiteit)?

Welke van de genoemde vormen van impact ervaren jij en jouw gemeenschap juist als negatief of als *niet* helpend? Waarom?

- Ⓢ Op welke manier wordt dit als negatief of niet helpend ervaren door jouzelf?
- Ⓢ Op welke manier wordt dit als negatief of niet helpend ervaren door jouw gemeenschap?
- Ⓢ In hoeverre ervaar jij stress door de verschillende genoemde vormen van impact?

Eventueel: onderzoek toont aan dat mensen zich niet soms niet veilig voelen in contact met de T/M/E overheden. Herken je dat?

Je gaf aan het begin van dit gesprek aan wel/niet/een beetje bekend te zijn met spanningen binnen de E/M/T gemeenschap. Welke genoemde vormen van impact dragen volgens jou bij aan *spanningen* binnen de E / M / T gemeenschap?

Op wat voor manier? Waar merk je dat aan? (Eventueel vragen naar voorbeelden)

Let op: als mensen bij vraag 5 aangaven niet bekend te zijn met spanningen binnen de gemeenschap, kan deze vraag niet of lastig te beantwoorden zijn.

Voor de interviewer

Weerbaarheid betekent dat je voor je eigen wensen, grenzen en behoeften kunt opkomen en daarbij rekening houdt met de wensen en grenzen van anderen.

Veerkracht is het proces waarin iemand zich op een positieve manier aanpast aan stress of tegenslag.

Veerkracht en weerbaarheid in relatie tot diasporabeleid is het vermogen om als individu of gemeenschap met roots in een ander land zich aan te passen aan stressvolle situaties als gevolg van de invloed vanuit het land van herkomst, om terug te kunnen keren naar een situatie van nieuw evenwicht en constructief te blijven.

Individuele veerkracht: Het vermogen van mensen om vooral psychologische en sociale hulpbronnen aan te spreken bij ernstige stress.

Collectieve veerkracht is het proces waarin de verschillende leden van een gemeenschap samen het aanpassingsvermogen ontwikkelen om een positieve weg in te slaan in negatieve omstandigheden'.

WEERBAARHEID EN VEERKRACHT (30 min)

Hoe ga jij om met de genoemde vormen van impact van jouw land van herkomst die je als onprettig ervaart en/of die spanningen opleveren? En hoe gaat jouw gemeenschap hiermee om?

Doorvragen:

- ⊙ Individueel: praten met andere leden, steun zoeken bij leider
- ⊙ Collectief: een genuanceerde mening publiekelijk uiten, verzoenende gesprekken met elkaar, belangenorganisatie.

Wat zou jou helpen om hiermee om te gaan?

Eerst open vragen, daarna doorvragen (zie kader 2):

- ⊙ Mentale ondersteuning
- ⊙ Culturele en educatieve programma's
- ⊙ Participatie in de NL samenleving (werk, taal leren, naar school of studie kunnen gaan, naar religieuze bijeenkomsten gaan)
- ⊙ Toegang tot juridische bijstand
- ⊙ Onafhankelijke overmakingsprocedures

Kader 2

Hulp van binnen de gemeenschap bij weerbaarheid en vergroten veerkracht

Denk bijvoorbeeld aan:

- Leiders in de gemeenschap die onderlinge dialoog stimuleren
- Leiders die uitstralen dat er meerstemmigheid mag bestaan tussen de verschillende groeperingen
- Inzet eigen belangenorganisatie
- Overkoepelende zelforganisaties, dat zijn organisaties opgezet vanuit de gemeenschap zelf
- Dialoog, onderling vertrouwen
- Leiderschap, educatie van sleutelpersonen

Hulp van de gemeente of betrokken professionals

Denk bijvoorbeeld aan:

- Meer kennis en begrip voor de gemeenschappen bij de overheid
- De (lokale) overheid die inclusie uitstraalt
- Dialoogbijeenkomsten met diverse groeperingen
- Sleutelpersonen opleiden en inzetten
- Goede contacten tussen overheid en de E / M / T gemeenschap
- Voorlichtingsbijeenkomsten over democratie
- De overheid die grenzen stelt en negatief ervaren diasporabeleid tegengaat, zoals aanpak 'kliklijnen' e.d., tegengaan gedwongen financiële afdrachten
- Mentale ondersteuning
- Overbruggende culturele en educatieve programma's
- Participatie
- Toegang tot juridische bijstand
- Inzet NL overheid (gemeente, politie of ministerie)

Wat zou jouw gemeenschap kunnen helpen om hiermee om te gaan?

Eerst open vragen. Daarna doorvragen (zie kader 2):

- ① Wat de gemeenschap zelf kan doen? Leiders, organisaties, sleutelpersonen etc.
- ① Wat zou de rol moeten zijn van gemeentes en betrokken professionals?
- ① Tips?

Wat zijn voor jou of jouw gemeenschap belemmeringen of obstakels, om om te kunnen gaan met de genoemde vormen van impact?

Bijvoorbeeld: taboes op het bespreken van bepaalde onderwerpen of zoeken mentale hulp, geen tijd, of praktische belemmeringen, zoals weinig digitale vaardigheden of geen toegang tot hulp vanwege afgelegen locatie oid.

Doorvragen op:

- ① Belemmerende factoren op individuele weerbaarheid en veerkracht
- ① Belemmerende factoren op veerkracht en weerbaarheid van de gemeenschap

Weet je waar je terecht kunt als je vragen hebt of uitdagingen tegenkomt die te maken hebben met de gevoelde impact van gebeurtenissen in jouw land van herkomst of het diasporabeleid van jouw land van herkomst?

Doorvragen op: Lokale overheid

- ① Nederlandse overheid
- ① Andere hulporganisaties
- ① Wat kan jou tegenhouden om dit te doen?

Bijlage 2: Overzicht respondenten diepte-interviews

<i>Respondent</i>	Herkomstgroep	Gender	Leeftijdscategorie
001	Turks	Vrouw	50-59
004	Marokkaans	Vrouw	30-39
006	Turks	Vrouw	40-49
008	Eitrees	Vrouw	20-29
011	Eitrees	Vrouw	70-79
018	Marokkaans	Vrouw	20-29
019	Marokkaans	Vrouw	20-29
020	Marokkaans	Man	30-39
021	Turks	Man	20-29
025	Marokkaans	Vrouw	60-69
027	Marokkaans	Man	20-29
028	Turks	Vrouw	40-49
029	Turks	Vrouw	30-39
030	Marokkaans	Man	50-59
031	Turks	Man	20-29
032	Turks	Man	20-29
036	Marokkaans	Vrouw	40-49
037	Marokkaans	Man	40-49
038	Turks	Man	40-49
042	Eitrees	Man	20-29
043	Marokkaans	Vrouw	50-59
045	Turks	Vrouw	50-59
046	Marokkaans	Man	40-49
047	Eitrees	Vrouw	50-59
048	Eitrees (Soedanees)	Man	40-49
049	Eitrees (Soedanees)	Man	50-59
050	Eitrees	Vrouw	40-49
051	Turks	Man	20-29

Labyrinth Onderzoek & Advies

Labyrinth is een full-service onderzoeks- en adviesbureau dat bestaat uit een uitstekend op elkaar ingespeeld team van specialisten met ruime ervaring op diverse onderzoeksterreinen. Zo is Labyrinth actief binnen verschillende maatschappelijke werkvelden, zoals diversiteit, migratie, integratie, leefbaarheid, sociale veiligheid, wonen, zorg & welzijn, arbeidsmarkt en jeugd. Labyrinth weet hierbij als geen ander iedereen te bereiken, ongeacht taal, achtergrond en sociaaleconomische status. Niet praten óver hen, maar mét hen, is daarbij de visie.